

**Kovareke rewsenbîrî gîstî ye
Her sê mehan carekê der dikeve**

Navnîşan û Email

www.efrin.net/penus
kovarapenus@hotmail.com

Pênûs
Postfach 33 6
49023 Osnabrück
Germany

Ji weşanên

Partiya Yekîti a Demokrat a Kurd li Sûriyê -
(YEKÎTÎ) Rêxistina Ewropa

Pênûs

Sernivîser Dr. Evdilmecîd Şêxo
mecidshexo@hotmail.com

Detseya nivîseran Keça kurd: serastkirina zimanê kurdî
H. Gundî: serastkirina zimanê erebî
Elî Cafer
Cim'a al-Dawod

Layout Hîm Mele Ehmed
Tabloya bergê Noredîn Cefer
Çapxane BABOL Druck
Köln

Her nivîskarek di ber berhema xwe de ; di ber
nêrîn , dîtî û helwesta xwe de bepirsyar e.
“Pênûs” wî mafî dide xwe ku hemû nivîsarên
ku jê re têt, li gor rêzîman û rastnivîsandina
mîrê Kurmanciya nûjen
Celadet Bedir-Xan, serast bike.

Pênûs

Naverok

SERGOTAR	4
Êlên Bakur-rojhilatê Kurdistanê	6
Dr. O. Blau Wergerandin ji Almanî: Cankurd / 2001	
BÊJE Û ERKÊN TÊVEL	17
Di Danîna Rênivîsê de (Pewekirin û Cudakirin)	
BERZO Meh m û d	
Jina Kurdistan	20
Dewlet Elî	
Kurterexneyek li Cegerxwîn	23
Lokman Polat	
Sakirê Xudo:Kurd li çavên mirinê dinêrî	29
û jê natirsîn ew doza karê xwe dikin.	
Pêşkêşkirin:Elî Cefer	
Bersiva min li ser nameya mamosta Reso Zilan	37
Keça Kurd	
„Haiko“-ya kurdî	41
Ebdurehman Efficî	
Feqî Resîdê Hekarî û Du helbestên wî	42
Seîd Dêreşî	
Sî Û HEWT	47
Enwer Mihemed Ahmed	
GURG Û SEYÊ ZÊREVAN	51
Perwîz Cihanî	
Dostê Baranê	53
Dr. Zorabê Bûdî Aloian	
EGER DILSADÎ BI BASIK BIN	55
Adalbert Ludwîg Balig	
Wergerandin ji zimanê elmanî Dr. Ebdilmecît Şêxo 2002	
Jl bo me	59
Henîf Derwêş	

Xwendevanên rêzdar! Bi derçûna vê hejmarê re saleke pir awerte, watedar derbas bûye, û em hîn di bergehe hestewr û nazik de têper dibin. Di Rojhilata navîn de guhertinên giring û nirxbuha çê bûne. Vaye li Îraqê destdariyê katî bi vîna gelên Îraqê hatiye damezrandin.

Bi vê destxistina ramyarî, stêrikên Kurdîstana başûrê e mezin geştir bûn. Kurdistanî li Amedê Mehabadê û li Qamişloyê bi rûxandina rêjîma Bees li Bexdayê, û bi bawesîna azadiyê dilxweş bûn, û hêviyên serkewtinên mezin li pir welatên Rojhilata navîn hîn têne vejandin

Li aliyê din, rêjîmên regezperest û nedemokrat li welatên dirawsê, û bi taybetî destlatdarên Turkiyê, Îranê û Sûriyê ji têkçûna rêjîma Sedamê dîktator, û ji pêkanîna hukmeteke demokrat û fêdal pir tirsîyan û tengjîn. Lewra jî, karbidestên van sê dewletan, çî bi dizî, çî bi eşkere li hev dicivin û bi hev re pîlanên gemarî li dijî pêşketina Îraqa nû bi giştî û nemaze li dijî destkewtinên herêma Kurdistanê dirêsin.

Di 12avdara 2004an de bi fermana dezgeh û çavkaniyên fermî peyayên karbidestê Sûriyê pîlaneke şoven li dijî gelê me li Kurdîstana rojava pêkanîn, lê cemawerê niştimanperwer bi mêranî li seranserî bajarên kurdîstanê û li Heleb û şamê bi raperîneke aştîyane û şarîstanî bersiva regezperîstan dabûn.

Vêce mixabin “Rîh bû bost, lê dijmin nebû dost” Beesîyan û nokerên wan, gule û qurşîn bi ser bêgunehên kurd de berdan. di encamê de bi dehan pakrewan û birîndar bûn, bi ser da jî, bi sedan welatparêzên kurd hatin zîndan kirin. Bi vê hêrîşa setemkar, partiya Bees li Sûriyê rûpeleke din e reştir, şoventir di eniya dîroka xwe a qirêj de çespend.

Tevgera me a rewya, li hundur û li derveyê welêt bi qaserî bejna xwe, li gor nirîn û hêzên xwe, û hin caran li gel saziyên civaka bajarvanî û rêxistinên mafên mifovan têkoşîna xwe li pênavê pêkanîna demokratîyê û çareserkirina mafên gelê kurd li Sûriyê berdewam dike.

Bi rexberî vê jî rewş û taybetmendiyên nû di gorepana Sûriyê û cihanê de peyda dibin wek
1-Avakerîna sazî û dezgehên civaka bajarvanî, rêxistinên mafên mirovan
2-Di vê dawiyê de, Yekîtiya ewropî dixwaze bi dengê nizm û şermokî li ser tunebûna demokratîyê li Sûriyê bipeyive, û her wisa jî hin tîkeliyên sivik bi hin nûnerên bizava me re li derveyê welêt dike.

3-Ya herî berçavtir, gevgurên Emerîka ji partiya bees re li Sûriyê re ye.

Di bin siya van bandor û heyamên nû de, partiya bees ji bo dirêjkirina temenê xwe di rêveberiya welêt de neçar bûye van biryarên jêrîn bistîne.

1-Vekişana leşgerên xwe ji Lubnanê.

2-Serbestkirina 218 girtiyên kurd.

3-Biryara lêvegerandina nasnameyên Sûriyê li kurdan.

Em hemî bi van gavavêtinên piçûk re dibêjin, erê! Lê em kurd û demokratên sûrî di vê baweriyê de ne jî, ku pirsgirêk û derdên gelê kurd û civaka Sûriyê bi çend ASPIRÎNAN çareser nabin.!!!!

Lewra jî azadî û demokratîxwaz bi dengê bilind û wêrekî dipirsin:

1-Çima Siyasetvanên kurd û ereb hîn di zîndanên de ne?

2-Çima karbidestên Sûriyê li ser kembera erebî napeyivin?

3-Kînga destlata Sûriyê dixwaze hebûna gelê kurd li Kurdîstanê weke neteweyêke serbixwe, û xawen hemî mafên rewya di destûra welêt de bipejirîne?

4-Kînga biryarên awerte li Sûriyê dê ji holê rabin?

5-Kînga Sûriyê dê bibe ya gelê kurd jî?

6-Kînga gelên sûriyê dê kanibin bi vîna xwe nûnerên xwe ji encumena gel re vebijêrin?

7-Kînga partî, komele dê kanibin serbest ji bo dêmokratîyê û pêşvebirina civaka xwe bixebitin?????????

Di sebareta van kêşeyan de pêwîste em dîsan qîrînên xwe ji bo dadmendîyê, dêmokratîyê û wekheviya gelan bela bikin, û bêjin, tenê, piştî pêkanîna van pêdiviyên xalên jorîn û pirên din, Sûriyê û civaka sûriyê dê bikanibin roleke gewre û pêşrewî di pêşxistina şaristanî de bi hemî aliyên xwe ve li Rojhilatanavîn bilîze û xwe ji neyarên hundir û derve biparêze.

Xwendevanên birêz!

Dimîne em bi yadê 12ê avdarê û Helebca nemir serê xwe li ber pakrewanên hemî beşên Kurdistanê bitewînin, û herweha jî em cejna rojnamegeriya kurdî li we û li gelê xwe. Û li tevgera xwe li her çar beşên Kurdistanê pîroz bikin, û bila bijî tevgera azadîxwaz û pênûsên serbest, rastgo û NETIRSONEK.

Sernivîser

15.04.05

Êlên Bakur-rojhilatê Kurdistanê

Dr. O. Blau

Wergerandin ji Almanî: Cankurd / 2001

(Jêder: Kurdische Sammlungen von Albert Socin, St.-Pétersbourg, 1890)

Li wê sêkoşeya balkêş, ku di ortê de seriyê(kopê) rûmetdar ê Ararat bi ser sê memleketa de dinêre û kumê wî di sê golan de dixuye; Gok li herêmên Urisî, Şahî li ên Farişî û zireyê Vanê (Behra Wanê) li ên Turkî, pêşxaneyên sê neteweyan dikevin di nav hev de, ewên girêdayê sê baweriyên olî, yên ku li hember hev û din rawestîne.

Ji rojava û bakur ve cî û warên Ermenî, ji rojhilat ve êlên Turkmenî û ji başûr ve êlên Kurdî ta vê quncikê, ber bi jor ve.

Li hevçûna qewxîyan darwendên, ku siroşt û ramyariyê, netewayetî û baweriyê di nav gelan de danîne, hîn ranekirine, lê dîsa jî çare nîne li ber pêşketina hevnezbûna tevan, bê ku taybetiyên her aliyekî tev li ên din bibin, û girêkeka siqa bi navhevketineke ethnografî pêda bibe.

Lew re berî dem derbas dibe, divê kevneçihên van neteweyan ji zanîne re bîr servedan, berî ku ewan bi tevayî berşê (winda) dibin. Divê di serî de, bi hajêkirineke taybet li ser êlên kurdî bizaveke wilo bite kirin, ku xweybûna wan ji tevan bêtir bingef e.

Di serî de, çar êlên Kurdan, ku navçeya wan welatê navbera sê zireyan(derya) e: Celalî, Melanlî, Şikakî û Heyderanlî ne.

Celalî ji Kurdan tevan bêtir li derveyî tîkiliya bi destûra êlan re ne, ewa ku ji aliyê êlên başûrî ve hatiye parastin. Wek çawa ewan ji aliyê cîgahê xwe ve ên tev dûrtir pijiqiyane ji navika Kurdistanê, wilo jî wan pîr nijadên ne kurd di nav xwe de birine, û ew xûna ermenî, yezîdî ([1]) û turkmenî tev li ya wan bûye.

Wek tê gotinê ([2]) wan navê xwe ji şehzadekî (mîrekî) ermenî ê hêzdar û cengawer, bi navê Celal birine ([3]), ewê ku bi sedan sal berê jiyaye, û êleke Kurd di berdestiya wî de bû. Ji aliyê zimanî ve dij bi vê yekê tişt nîne, ji ber ku hevalbendiyên din jî, bo nimûne wekî desteyên derwêşên Celalî, li Multan, ku bi Seyid Celal El-Buxarî hatine navkirin, ewan jî bi wê şeweyê bûne xudan navê xwe, wek çawa êlan pîr caran xwe bi navên mîrên xwe nav dikin. Ew nimûne taybetiyeke, ku di vî navî de, li ser pîrsên pircarkî, ku min ji Celalîyan pîrs kirine, ka wan xwe ji kijan êlên Kurdan dijimartin û ji kijan malbatê hatine, ji min re herdem bersivek didan, ku ewan tenê Celalî ne û tev Celalî ne. Tenê yekî bo min got, ku bavpîrê wî kurdekî Dumbelî bû: berçavkirinek, ku min nikanî bû tiştêk ji wê derxista ji ber ku min nedikarî bi pey navê dawî ketama, ta carekê min di destnivîseke ferhengeke geografi da, ya ku Nî'metullah Şîrawî nivîsî bû, ev yek dît: „Dumbelî (bi Dam li gel Dal.) navê êlekê ye (taîfeyê) Kurdan e, ewan Qizilbaş in, bi Turkî dipeyivin û ewan Şî'ne, cî û warê wan wîlayeta

Xoy ye ,, ([4]) û hew..

Ji ber ku niha (mebest di dawiya sedsala nozdehê de) di herêma Xoy da hîç Kurdên koçer ne cîwarin. Diyare jêmayên wan êlên xwe di wan der û dorên çiyayî de bi ich kirine, ku ciyên niştewariya Celalî ne ([5]). Ez bêtir di wê yekê de dibînim, ku navê Celalî di binyada xwe de hîç ne navê neteweyî yê van Kurdan e, lê ew nişaneke bangewazikirinê ye (navê lexem e-Wergêr), di serî de, di nav niderdora wan de, ku ji netewayetiya kurdî ne pijiqîne, ew nav li wan hatiye kirin. Wekî din jî di Turkî de ev alîkarî bo rohnkirina navê Celalî , ku Celalî bi wateya dewletdîşkonî û serhildêr e. Ji aliyekî dî ve, tiştêkî seyr e, ku ev nav yê hemî binemalên Kurdan, ên di berdestiya mîrê Ermenî Celal de bûn, û ji aliyekî din ve, ne wek serohata êlên Kurdan ên mezin e, ku malbatên xwe li gor navên mîrên xwe nav dikirin (Ez dibînim, niviskar di vir de ketiye çewtiyeke mezin, gava Celalîyan bi mîrekî Ermenî nav dike- Wergêr).

Dibe, ku destekariya pevçûn û cengewarî û talankeriya Celalîyan li hember hersê dewletên hevşnor re, ew rûmetnav ji wan re anî be. Herhal wan bi xwe jî ji xwe re ew nav wek nişan birine û bi kêmasî niha ew êlnav bo cihêkirina xwe di vê navçeyê de bi kar tê. Hêzbûna vê êlê bi 5000 kon hatiye diyarkirin, ku di bin femandariya serakê jêtirs Ateş Axa de ne. Ew jî bi xwe xûkmendê (Tehsildarê) serdarê Mako, Elî Xan e. Wargehê serekîn ê Celalî di mehên zivistanê de senceqa Mako ye li ber Ak Golê, ku çiyagoleke biçûk a bi masiyan zengîn e, dorgera wê dora 3 katan e, ewan bi cih bûne.

Li vir ewan hin caran di gundên xwe yê taybet de dijîn û carinan jî tev li êlin din in, ku ewan jî girêdayî Elî Xan in. Ewên pašîn ev in: Pareke ji Milanlî û Heyderanlî, ji ya dawî, şaxek ji Brukiyanî heye, emê careke din pêrgî wan bèn. Pişt re êlên serbixwe yê Kendîkanî, Banîkanî, Misirkanî, Zindîkanî, û li dawiyê Karakoyunlî, ku nê sade Kurd e, divê ewan jî ji ên li dor Xoy rûdinin cihê bixuyin, û Yezîdî, ku ne ji wan Kurdan in û nê ji Turkmenan in, wek êlên hogir tèn dîtin (Wek êlên serbixwe tèn jimartin- Wergêr).

Gundên serekîn ên, ku li derdora Ak Gol dema zivistanê xelkê xwe dihêwirînin, ev in: Xorof, Pênceri, Tambat, Jêrkolpî ([6]), Zendşana, Balûla, Mewlî, Şiddî, Zekîrlî-Kargoç- Elî, Terekeme, Indşe, Üzgûn, Nasik, Kosdu, Karabulak, Adagan, Tîkme (Divê ev bi ewa ku navê wê jî wilo ye û li paš Araratê biçûk cîwar bûye, neyê guhartin), û ji van pê ve hîn du gundên din jî hene, lê çekdarê min, yê ku kurdekî ji Mako ye, navên wan ji bîr kirine.

Celalî di teviya vê navçeyê de hêzdartirîn û belavtirîn êl e. Çembera barkirina wan parekê ji çiyayên şnorî ên Farişî-Turkî digire, ku li başûr û rojhilatê deşta Kara-Ainahê ye, rojavayê Diyadîn Balîkgoîlê tê şnorîkirin, û bakur- û ber bi bakurê rojava ve herêma Ararat ta bi qeraxê Araxes (Araks).

Hema berfa çiyayên dest pêdike ku bih'ele, ewan dev ji Kişlakê (Zivistangehê) xwe berdidin, ku ber bi Yayleyên (Zozanan-Havîngehên) xwe bar bikin. Ew bi pezên xwe ve, di serî de, bi çem re di robarê re dadikevin, ewê di nihalê Kara-Ainah re ber bi Mako ve diherike û pişt re xwe bi rêbirrkî davêjin ser rêya karwanan, ew rêya ku Erzerum û Tebrîzê bi hevdu ve girê dide, û di 3 katan de li jêriya Bayezîdê şnorê tirkî derbas dikin. Li gorî pêketina wan, ku li vê herêmê an li wê çêdibe, û vî rûyê çiya an wî rûyê din digirin, da bavêjin ser karwanên biharê. Van talanan di Gulanê an Hizêranê de her sal çêdibin û wilo dirêj dikin, ta şnorparêzên Fariş an Turk pêwîst dibînin, ku bi deselatdariya çekdar wan ji wê yekê rawestînin.

Dema ez di Hizêran a 1857ê de di wî sînorî re derbas bûm û min şevîna xwe li Kilisakendê kir, bi hatina me re qeral bi nişkê hat agahdar kirin, ku Celaliyan di şevînê de bi hezar konan li Defilê, di rêya pan de, ku katekê dûrî çadiregeha qeralgehê ye, kon vegirtine, hema pezê du gundan derkirine û karwanek şelandine, û di pevçûna wan de li gel karwanê hinde kes birîndar bûne. Ji ber xedarbûna dijwar û çalakiya ku Celalî pê hêrişên xwe yê talanên xwe dikin, tirs avêtine dilên hemî daniştvanên aşt ên li deştê. Hîn piştvaniya çekdar cilên xwe ne kirine ber xwe, talankeran xwe bi şûn ve kişandibûn berqefên çiyar, ku kesek nema bi pey wan dikeve. Ji dehan sal ve rêwî tev li ser van kiryarên xwînî yê Celalî dipeyivin. Di dema nû de egereke taybet pêda bûye, ku dihêle ewan bi bêtir viyan, bavêjin ser herêma Ovaçîk ya qeralê Faris. Ev jî Xelîfe Kolî Xan e, ewê ku Wagner di bin navê Xul Xan de dinase ([7]), kurekî wî heye, Kerîm Axa, yê ku demeke dirêj li xangeha Elî Xanê Mako derbas kiribû. Li wir Fatmeya bedew, dota „qîza“ tenha ya serwerê kurd ji wî hez kiri bû, û loranî bavê wê minê ne kiribû keça xwe bide wî, ew keç piştî gelek karên nebaş û dijwar revand navçeya Ovaçîkê. Ji ber vê yekê Elî Xan bi 3000 çekdar avêt ser Ovaçîkê û gef û gurr dan, ku ewê tev bide ber agir û şûr gava dota wî û zavayê nehezkiñ nedin dest wî.

Hîngê Urisan di cengên xwe ên paşîn de dij bi Turkan Beyazîd bi dest xwe ve anî bûn, û hêzeke Uris jî li nêzîka sînorê li girên Kasdîolê bû. Kulî Xan ji tengerewşê alîkarî ji serdarê wan xast, û wan jî bi gotineke hişk, ji ber têkiliya baş bi Elî Xan re, ku dostanî di nav wan de hebû, kanî bûn wî bo vekişanê ji wir bilivînin. Ew vejeriya çû, lê her sal Celaliyên xwe dişandin ser wan, ku zianên talanê bigihînin navçeyên Kulî Xan, ku seriyê qeralê şah dişandin. Di dema ku hovîtiya pîremêr delîve ji xwe re distand, Kerîm Axa û Fatme Xanim di qonaxa Kilissakendê de dijiyan, ya ku li dergahên wê du gur û du qoç û qoçikên koviyar, ku ji nêçîrê bi dest ketine, hatine tijî kirin û daliqandin. Jîneke xanedanî derbas dikirin, ew mîna Nemrûdê çiyar, û ewa din jî wek durreya Ovaçîkê.

Gava ku Celalî xwe di dijwariya pêşvehatîna cendirmeyan an hêzên fermî de dibînin, tenê ji wan ve rêçûna şevêkê pêwîste, ku xwe bigihînin nav herêma tirkî. Ev qiracê biçûk yê Kasî Golê ye, lê têr çêrgeh e, ew der, ku çadiregeha hemî Kurdên ji gavanan hevser in bo 40 rojên havînê ye, angoy ji Gulanê ve ta bi destpêka Abê. Di vê demê de, yê ku li ber zireya biçûk a navê qiracê jê hatiye hetanî çêregeh şîn dimînin, qoçandariya tirkî li hember wan e, di rêya karwanên ku ji Tebrîzê ve bi bar û pertalên xwe ve, li wir pênc rojan cîwar dibin. Bi ser ve jî, ji ber şînbûna giyayî wilo dixuye, ku delîveyeke asan bo talanê çêdibe, ya ku hewesa Kurdan bilind dike, û dihêle, ku ewan ji berqefên zinaran ve binêrin, ka sewalek verê bûye, an xirarekî pertalan bê pawan li nêzîk wan e, derdora riyên qoçandariyê, ku karbidestên wê di vê çadiregeha havînê de, bi kêmtir paristina çekdar mane. Lê gava qoçandarî ji çadirên xwe vedigerin zivistangeha Kizil-Dize (Kela Sor –Wergêr) nav kunkên erdê (maxên di zevînê de- Wergêr), Kurd jî dev ji çêregehên wê tengenewalê berdidin, û Celalî hinek ber bi rûyê Araratê ve vedikişin û hinek jî bi pišta çiyar ve, bi aliyê Diyadîne ve diçin. Di wê navê de hinek obên Kurdan ên din tev li wan dibin, ji yê ku zivistangehên (qîşlaqên) wan li herêma turkî an rûsî ne, û bi wan re çêregehan parve dikin, an jî penahendên, ku ji aliyê xûnê ve kurdin, tev li wan dibin, yê ku ji ber ramyariya karbidestên turk, ya ku ji cihilkirinê an jî ji ber tirsê Nîzam, mîrzayê mezin, an Sar (Keyserê Urisan-Wergêr) xwe didin aliyekî û dîsa vedigerin jîna koçeriyê. Wilo qelfê Celaliyan her sal bi gelek seriyên din dirêjtir dibe, bi taybetî ji destpêka cengên rûsî-turkî yê dawîn ve. Êlên biçûktir, ku di zozanan (yayleyan) de tev li Celaliyan dibin, Edemî, Sipirlî û hinek şax û binemalên Heyderanlî. Êlên ku ji aliyê femandariya turkî ve li Diyadîne û li derdora wê hatine cîwarkirin ev in: Sivkanlî, Me'manlî, û Edemanlî ne, ên pêşîn ji van, Sila'î ye, ev in ku emê careke din bînin ser wan, ên din jî di koka xwe de Heyderanlî ne. Li gorî nêv ewan ji Edemî yê koçer in.

Wilo pir êlên kurdî bi du navan tên navkirin, yekî kurt û yekî dirêjtir, bê ku ciyawaziyek di wateyê de bite bi cih kirin, bi kar tînin.

Wilo mera Sîvkîlî li gel Sîvkanlî, Kazîlî li Kazkanlî, Maneklî li gel Manûkanlî, Mela li gel Melanlî, Sumayî li gel Sumaylî, Marçor li gel Maçoranlî dibihîse; rewşeke, ku ciyawaziyên di navbera gotinên rêwiyan de, rave dike. Ez bawerim, ku min berçavkirinek aniye zimên, ku navşeweyên dirêjtir bo parê cîwarbûyî ji malên êlê bêtir bi kar tînin (Nivîskar peyva erebî rea'ya - اياعر bi kar aniye-Wergêr) û şeweya kurt, tersî wê yekê, bo malbatên koçer tînin (Nivîskar peyva koç - چوک bi kar aniye-Wergêr), Lê Kurd bi xwe vê yekê nakin serohat. Ger (Koçer) be ([8]), di navbera wan de çi hevbendî namîne, ên cîwar bûyî ji aliyê birayên koçer ve tînin nizimkirin û زعاباarin. Ewana kêmtir asê ne, lê mera nikane wêrekiya wan a serohatî wek yê koçerên serbixwe wilo bilind bi کوچ. Lawazî û daketina jinên kurd li gundên derdora Bayezîd û Diyadîne di nav Osmanliyên wan hêlan de bi rastî heye. Celalî pesna xwe didin, ku ewan hemî koçer in, lê di rastiyê de, tevî ku li ser zevînên farisî, tirkî û rûsî pezên xwe diçêrînin, ne Şah, ne Sultan û ne jî Sar wek serak ji xwe re minê dikin, tenê Elî Xan ê ji Mako mezintirîn serdar e li ba wan, ciwanmêrekî êla wan e û xanedantir e di nav giş axan de. Di herêma çolkirina Celalî de sînorê wan ji aliyê başûr û başûrê rojhilat ve digihe Melanlî an (Mela-Kurd) û ewan bi (Mîlanlî an Mîlan) jî tînin navkirin. Ewan ji piştê Heyderanlî ne. Lê ji zû ve bûne wek desteyeke (Taîfeyeke) bi serê xwe û bi tevlêbûna bermayên hinek êlên bi hêz bûne. Navenda zozana (Kîşlaqa) wan çiyayê Kotûr e û çiyayên di navbera Kara Aina û Xoy de ne. Di nexşeyan de ev girêka vî çiyayî wek adetê Cîlan Dax (Çiyayê Maran-Wergêr) tînin navkirin. Bilindtirîna herdu seriyan bi Çîbûklî û Sîwandax tînin nav kirin. Zincîra çiyayên vulkanî, ku wê girkê bi zincîra Araratê ve girêdide, bi navekî hevreyî Mamiş Xan tînin nav kirin, navekî ku li gel navên herêma wê hêlê wek Mamiş-Şerîf û Mamişan, ew êla kurdî, ya ku bi navê Mamiş û niha Fraser wê ji Bilbas bi bîra me tîne. ([9]) Ev xêza çiyayê herêmeke farisî ye, belê ew navçeya Kotûr ser ji nû ve ketiye destê Tirkan. Di van xêzikên diyarkirî de Melanlî tenê di pênc gundan de li ser zevînê farisî ne: Kurdîkend, Kara-Axaç, Kizilşe-Kela, Karakûş û Karpût, bi tevî li navçeya herikîna Ak-Çay (Çemê Sipî-Wergêr) di nav çiyayê de li ser qeraxê wî ê rastê, cîwarin. Bêtir bi başûr de navbera Çorûk û Xoy de, hîn xirabeyên belengaz ên Xanê Kurdî hene, ku cîwarbûna Kurdan a berê li wir nîşan didin, lê niha Kurdan ew cî war berdan e.

Tersî vê yekê tînin gotin, ku li sirtên rojavayê çiyayê Mamiş Xan, êleke Kurdan heye, ku ne di bin destê Tirkan de û ne jî di bin yê Farisan de ye. Hevpiştê Melanlî ye û navê wê Ellend e, li wir cîwar bûye û gelek gundên wê kîştûkalî hene, wek şax in taybet ji Kurdên Melanlî, ji min re hatin gotin; Melanlî bi xwe, Lîvanlî, Sarîmlî û Kûseler, ev navê paşîn tenê wek turkî-farisî ye bo pêkenîne dixuye, ku ji kosebûna rîyên wan hatiye. Di herêma wan de jî, hinek obên van êlan li kenaran belavin, wek Heyderanlî li rojava û Şikakî li başûrê çiyayê Kotûr. Wilo wek nimûne di salên dawîn de Marxur an Malxur ji Heyderanlî di nav Mela (Mîlan) de, ku li Cîlandaxê cîwar bûne, niha ji nû ve ber bi memleketa Urum ve çûne, ku bi wî navî ta niha hem Kurd û hem jî Turkmen wan navçeyên anatolî û ermenî yê qeyseriya yûnanî ya berê navdikin. Min ewan pişt demekê li nêzîka Melazgerd bi terzekî koçerî di bin navê Malxuranlî de dîtin. Mela îro jî bi tevayî serberdayekî xav, xirap û gemarî ye wek Celalî. Ez pêgî koçbûneke wan di navbera Haramî û Qere-Aina de hatin, ku li kenarê başûrê deştê diçû, di wê demê de, ku Celalî kenarê bakur girtibû. Ew ob dora 200 gayên barkirî bû, ku kon û zar û zêç hilgirti bûn. Mêr û jin, bêtir bi peyatî diçûn, pir kêmbatek suwar hebû. Di rewşeke wilo de, divê mêr bi çek li ser paşqirka hespê ba, jin tev li zarokan li ser paşpiştê hespê ba. Karwanê wan hejarî û belengazî nîşan dida, pezên ku hin hezar gav bi pey wan keti bûn, pir hindik û jar dixuyan, tenê mêrmezîne obê, ku xanedan û rûmetdar dixuya, serêlê wan dora 200 gav di serî de bi suwarî

diçû û li gel wî tenê jineke ciwan û rindik, ku bi şêweyê cilberkirina ne cuda ji ên din, li mehîneke gewrequrşînî suwar bûbû. Ew bi xwe, Hesên Axa, ku ciwanekî geş û xurt, dîmen rûmetdar û serbilind bû, silav bi „Selamûeleykum“ ([10]) dida, ew pir li wî dihat û di peyvînê de xwe wek xudan serohatineke hêja diyar dikir, ku têgihîştî û rastiyar dixuya. Ew fermandarê bêtir ji 800 kon bû, ji 2500 konên an xaneyên Melan bi giştî. Dihate berçavkirin, her xaneyek xudan konekî bû, ku di orta wê de perdeyek hebû, aliyek bo xwemal bû û yê din jî bo jin û zarokan bû. Tenê bo serêl û bi taybetî xanedanan konekî cuda ji h'êrîmên (حريم) wan re hebû, konê kurdî yê adetî li ser 6-8 stûnan e, her yek ji wan 2- 2 ½ Zollan (Zolleke almanî 2 ½ - 3.30 Centîman e –Wergêr) qalind e, di ser wan re konê, ku ji mûyê bizinan tev li hiriya reş û mor a miyan e, tevnekirî hatiye rêxistin, ji sê aliyan ve dora niv bejmêrekê bi kêlekan ve daketiye û ji bin ve bi benan hatiye girtin, aliyê pêşîn wek adetê bi tevayî vekirî ye an jî bi xaliyan hatiye pêçandin. Bi singan ve li vî alî hespên xudanê kon tîr girêdan, gava ew li mal be, di hindir de xalî û kulav tîr rêxistin, ta ciyê ku agir tê de tê dadanê, hêla bermaliyê jî ji aliyê pêşîn ve baş girtî ye, belê tê re tê dîtîn.

Li başûrê navçeya, ku Mela cîwar bûne, piştî zireya Urumyah ([11]), ku bi dirêjîya kenarê wê yê rojavayî û ta bi nêzîka zireya Wanê, wargehên Şikakî belav in, yek ji êlên kurdî yê sade û mezin, ya ku ez navê wê wilo dinivîsim, weku mera her dibihîse jî, Şikêk (Şeqoîq li gor raporên misionerî yê amerîkî) an Şikêxt, ku di devê gel de pir caran dibe Şkeft jî. Di destnivîsa Nîmettullah de wilo ye: (Şîqaqî nam taife est ez tewaîf Kurd û ez tewabî' Qizilbaş Mih'el îşan der Newah'î Tebrîz û Siraîst

“Şikakî navê êlekê ye ji êlên Kurdan û pêkevên Qizilbaş, warê wan li navçeyên Tebrîz û Sera ye.”

شقایق نام طایفه است از طوایف کرد و از توابع قزلباش محل ایشان (در نواحی تبریز و سراپست –

Ew navê paşîn dibe jî tenê navê herêmekê be, ku di navbera herdu zireyan de ye (Wan-Urumiyah –Wergêr) li navçeya Albagê. Nî'metullah hêza 60.000 mal dide vê êlê. Niha ev êl nema li derdorên Tebrîzê rûdine, belê wê xwe bi çiyayên li sînorên rojavayî yê Aderbeycanê û hinekî jî xwe bi ser herêma turkî ve bi şûn ve kişandiyê. Li ba wan jî hîn rêbaza êlî bi şêweyekî bê xemtir maye. Bo yek serkêş heye, ew jî kesaniya serekê malbata tewr xanedantir e. Niha, ji ber serhildana wan dij bi deselatdariya farisî pir bi navê Elî Axa tê navkirin, yê ku di çiyana de li rojavayê Urmiyah cîware. Taife li 7 êlan parve dibe, navên wan ji min re axayekî Sumayî bi vê terzî gotine:

Sumayî, Bodrayî, Tergewer, Mergewer, Gever, Mogor û Şemisiddîn. Bo her êlekê ji van axayek (serakek) heye, ji aliyekî ve ji hêla çandeya ku dem bi dem bêtir damaran berdide kenarekî zireya Urumiyah, û ji aliyekî ve ji ber hêzdariya Kurdên serbixwe yê mîrana Rowandozê, bergeha koçberiyê li ber wan hatiye tengkirin û tenê di nav navçeya çiyayî ya zirav de, ewa ku li kenarê rojavayî yê zireyê (Urmiyah-Wergêr) ji wan re dimîne, û gellekan ji wan jî bi dehan sal e xwe ji jîna koçeriyê cihê kirine û vehesa xwe di jîna niştewariyê de dîtine. Hetanî di bajêr û warên vî alî de jî, bi nav ji êlên Sumayî û Budrayî niştewar bûne. Tergewer û Mergewer li sirtên, ku bi navên wan in, li ser sînorên turkî-farisî niştewar bûne ([12]) Gavar û Gever hîn koçer in, li aliyê turkî yê geliyê robarê Nehel an Nihil ([13]), û li wir pir Nestorî “Filleh-Wergêr” tev li wan bûne. Şemdinî û Mogor an Mukurî li dawî, bêtir li bakur-rojavayê deştên Albag (Arrhapachitis) û Marastan belav bûne.

Çolistana mezin û dewlemend ya Albagê di dema gera min de, di Augusta 1857ê de, ji aliyê pênc obên Mukurî ve, ku di bin serkoshiya Ahmed Axa de bûn, hati bûn girtin. Êlên koçerî ên serbixwe, ku li rojava- û başûrê rojavayê sînorên navçeya Şikakî, Hergî, Paçkî, Mikrî, Zerkaw, Bilbas û Caf – kesaniyên tabelav ên van hemî êlan, di nav Şikakî de jî li her derekê belav in. Navê neqenc ê hov-

bazî û çav li talanê, ku berê bi ser Şikakî keti bû, êdî pir winda bûye.

Min ew li her cihê baş dîtî, kiryar û ne dijwar bûn, li Dîlman her car ew dihatin bazarên hefteyî ji her hêleke derdorên wir, bêtir yek rojkî pir ji dûr ve, û ne kêma xwe tev li karwanên bazarganên nestorî û ermenî dikirin, ku ji wir ta bi Wanê, ta bi Urmîyah û Tebrîzê diçûn, hikariya “bandora” mîsyonxaneyê amerîkî li gel pêşdaçûna civakî û serohatîya gelokê “gelê biçûk ê” Nestorîyan, li vir hebûye. Piştî re zaravê Şikakî bi riya şandiyekî amerîkî ji aliyê rêzimanî û ferhengî ve, dê bite kar anîn. Ew ne pir cihê ji aliyê herêmên bakurî ve tê peyivandin, li gor berçavkirinên min ên, ku heta ji min hatiye min kiriye, lê tê de kêmtir bêjeyên, ku ji Ermenî û Turkî hatine birin, hene bêje, ku ji devzara Celalî, Melanî û Heyderanî ne.

Em ji nû ve berê xwe ji sînorê bakurî yê navçeya Şikakî ve bidin bi Araratê ve, li deşta, ku di navbera Murdaçay “Firate rojhilatî” li rojava û bakur hatiye girtin û ji rojhilat ve bi xêza sînorên turkî-farîsî hatiye xêz kirin, emê pêngî êla kurdên Heyderanî, an jî bêtir xirabeyên wan bîn, ji ber ku wê jî ji ber fermanên ferdandariya pir ji xweybûn û hevgerîna xwe ji dest daye. Li vir şaxeke rojavayî û yeke rojhilatî ji va êla jimarpir divê ji hevdu cihê bîn nasîn.

Ji ên rojhilatî, ku çadirgehên xwe yê zozanî di koça, ku di navbera Bendimahî, kaniyên Murad (Çemê Murda-Wergêr) û riya Bayezîdê de, vegirtine û serekê wan ê pîremêr î jêtirs Hesên Axa ye, pênc êl girêdayîne: Ajanlî, Hesênî, Adamanlî, Brukiyanî û Çêkemî.

Adamanlî û Burkiyanî wek me li jor gotiye, pareke wan li gel Celalî, serbixwe ji Heyderanlî li wan deran dimînin. Hinek şaxên Sîla’lî, mebest Sîvkanlî di bin serkahiya serekê xwe A’sim Axa de, û piştî ku teze malbateke cuda bo Sîvkanlî pêda bûye, ya ku serekê wê E’lî Tagorî Axa ye, xwe bi Tagorî navdike. Ev Elî wek rêformdarekî ye di nav Kurdan de, ew di cengê de binzabitek bû û bi neviyê Abdulmecîd re (Sultan Abdulmecîd-Wergêr) xilatkirî vegeriya, ew cil û bergên xwe ên fermî ji xwe datîne û bi zûkî dest bi nûkirinê dike, ji bo wê yekê ew ji serekê êlê bilindtir dibe, xwetêwerkirin û dilxweşbûn ji her terzekî li ba çêdibin, û di havîna çûyî de li dora wî 150 kon hatine jimartin. Teviya konên li aliyê rojhilatî yê navçeya Heyderanlî dora 4000î ye, pareke Adamanlî li Diyadîn û Bayezîdê cîwar e û bi averêkirina (transporta) pertalan, bi karwanên gayan li ser riya Erzerumê, ku diçe Tebrîzê, xwe gêro kiriye.

Şaxê rojavayî yê Heyderanlî xwe li teviya bakurê zireya Wanê ta bi Firat belav kiriye. Navika navçeya wê û wargeha êla wê ya kevin, ya ku navê wê jî jê hatiye, geliyê Heyder Begê ye, ku ne dûr ji Arşîş ve dikeve nav korta Wanê. Li vir û li derdora Heyderanliyên, ku niha jî dora 1000 konên wan heye, cîwarin. Şaxên vê êlê evin: Hazranlî dora 400 kon e, Sîpanlî li dor Sîpan-Daxê bi 300 kon, Malxuranlî, niha li navçeya Melazgerd pezên xwe diçêrin, bi 180 konan, û Zereklî an Zirkanlî, ku li teviya herêmê belavin û xwe li herdu layên Firat ta bi qeza Xoy jî belav kirine. Ji bilî vê jî li hin deran di nav Heyderanliyên rojavayî tektek cî bi cî wan Heyderanliyên, ku ne ji pîre kurdekî wî şaxî ba, minê ewan wek Heyderanliyan nav bikirana, wî ez hokirim, ku van Heyderanliyên li vira, tev biyanî ne û giş ji niştê xwe yê berê Diyarbekir hatine.

Nimûneya Heyderanlî dihêle, ku mera niha baş têbigihe çî di bin navên êlên koçer û êlên rûniştî de tê nasîn, aniha vê êlê bizava bi cih- û warkirina Kurdan ji aliyê ferdandariya “hukûmeta” turkî ve di rewşa xwe de berçav kir. Bo vê armancê li geliyê Murdaçay ta bi Kara Derbendê, ku gundê

Kurdalîyê hîn di nexşeyê “xerîteyê” de tune ye û dikeve navbera Daghar (Li nêzik wê jî pêşxaneyê bakurtirîn a neqşên kevirî heye) û Sêdî Xan, min pêşvehatintirê wargehên Heyderanlî ên cîwarkirî dîtî. Ev cîwarbûn tenê bo wê yekê ye, ku di zeviyan de kar bikin, ji ber giringiya êmê zivistanê, ji pêz re, lê di mehên havînê de ewana jî wek Turkmenên cîwarbûyî li Faristanê, tenê mêr û mişk bi zozanan de bar dikin, da konên xwe li qenterên çiyayên hişîn vegirin, wilo ku mera di vê saldemê de li her derekê rastî gundên devjêberdayî tê, an jî ewên ku tenê niştevanên ermenî tê de li şûn mane.

Cihêbûna (Cêlaka) van ji ya koçeran tenê ew e, ku evan ne wek êl, lê belê wek civatekê hevdu girtiye, û ne her li çiya û baniya diherin û tîn, ewan tenê di çêrgehên derdora gundê xwe de digerin. Wilo li ciyê êlê civateke bajarvanî pêda bûye. Cîwargehên kurdî li deşta Alaşgerdê di bin çavdêriyeke taybet a qaîm-meqamê Topraqkelê de ne, ewê ku bi piranî di koka xwe de Kurd e, lê dîsa jî bi zordariyeke bê sînor, ku li wan dike, xwe taze mijûl kiriye. Da di wan civatên, ku Kurd û Ermen bi hev re dijîn, wilo ji hev cihê bibin, û gundên tê de kêmkên neteweyî ji gund derkevin û ji xwe re gundin din lêbikin.

Wilo di teviya nihâlê de carinan gundên kurdî ne û carinan yên ermenî ne, lê belê bi piranî niştevanên ermenî ne, weku ev cedwela li xarê ji wan gundên ku min di rêya xwe de dîtine, pêk tê, pêdivî jî tune, ez bibêjim, ku wargehên ermenî (navçeyên) bêtir bi çalakiya çandinî, xanedanî û paqijiya xwe, ji yên Kurdan hêjatir dixuyin:

Dêlibaba	ermen.	50 mal in
Dêghar	kurd.	20 mal in
Kurdalî	ermen.	30 mal in
Sêdî Xan	ermen.	20 mal in
Xoşîyan	kurd.	15 mal in
Mizûrî	ermen.	15 mal in
Çêlgan	ermen.	20 mal in
Biçûk	kurd.	45 mal in
Karakilîse	ermen.	40 mal in
Ondaşlî	ermen.	13 mal in
Kêlasor, Daşlîçay û Alîgor (Ji revokên farisî û urisî ne)		
Ûçkilîse	ermen.	30 mal in
Diadîn	kurd.	72 mal in
Diadîn	ermen.	02 mal in

* (Em dibînin, ku navên gelek êlên ermenî wek Kurdalî, Sêdî Xan, Çêlgan..kurdî ne û lew re ez dibêjim, ku niviskar bi şaşî ewan bi ser Ermeniyên ve jimartine-Wergêr)

Di tenîştê Heyderanlî de, ewên li van deran, ku bi nîvekî ji sê piştan de cîwar bûyî ne (ûç baban oturmûş “Sê bavên min li vir jiyane” kevintirîn bîranîna kurdekî wir e), bi piranî, û bi rastî, gelek ji zû ve li vê deştê, êla Sila’lî cîwar bûye, ya ku ji aliyê malbatê ve jî ji merivên Heyderanlî ye, lê xwe ji demekê ve ji wan cihê kiriye, ku êdî nema bi ser wan ve tê jimartin. Hemî şaxên ku bi ser vê êlê ve tîn jimartin û tev li hev di gundan de rûdinin, şeş in:

Manûkanlî, Kurdikî, Sîvkanî, Heyderlî, Kazkanlî, Diyûnglî (Diunigli).

Ji xwe li vir ne asan e lêkolîna koka kurdî ya malbatan bête kirin; ji ber ku ew koka xwe ya kurdî di-

peçinî û xwe wek osmanlî diyar dikin. Ji ber ku ewan dikevin berdestiya „xizmeta“ leşkerî û hemî „bê îstîsna“ bi Turkî baş dizanin, lew re ewan vê diyarkirinê, bi gelemperî, wek rastiyê dibînin, û dibe demek nêzik bê, ku ewan neteweyetiya xwe bi tevayî di nav êla serdest a osmanî de bipişîfin. Ji aliyê nasdana baweriyê ve jî, wilo dikin, hinek ji ber nezanî, hinek jî ji ber xwepêçana dij bi Turkan, cihênebûna xwe ji wan tînin zimên, bi wê şeweyê, gava ku tu ji wan dipirsî, ka ewan ji çi desteyê „mezhebê“ ne, ev bersiv bi wan xweş tê, dibêjin: “Desteya Sultan ya me ye jî! Xwedê camêr e!” cil û bergên gelêrî, û çekên Mirzax û Mirtal, ku hildigirtin, wek berê li Diyadînê kêmtên dîtin.

Di nav xwe de hîn wek berê bi zarê xwe ê Kurmancî dipeyivin, lê bi Turkan û Ermenan re ji neçarî, bi zimanên din dipeyivin. Wilo hemî ev êl bêtir û bêtir, hinek ji wan ji ber cihêbûna ji torevaniya xwe û ji ber çolberiyê, wek Celalî û Melanlî, ên din jî bi rêya cîwarkirina wan bi zorê tev li neteweyên din kirin, wek Heyderanlî û Şikakî, ji dema cihêbûna ji merivên êlên xwe ve dadikevin pileyeke bindestiyê, neteweyatiya xwe ji xwe dikin, xweybûna wan ji ber tevlihevbûna niştevanî tê talankirinê, û tiştêkî ne hindik e, di vê sistema ku fermandariya turkî li hember Kurdan bi kar tîne, ne tenê merbendên, ku nijadan wilo bi hişkî dipişîfîne, lê belê ol jî di ortê de heye. Taze li vê dawiyê, herêma Hekariyan a serbest, bûye navçeyê turkî, serekê Hekariyan, Hecî Ehmedê Başkela, hatiye hildan, bûye paşa û bandora deselatiya wî bi gelek efendiyên stanbolî yên pacstandinê „tehsîldariyê“ hatiye dagirtin([14]).

Bermayê wêjevaniya gelêrî û arxêyolocî, ku di nav van êlên hêla bakurtirîn ji navçeyên serhedî yên Kurdistanê de hîn maye, li gor rewşa gihîştina wan a rûhî bi tevayî tê çaverêkirin, hindik e, lê hîn bi gişkî winda ne bûye. Pirsên li ser navên stêrkan li ba wan bi piranî bê bersiv dimînin, lê belê yekî Heyderanlî wilo ew navkirin:

Mêzîn: Bo Hirçê Mezin e, ku li gor Lerch ([15]) di zaravê Kurmancî de Mêzîn, wek tê berçavkirin mîna peyva Erebi û Turkî (ميزان) Mîzan bi şeweya wan stêrkên navkirî ye.

Karandiz: Sirius e, ku gotina Lerch tîne bîra mera, gava ew dibêje, ku di zarava Zaza de Camûs Karan „Stêrkek e di zivistanê de vedibirîse“ bi nav dike, nîvê duwemînê Karandiz, bi paşpirtika peyva turkî (Jildiz) re tê berhevdan, (Dibe diz ji peyva kurdî dizî û diz hatibe ne ji turkî –Wergêr) li ba Şikakan Sirius bi Çawran Kermî tê navkirin, ku di Kurmancî de nêzikî Kawran Keran e (Lerch a.a.O.) û tê gotin, ku bi wateya „Germîbir“ e. Di destpêka Sirius da, ango destpêka Abê, êdî germî kêmtir dibe.

Pêvurk: Stêrka Orion e, ya ku wek dixuye, li ba Lerch ne hatiye rohnkirin û Pêwir hatiye navkirinê (Li Çiyayê Kurdan - Rojavayê Kurdistanê hîn ta niha weku Lerch nivisandiyê „Pêwir“ wilo tê navkirin-Wergêr).

Vênus bi Stêrka Sibê tê navkirin.

Di warê nivîsandinê de divê wek histobariyeke bê berxwedariyê nemîne, gava rêwî dixwazin xwe bi kêlên goristanên kurdî mijûl bikin. Bo Kurdan, bi piranî, di çembera mal barkirina wan de, goristan hene, ku ne hindik jî di van cihên çalkirinê de, neqşên di kêlan de kolayî dîsa hene. Kêmtar ewan wek nivîştên kevirî ên berê hatine jimartin, û di vê rewşê de jî, ewan bi Erebi bêtir ji Kurdî hatine nivîsandinê. Lê evên bi Erebi jî, gava tê de nav û nijadmendiya kesê mirî hebin, dîsa giringin bo dûroka êlan.

Du tene ji van mezelên kurdî bi ber çavên min ketin, a yekemîn di tevlêka çemê Bendîmaî bi zireya Wanê re, li qeraxê wê ê çepê, ji rîya ku piştî pirê ber bi zireyê ve diçe. a din jî li nêzîk gundê Ermeniyân ê niho Çawirma (Çêwîrme) 1½ katekê „sae'tekê“ li rojavayê Xunûs e, li wê derê, ku kêla mezelê Kurdî pîrozmend Ereba Dada û gelek mezelên Kurdan hene, wek kevnêşop û neqşên Arabêsk, bi çewtî hatine jimartin. Li ser kevirên - wek adetê- giş çekên kesê çalkirî, û hin caran jî hespê wî, bi şeweyekî kolandina xav hatine neqîş kirin. Li wan herdu ciyan, kevneneqşên nivisandî jî tînin dîtîne.

Destnivîştên berhemên bi zimanê kurdî, li wan derdoran, ku vê nivisandinê armanc kiriye, gelek kêman in, ji ber ku ne pirtûkxaneyên kesani û ne jî yê jî bo gişkan vekirî li ba van êlên binveçûyî hene. Qefta destnivîsên kurdî ên civandî, ku mera dikare bibêje ew mezin e li gor rewşên heyî, û min li ba Jaba Consulê rûsî li Erzerûmê dîtiye, hema hema bi giştî ji navenda Kurdistanê ne. Lê belê kurdekî xwende, pêşnimêjê (îmamê) gundê Muzûrî (Li jor binêre), ku navê wî Mulla „Mela“ Mehmed e, ji min re gotiye; melayekî Bayezîdê, Ehmed Efendî Xon „Xanî?“, gelek bi zimanê kurdî ravekirinên „tefsîrên“ Quranê, pirtûk û dersên kurdî bo ciwanan, ji wan jî helbestek bi sernavê „Nuvar – Nûbihar“ bi metnên erebî, turkî û kurdî nivisandine. Ew di dema jiyana (Mehmed) de li Bayezîdê miriye, kêla mezelê, li gel dema mirina wî jî ew dizane.

Wî Mehmedî jî Muxteserî Şarîe't hebû, berhevoka zagona musulmanî – wek dixuye-, ji bo ku di navçenine kurdî de, ji bo bikaranîna rojane, hatiye nivisandin. Ew wek tiştêkî hîç naye bawer kirin dixuya, ne jî dihat bi dest xistin, û ne jî wî dixwast wê berhemê bifiroşe. Ew dora sed û pêncê pelikên Folio bû bi şewenivîseke nûjen bû, pêşî û paşî ji hev ketibûn.

Tersî vê yekê, van êlên binvebûyî bi xwe di stran û kilaman de zengîn in. Ne tenê ew di barkirin û koçerêyan de, di berqefên zinarî de rûniştîne, wan şerbêjokên xwe ên kin û asê dihêlin deng lê bînan vedan, di nav Kurdên cîwarbûyî de jî, yê jî ku mera li wan deştan dibîne, û hinek ji wan jî bi êvarê mêrên gund li dora xwe dicivînin û bi stranên xwe pesindariya mêrxasên cengewer distirê.

Wilo Çetoyê Heyderanlî, rûniştvanekî gundê Kurdalî qefteka ji 20 stranên cûrecûre dizane, û Omer Axa, kurê Hesen, li Diyadîne dibêje, ku ew 40 stranên dizane. Wî bê rawestan stra û dengê xwe, di her kilamekê de, wilo diguhart, carina siviktir, carina bi meqamekî girantir, carina bilind û hin caran jî bi hûrbêjeyî, û herdem jî bi rûlvîkên jîndar, ku li gel strana xwe diyar dikirin, bê ku mera têbigihe metnên stranê jî, ku wî bi zanayî û xişûşî distira. Pir bi dilmendî wî du kilam stran, ku li ser dilbera wî an avîna yekî din bû: yek li ser Ermeniyê bedew, ya ku ji Karakilsê bû, kurdekî carekê bi dest xwe xisti bû û ji ber hezkirina xwe ji wî re amade bû bibe Muhemedî (Musilman-Wergêr). Lê belê keşeyan xwe xistin wê tîkiliyê û hêştin, ku biçê leşkeriyê; a din jî, wî ji min re malik bi malik wergerand Turkî, weku ez li vir, di dawîya van berçavkirinên xwe de, belav dikim.

(Me strana bi Almanî nivisandî, ji nû ve wergerandiye Kurdî-Wergêr)

Tu xweşîkî wek ro û hîvê

Tu keça delaltirî li Diyadîne

Kesa, dilbera min!

Tu gustîlka xwe bide min

Min jî desmaleke sipî daye te

Kesa, dilbera min!

Guflka sipî di tiliya min de ye

Desmala sipî li ser serê te ye

Kesa, dilbera min!

Pereyên min nînin

Hespê min biçûk e, qimeya min biçûk e

Kesa, dilbera min!

Birayê te rê nade min

Pismamê te nahêle tu bê ba min

Kesa, dilbera min!

Raste, ezê te birevînim bibim çiyê

Ezê dîsa vegerim jîna koçeriyê

Kesa, dilbera min!

Bonn, 23.03.2002

[1]) Yezîdî Kurdin (Wergêr)

[2]) Wagner, Reise nach Persien II, S. 232

[3]) Celal ne navê Ermeniyan e (Wergêr).

[4]) Navê pirtûkê di pêşgotinê de wilo hatiye: Kîtab Xerabet întisab, û fehresta wê, ku di pêşiyê de tersî wê bi tevayî şêweyekî din e: Kîtab

Xerayêb întisab Bustan Siyah e. Ew bi zarê Farisî ye û hêj nû ye.

[5]) Li gor Lerch (Mel. Asiat. II r. 642) Dumbî jî niha (sedsala 19ê) li bakurê Palo dijîn.

[6]) Wilo dixuye, ku ji Jêr-Koprû, ji “pira erdê” hatiye, ji ber ku bêjeya Turkî li ba Ermeniyan her weku koprû, kirpî û tiştên wilo tê guhartin.. (Lê belê Jêr-Koprû bi Wateya pira jêrîn e, ne pira erdê ye – Cankurd)

[7]) Wagner a. a.O.II, Rûpel 231 û 311

[8]) Ji aliyê êtmymologî ve ev bo hemî êlên koçer bi kar tê (Binêre Lerch in Mél. Asiat III, Rûpel 632) Lê ew dibîne, ku nav sînorkirî tê gotin, ne wek ew di rastiyê de belave. Wilo navê Kara Çadir (Reşmal-Wergêr) bo êlên Kurdan tê gotin, çi cîwar bûyî û çi koçer bin, û li ba Kurdan hemî mal (kon) reşin. Konên sipî min tenê carekê dîtin, li ba êleke ne kurd ya li nêzîka Erîvanê bû. Turkmen jî di hin rewşan de bi Kara Çadir tên navkirinê. (Di vê binxêzikê de nivîskar gotina çer wek bêjeyeke turkî dibîne-wergêr)

[9]) Fraser, Travel. In Koordistan. Rûpel 102. Rastenavê Bilbos, ku Fraser aniyê, hinek din Bulbasî dinivîsin, eve jî li gorî Nîmetullah Mscr. Bilbas e. Di dema wî de ev êl dora 20.000 xane bû. (قرب بیست هزار خانه)

[10]) Silavdana Kurdan a adetî (Selam Eleykum) e, ku bi (Selam Eleykum) tê bersivdan.

[11]) Navê rastir ji Urumiyah Urmî ye, ji ber ku ew şêwe lib a geografên ermenî jî heye (Care yekem, hîn di sedsala 8ê de, Ghevond li ba Şah Nazarian- Historié des guerres des Arbaes, en Arménie, rûpel 129) û li ba xelkê wirê jî, tenê zarê nivîskî li ba hokiriyên, li ba Ereban û Farisan şêweya mêzayî Ur

[12]) Min di hinek nexşeyan de Cergewer li ciyê Tergewer dîtiye, lê ew şae çapê ye.

[13]) Ev çemê, ku bi ser herêma Tigris (Dicle-Wergêr) ve ye, tenê li ba Morier Voyage en perse, II, p. 109 yê çapa fransî de jî dibînim.

[14]) Ji eyaleta wî yê Pacê jê distîne: Başkela, Zirnik-Maaden, Çolamerk, Lêwî, Dijar, Tuçub, Gever, Çîrwate, Çel, Orgamar, Bajêrkê, Xanig û Kotur

[15]) a, a, O. S. 633

BERZO Mehmûd

Rênivîsa ziman sîstîmeke ligor destûrên ziman-vaniyê rêbaza xwe digirê, ku nivîsîna bêje û peyvyan bi hemî rengên xwe ve şêwe û awayekî taybet werdigirê.

Lewre, bêje, çi ji aliyê danîn û ronanê ve bê, û çi ji aliyê ristesaziyê ve bê, pêwîstî bi lêkolînenke zimanvanî heye, bo werê xuyakirin ka çawa ev bêje, cuda yan jî pabend, bête nivîsîn.

Di zimanê kurdî de, wa heye ku bêjeyek (morfêmek) bi çend erkên têvel rabê : çi weku peyveke asayî û çi weku gîrek, nemaze, pêşgir û paşgir. Pêwîste em bikarin wê cudabûnê navbera peyv û nepeyvê (gîrekê = affix) de nas bikin, jibo ku danîna rênivîsê liser bingeha yasayên rêzimanî bête avakirin .

Di Ingilîzî de (gîrek) wek (affix) tê nasîn û weha tê şîrove kirin:

1- (An **affix** is a **bound morpheme** that is joined before, after, or within a **root** or **stem**.) Ango gîrek morfêmekî pabende bi pêş yan bi paş yan di nav reg û qedê peyvê ve tê nivîsîn.

2- Peyv heye morfêmek bê, û heye çend morfêm bê, belê gîrek her morfêmek bi tenêye, wek:

huner + mend + î = hunermendî
(peyv + paşgir1 + paşgir2)

Herdû paşgîrên (-mend) û (-î) gîrekin, lewre bi awayê pabendî tene nivîsîn.

2- Peyv bi tena xwe dikarê gîrekê wergirê, û

peyveke nû avabikê, bo nimûne, peyva (bext) nave û peyveke serbixweye, dikarê paşgira (-wer) werbigirê û peyveke nû drust bikê, ku ew jî (bextewer) ye ya ku hevalnave. Belê gîrek, çi pêşgir û çi paşgir, bi tena xwe, ji nîşê xwe, ango gîrek wernagirê, wek em bêjin paşgira (-ewer) nikarê tu pêşgiran yan jî paşgiran werbigirê jiber ku bêjeyeke netewawe û morfêmeke pabende. Lê eger gîrek ne bi tena xwe bû, ango ligel peyvekê hevalbend diyar bû, hinganê, dikarê gîrekine dîtir wergirê, wek çawa gîreka (-mend) ya ku ligel (hunermend) hatiye dikarê gîreka (-î) wergirê, ku dibê: huner + **mend** + **î** = **hunermendî**

Lê hin bêje (morfêm) hene, hem weku gîrek bikar tên û hem jî weku peyveke serbixwe rola xwe di firêzê û ristê de dibînin. Lewre, eger bêje weku peyv bikar hat bi şêweyekî serbixwe tê nivîsîn, lê eger weku gîrekê, çi pêşgir bê û çi paşgir bê, çi nîşane bê diyar bû, wê bi şêweyekî pabend bê nivîsandin.

Niha emê çend nimûne ji bêjeyên wilo bidin xuyanîkirin, pêwîste em wê yekê jî bêjin ku piraniya van bêjeyan ji nîşê berê peyvên erkdarin (functional words, syntactical morphemes) ango ew peyvên ku rola xwe di avakirina ristê û firêzê de dibînin, û ewên ku bi şêweyekî serbixwe tene nivîsandin, wek :

- 1- Azad **û** Serbest çûn malê
- 2- Ez **bi** tirênê çûme Bexdê
- 3- Hedana min **bê** te nayê
- 4- Em bi **hev** dizanim
- 5- **Ne** te ez dîtîm û **ne** min tu dîtî

1- Morfêma (û)

A) morfêm (û) weku navbend (interfix) du peyvên serbixwe bi hev re girê didê, û peyveke lêkdâyî durst dikê, wek :

ser + û + pê = serûpê
qaf + û + qot = qafûqot

B) morfêma (û) weku peyv jî dikarê nav berê emrazên kuçenkşin (conjunction) أدوات العطف de wek peyveke serbixwe cih bigirê, lewre divê serbixwe jê bê nivîsîn :
Ez û wî hatin ba te

2- Morfêma (bi)

A) ev morfêm weku peyv bi emrazê pêwendî radibê (prêpozêşin, prepositim), û serbixwe tê nivîsîn, wek :

- 1- Ez nikarim **bi** lingê xwe werim ba te.
- 2- **Bi** navê xudayê mezin û gewre.
- 3- Hin tişt **bi** darê zorê çêdibin.

B) lê weku gîrek bi erkê (pêşgir) radibê, lewre bi peyva pêş xwe ve, wek kertên pabend tê nivîsandin, wek :

- 1- Ev xort **bizirave**
- 2- Min xortekî **biserûber** divê
- 3- Ev keçik **bîdil** e (bizimane ...)
- 4- Ev mirov baqil e (bi-aqil)

3- Morfêm (bê)

Ev bêje wek (bi), hem prêpozêşine û hem jî pêşgire, ligor pergala ku têde diyar dibê. Nimûneyên vê jî evin:

- A) wek prêpozêşin tevda tê nivîsandin :
- 1- Ez **bê** te nikarim bijîm.
 - 2- **Bê** vê yekê kar naçê serî.

B) weku pêşgir

- 1- Ev xort çiqas bê zirav e
- 2- Bê karî çiqas nexweş e
- 3- Ev xort hem bê zar e û hem bê pîrgal e

4- Morfêma (ne)

Ev bêje bi erkekî sêlayanî radibê :

A) Wek emrazê pêbestin (conjunction) أدوات العطف

- Ez **ne** vê dikim û **ne** wê dikim.
- filankes **ne** ciye û **ne** ware.
- **ne** Azad dikarî werê, **ne** jî ez.
- Heso ne li tembûrê didê û ne distirê.
- **Ne** gerim li me tê û **ne** sar li me tê.

B) **weku gîrek**, bi erkê nişaneya nerênî radibê, û pabend tê nivîsandin :
Min ev peyv **ne** gotiye
Vê avê **venexwe**
Vê xwarinê **nexwe**

C) wek pêşgir

- Rengê te wek yê **nexweşa** ye
- Navê kurê min **nebez** e (**ne** + bez)
- Rastî û **nerastî** ji hev cudane

D) Morfêma (ne) (na) (no)

Weku peyvên serbixwe, di bersiva nerê de bikar tînin, bi wataya (no) ya inglîzî û (kella)ya Erebi, wek :

Pirs : Gelo Azad li mal e?

Bersiv : **Ne**,

yan **No**,

yan **Nexêr**, **ne** li mal e.

Pirs : ma tu **naçî** malê?

Bersiv : **Na**, ez **naçim**.

5- Morfêma (na)

A) weku nişane : Ez vê yekê nabêjim

B) weku pêşgir bi ewan erkê (ne) radibê.

Û ew morfêm pirtir di zarê soranî de diyare

C) weku peyveke serbixwe di despêka bersiva nerê de bi kar tê û me ev jî li pereyî rafa bertî de da xuyanîkirin.

6- Morfêma (hev)

A) weku peyv (hev) cênav e

- Me gelek tişt ji **hev** re gotin- Bi **hev** re herin gund

B) weku pêşgir

- Serokê partiya **hev**girtina gel li Parîsê ye.- **Hevkarî** tişteki baş e.**Têbînî**

1- Morfêmên wek (pê, tê, lê, jê)

Ji alîkî ve weku pêşgir bi kar tên, û ji alîkî din ve weku peyv bi kar tên. Eva han jî lêkolîneke berfere jêre divê, bi hêvîme ku di derfeteke dîtir de li ser vê mijarê xwe rawestênim.

2- Pêwîste em bêjeyên hevdengî ji hev cuda bikin û wan tevî hev nekin yan jî eger rênivîs têde şaş newê, lê şaşî wê bikevê warê wata de, wek :

A) Morfêma (dar) ku peyveke watedar e, serbixwe ye û dikarê xwe di nav hûnandina peyvên lêkdayî û diriştî de jî bibînê, wek :

1- **Dara** me îsal bergîr e.2- Ji **dara** tuwê re, dartû dibêjin.

3- Ev spîndar çiqas bilind bûne.

Di risteya sêyem de bêjeya (dar) di (spîndar) de her ew peyva dara pêşîye. Her ev dar jî cudaye ji dara peyvên wek (maldar) û (navdar) û (dildar) yên ku paşgirin û hîç pêwendî navbera herdu (dar) an de nîne, tenê hevdengî ye.

3- Morfêma (e)

Morfêma (e) ku pir nazik û sivik e, bi çend erkên hemelayan radibê, ew jî evin:

A) Paşmaya karê êsta ya (bûn)ê ye, wek :

Sînem keçeke pir delal e

B) wek paşgir :

Rist + e = riste

Dest + e = deste

C) wek navbend (interfix):

Hêk + e + rûn = hêkerûn

Pîr + e + mêrd = Pîremêrd

Reş + e + ba = reşeba

* * *

Jina Kurdistan

+

+

Dewlet Êlî 22-5-2000

Berî her tiştî min divêt diyar bikem ku Dirûk ew tişte ewê

dîqewmit û dihête nivîsîn û tarîx bo dihête danan lê mixabin milletê me ku ji ber bindestî û tepeseriya xwe û herwesa ji xemsariya me ji ber ku me her dem bi xemsaî ve wergirtiye ku em dîrûka xwe binivîsîn, lewra gelek ji wan tiştan ewêt bi serê milletê me hatîn û serborêt bi serda borîn hatine jibîrkirin ji ber ku ew tişt bi rêka gotinê dihatine vegohaztin û nîfşekî bo nîfşekî vedgêra ji ber vê çendê jî gelek ji qewmînêt giring yê berzeboyn ji ber ku ew kesêt di wê serdemê de, an jî ew kesêt bo hatiye vegêran yê mirîn û ew dîrûk jî ya digel da mirî.

Helbet jina kurd êke ji milletê kurd lewra ew jî ya bê bar nebûye ji vê bextreşiyê ji ber hindê jî min viya ez ev roke vî dergehî biqotim belkî bikarim biçme jor û tîrojkekê berdeme ser hin rêzikan ji dîrûkeke dirêj û bihagirana..belê pa mixabin hemî nehatiye nivîsîn

Ji mêj de jina kurd roleke giring û taybet di dîrûka milletê xwe de hebûye û di hemî waran de.Ev jin ne ji zelamî kêmtir bûye her ji despêka jiyana mirovatîyê ya sade û heta digehîte roja ev ro ya tim bi rewşenbîriyê û teknolojiyê û teknîkê ve girêdayî.Her wesa me hind fexir bese ku gelek ji dîrûknivê û nivîsevanêt biyanî bi regekî gelek ciwan behsê jina kurd kirye,rêz û qedir û bi-

hayekî giran yê dayê.Mînoriskî di kitêba xwe de elekrad mulahezat intibaat dibêjît: Jina kurd ne ya veşartîye, di gel zelaman li dîwanxanan dirwînît bi

hemî biwerî ve, bêy ku rengê şermê li ser xwe diyar biket,pişikdaryê di danustandinê de diket. Son dibêjît: gelek caran wesa çêbûye ku jina kurd pêşwaziya min ya di mala xwe de kirî bêy ku malxoyê wê li malê bît, digel min rodinişt û danustandin di gel min de dikir bêy ku şermeka direwên an fêlbazyekê li ser xwe diyar biket wek jinkêt tirk û farisan, xarin û vexarin bo min dîna û dema ku malxoyê wê vedigerya, wek rêzgirtin bo min; ez ne dihêlam heta ku zelamê wê dewara xwe girêdida û bi jordiket. Ji bilî ku ew dayeke dilovan bûye û rola peydabûn û xudankirin û perwerdekirina zarokan li ser milên wê bûye, ji bilî vê çendê, ew xwedî kesatiyeke pîrhêz û vejen jî bûye, her dem milê xwe daye milê zelamî û karekî giring kiriye, çi bermalî ba li ber malê yan jî maziçin ba li çiya, yan bêrivan ba li ber bêrê, yan jî milê wê bi milê zelamî ve ba li zeviyê, û her karekî di yê vê jiyana xwerist û sade di wê demê de. Em dişêyn bêjîn ku ev renga kar tiştêkî normal bû li cem her jinekê di civaka kurdî de, lê pa zêdebarî ve çendê û herweku me gelek caran ji dayik û bab û kalên xwe bihîstî ku gelek jinan roleke ramyarî û rêveberî hebû û gelek ji wan pêçebûnêt welê hebûn ku xelkê wan

destê helbijartinê dirêjketê û hevberî wê çendê bûn, ku civakê baweriyê mezîna pê hebît û wek rêveber bo xwe danît; her çende hijmareke mezîna ji aqil û aqildar û maqwîl û xwedî kesatiyên mezîna hebûn, lê pa gelek caran jin hatiye helbijartin ku bibîte serok eşîret û cihê berpirsiyê bît bo arêşe û

xweşî û nexweşî û êş û janêt civaka xwe; ev jî îşaretên hindê ne ku ji kevin de milletê me rêz ji bo jinê girtiye û bihayekî mezîna dayê û wek herkesekî ka çî ji bo hebûye û çî li ser heye (anko hiqûq û wacibat), li cem civaka xwe weke herkesekî danaye û cihê baweriyê bûye.

Gelek jinan di warê hunerî da rola xwe diyar kirine, û her weku em dizanîn ku gelek reng û ta ji hunerî dipesîn, ji wana, jina kurd di tevî û teşî û nexş û nîgaran da dest zêrîn bûye, eger em bi çavê hunerî lê binêrîn, anku ya dirustir ew e ku me lê nêrîba, da binîn ku her maleke kurd entîkxaneyêke pir e ji ciwantirîn entîkên biha giran, yê ku bi tabluyên ciwan û bi destê jina kurd hatîne nexşandin, çî Mehffreke(Rayêxek) raêxistinê bît, yan jî şemilkeke dîwarî, yan jî ya nivêjê, çî çandîkek ji çandikên rengê reng, yê ku şivan û bêriyan pêdviyên xwe dikirne têde, dema diçûne ber bêrê..çî werîsekî ciwan bo girêdana baran, yan kortanekî xemlandî bi ciwantirîn gopkên heme reng, çî çûx û êlek û êşlek û doxin û saq û kalk û gorên zelaman, yan jî qutkên jin û kiçên ciwan.. û gelek nimonên din ji vî karê hunerî ê ciwan û rêk û pêk, yê ku heta roja ev ro gelek malan nimone ji van tiştan helgirtîne, wek keleporêkî biha giran..

Her wesa xweristîya milletê me û xweşîya wî, av û aqar, çîya û kanî û dar û barên wî meydana ber fireh û xweş bûye ku xelkê me bikarin hest û dilîn û evîna xwe bi awazên ciwan û bi dengê zelal berden û ev deng li tev çîya û zuzanan belav bibît.Û eve ye bo egera hindê ku gelek eger nebêjin tev jinên kurd hunermend û deng xweş bûne.Lê pa hinekan ji wan delîve bo helkeftîye ku hunera xwe bi pêş ve bibin û belav biken, mîna deng xweşa nemir (Miryem Xan)ê, ya ku bi diristî tête danan wek xandîgeha stirana kurdî. Eger delêvên baş bo helkeftîban da dengê wê li tev cîhanê belav bît û deng

vedet. Her wesa Nesrîn şêrwan û Gulbihar, yê ku dengê wan mîna swîlaveke tezi li ser çîyayên Kurdistanê ciwan tate xwarê û dilên evîndarên vî warî hwîn dikirin, belê cihê daxê ye ku delîvên wan jî di ber teng bûn, ne li dwîf bihayê dengê wan bûn.Û her weku bo me hemyan xweya dike ku dema dengê zelal û nazîk yê Gulistanê bilind dibû û dengê Şivan Perwer himbêz dikir, bihizaran dilên dilsûz bo evîna milletî di helyan û rondikên xwînê jê dirijyan.. gelek gencên me, werîsê azadiyê li gerdena wan aliyayê û giyanê xwe kiriyê gorî ji egera hindê ku guhê xwe didan vî dengî, ev dengê şuforesgêrî, yê ku qedexê bû, her dem bo demekê dî, malên kurdan ji layê dijminî ve dihatine kontirûl kirin û eger kasêteke wan peyda biba, mana wê ew bû, ku ew mal dihatê vebirandin..lê pa evîna welaî dabû ser hemî tirs û sehm û qumçalk û bindavên xaniya bibûn wargeha guhêxwedana vî dengî. Bi rastî şoreşêke mezîna bû, evîna milletî di hemî dilan de peqand, mîna volkanekê dijwar, hemî rex û dorên xwe paqij kir ji hizr û bîrê paşmayî yê dijminî, êkser peyvên wan xwe li dilê hemî genc û lawan dida, ji ber ku ew ji evîna dilê hemî kurdan distirîn.

Evca ma ne cihê şanaziyê ye ku ev jina nazîk karîbît şoreşêke hosa mezîna bipeqinît?!

Her wesa gelek jinên kurd û wek bab û kalên me ji me re vegêrayne, şoreş boynê eger şer, mil bi milê zelamî ve şer kirine, mîna (Zêrina Amêdî) û gelekên din... û gelekên jin ji wana mergê xwe gorî milletê xwe kirine û bi destê dijminî hatîne telaftin. Lê pa navê xwe ê pîrûz di dilê milletî da nivîsîne û heta heta.

Bila ji hizra me neçît ku di tûre û edeba kurdî de, yê ku ew jî renggê hunera wicdanî ye, jina kurd jê bê bar nebûye û bê bar nîne..ji kevin de jina kurd û bi fitra xwe kariye bi hizarehan stiran û awazan vehînit û li dawet û şahî û şeverûk û taziya û ber bêrê bibêjît, û ev ro rewşenbîra me qelema xwe helgirtiye û ew hunera devokî ya dayik û dapîrên xwe li ser berperê darêtiye û kiriye hunereke tureyî ya nivîskî..û rêka wan dayika berdeham kiriye û gelek jinên kurd ev ro berhemên çapkîrî hene mîna şêre jineke wek(Rewşen Bedirxan)ê û gelekên din.

Jina kurd di wextê xwe de nojdarî kiriye ,me bihîstiya ku gelek jinan ev kar kirine û gelek êş çareser kirîne bi hinek dermanên xweristî, ji giya tatine çêkirin, û em dizanîn ku çiyayên Kurdistanê cihê van giya ye, mina Tolkê, Giyabendê, Beybînik, Kulindokê, Dêwkanê, Pwîngê, Golîra û bi hizaran rengên din, herwesa hingvîn û reşreşik û kuncî û Zeyt û donê tehîne bo gelek êşan bikar di înan. Jinên kurd nişter dikirin û birîn sax dikirin û gelek êş nojdar dikirin mîna: hwînik û ba û nafik û serdil û gelek êşên din, mesaca leşî bi Zeytê dikir û evrûke nevyên wê rêka wê bi rengêkî Zanyarî û Teknolojî berdewam diken û her weku em dibînin nojdarên me yên nişterên mezin diken û baweriyeke pir mezin bi xudê û xwe heyin ku dê jiyaneke nwî dene nexweşê xwe.

Jina kurd ya li xandîgehê mîna şemalkekê

dihelyêt û nifşekî bo yekî dî fêrdiket û bo paşerojêke geş berhev û perwerde diket..ya li kargehê, hêz û vejenên wê, ne ji yên zelamî kêmترین..her wesa bilind bûye ser depê şanoyê wek Ekter êş û jan û doza milletê xwe bo xelkî vedgêrît, hunermendeke zîrek e, bi tabloyên xwe azarên milletê xwe didete ber çav û niyasîn, endazyareke hêja ye, milletê xwe bilind û ava diket û bi hemî bawerî û berpîrsî ve milê xwe daye milê zelamê kurd û ev ro di Perlemanê de û di hikûmetê de endam û wezîr e û eve jî bê guman nişanê hindê ne ku şyanê wê ne di kêmî û dikarî di her astekî de xebatê biket û serkeftinê bidest ve bînit..û eve jî cihê şanaziyê ye bo her jineke kurd û pêdviye ku her ya berdewam bît û pêş ve biçît û bo hemî cîhanê diyar biket ku jin bi nazikî û dilovaniya xwe xwedî hêzeke pir mezine, eger ev hêz bihête bikarînan dê verêjê mezin û pîr biha jê derkevin.

* * *

Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn **Kurterexneyek li Cegerxwîn** Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn Lokman Polat Cegerxwîn Kurterexneyek li Cegerxwîn

Ji nav kurdan gelek hunermend, filozof, helbestvan û mirovên zanyar ên mezin derketine. Cigerxwîn helbestvanekî mezin e ku ji nav gelê kurd derketiye. Helbestvaniya Cigerxwîn ji yên gelek şairên gelên din cûdatir bû. Helbestvaniya Cigerxwîn hem xwedanê qareqtera - kesaniya- netewî û hem jî ya navnetewî bû. Ew helbestvanekî kurd ê netewî û helbestvanê gelên bindest bû.

Jiyana Cigerxwîn di nav têkoşînê de derbas bû. Navê wî ê rastîn Şêxmûs e. Di sala 1903ê de, li gundê Hasarê ji dayik bûye. Ew kurê malbateke feqîr bû. Cigerxwîn hêj biçûk bû, diya wî wefat kir. Ew sêwî ma. Cigerxwîn di nav zehmetiyên dijwar de mezin bû. Şivanî kir. Di medreseyan olî de feqîtî kir. Ew xwendin û nivîsandinê di medreseyan de fêr bû. Cigerxwîn wexta ku 27 salî bû zewicî. Salek paşê jî di mizgeftan de dest bi karê îmamtiyê kir e. Piştî têkçûna serhildana Şêx Seîdê nemir, Ciger-

xwîn ji Kurdistana Bakûr koç kir û çû Kurdistana Başûrê rojava. Ew di navça Qamişloyê de bi cih û war bû.

Cigerxwîn di sala 1958an de çû Iraqê. Li Unîversîteya -zankoya- Baxdayê dest bi mamostekariya dersên zimanê kurdî kir. Cigerxwîn li wir 5 salan ma. Di sala 1962ê de ji Iraqê vegeşîya Sûriyê. Di salên 1970yî de çû Lubnanê û li Lubnanê bi cih û war bû. Di sala 1979an de jî çû Swêdê. Hetanî sala 1984an li Swêdê jiyana xwe domand. Di sala 1984an de li Swêdê wefat kir. Kurdên welatparêz, yên li Swêdê û malbata wî termê wî birin di Kurdistana başûrê biçûk de - di Qamişloyê de- veşartin. Zarokên Cigerxwîn 7 kes in, ji wan 2 kur û 5 keç in.

Cigerxwîn di dema xwe ya feqetiyê de dest bi xwendina berhemên şairên klasîkî ên kurd kir. Berhemên edebî ên klasîkî li ser Cigerxwîn tesîreke mezin kirin. Cigerxwîn di bin tesîra Ahmedê

Xanî, Feqîyê Teyran û Melayê Cizîrî de ma. Cigerxwîn wexta ku 20 salî bû, dest bi nivîsîna helbestên kurdî kiriye. Helbestên wî li dijî zordariyê, kedxwarîyê, zilm û tehdâyê bûn. Helbestên wî li dijî feodaliyê, paşverûtiyê û dagirkarîyê bûn. Helbestên wî, helbestên têkoşerîyê ne.

Cigerxwîn bi berhemên xwe ên nemir, bi helbestên xwe ji çand û edebîyata kurdî re xizmetin gelek hêja kirin. Wî bi helbestên xwe hêvî û daxwaza gelê kurdanî zimên. Wî di nav helbestên xwe de her tim doza netewa kurd derdixiste pêş. Cigerxwîn bi berhemên xwe riya azadîya gel nîşan da.

Min ev nivîs li jorê çend sal berê nivîsî bû û di pirtûka xwe a bi navê “Kovarên Kurdên Kurdistana Suriyê” de weşandi bû. Dema min ev nivîs nivîsî û weşand, hêj bîranînên Cigerxwîn wek pirtûk der neketi bû û min ne xwendî bû. Piştî ku bîranînên wî derketin (binêrin Cigerxwîn -Jînenîgariya Min - Weşanên Apec)û min xwend, ez gelek aciz bûm. Di bîranînên wî de gelek tiştên ne rast hebûn. Nirxandina wî ya li ser serîhildana şêx Seîdê nemir tewş bû û ji rastiye dûr bû. Wî bi şêweyekî hîsî şîroveyeke wisa kiribû ku, li hemberê serîhildanê û serok û birêvebirên serîhildanê neheqîyeke mezin kiribû. Ji neheqîyê jî wêdetir, wî li wan heqaret kiri bû, wan nezana û paşverû dabûn nîşandan.

Ez ji pirtûka wî a bîranînan çend hevok bê ku şîrove bikim, li jêr dinivîsim. Şîrovekirina van gotinên wî li teqdîra xwendevanan dihêlim. Cigerxwîn weha dibêje :

” Kurdên hindirû dixwestin ji zor û setema peyayên şorişê xelas bin. Qîma xwe bi cendirmê dijmin tanîn. ” Rûpel - 148

” ...peyayên şorişê ko goya ji ber dijminê miletê kurd derketi bûn, gelek talan, zor û setem li kurdên bindestê dijmin dikirin. ” Rûpel – 148

” Turkên dijminê Kurd, Kurdên bindistên xwe ji zor û setema peyayên şorişê diparastin. Lê Kurdên derketî, li şûna ko mal û namûsa miletê xwe ji destê dijmin biparêzin, jinên wan direvandin û malên wan talan dikirin. ” Rûpel – 148

” Haco Axa, Mihemed Begê Cemîl Paşa, Emînê Ehmed û hemû mezinên kurd ko hatibûn nav Kurdistana Sûriya, diçûn Ser Xetê û talanê kurdên bindest û bêçek direvandin. Heta jinên wan, ji xwe re tanîn...” Rûpel – 150

”Hevsarê rêzanî û rêberiya miletê kurd di destê qata jor de bû. Di destê derebeg, dewlemend, xwedî gund û kevnepersetan de bû.” Rûpel – 143

” Xalid Begê Cibrî, herwekû dibêjin rêber û serekê tevgera miletê kurd bû.

Lê çawa tê xuyakirin mirovekî olperest û nezan bû. Dibêjin, Kemal Paşa û jina xwe Latîfe Xanim çûne mala wî ko bi hev re li ser şerpezekirina welêt bipeyivin. Latîfe Xanim destê xwe dirêj kiriye destê Xalid Begê ko bi germî bihejêne. Lê Xalid Beg, destê xwe bi paş ve kişandiye û gotiye : ”Qusure baxme (bibuhure) ez bi destnimêj im.” Rûpel – 143

” Herwekû dibêjin Latîfe Xanim, ji Kemal Paşa re got : “Tiştêk ji mirovên weke vî bi paşdemayî dernakeve. Ev mirovê kevneperest û nezan, nikarî karekî hêja ji welatê xwe re bike.” Rûpel – 143

Di derbarê serhildana Şêx Seîd de nivîs û pirtûkên Kemal Burkay û Murad Ciwan hene. Tiştên ku wan nivîsîne û tiştên ku Cigerxwîn di bîranînên xwe de dibêje, zidê hev in. Cigerxwîn weke Kemal Burkay û Murad Ciwan lêkolînan û dîrokzan nîn e û li gor bîr û baweriya min, di derbarê serhildana Şêx Seîd de Kemal Burkay û Murad Ciwan tiştên rast nivîsîne û Cigerxwîn tiştên şaş nivîsîne. Serokê serhildana Şêx Seîd ê esasî Xalid Begê cibrî bû. Xalid Beg damezrevanê rêxistina Azadiya Kurdistanê bû. Ji xwe yê ku serhildanê organîze dikir, rêxistina Azadî bû. Ji bo ku Xalid Begê Cibrî zû hate girtin û di cî de hate dardekirin, êdî ji mecbûrîyê Şêx Seîd serokatiya serhildanê da ser milê xwe. Xalid Begê Cibrî weke ku Cigerxwîn dibêje mirovekî nezan nebû. Ew

di Ordiya Osmaniyan de Mîralay bû û mirovekî zana û kurdekî welatparêz bû. Wî li Kurdistanê bakur rêxistina yekem pêk anî û ji bo azadiyê, kurdan bi rêxistin kir û serhildan organîze kir û ji bo doza kurd û Kurdistanê canê xwe kire qurban. Ji bo şexsiyetekî weha, gotinên Cigerxwîn ji bo şexsiyeta wî bi xwe nebaş e. Mirov li ber dikeve ku, şexsiyetekî wekî Cigerxwîn çawa van gotinan di derbarê Xalid Begê Cibrî û serhildana Şêx Seîdê nemir de gotiye.

Dîtînen Cigerxwîn yê derbarê serhildana Şêx Seîdê nemir de hesabê çepên tirkan tê ku loma hema di cî de weşanxaneya ku berê ji wan re “Halkin Kurtuluşu” digotin û ji alî partî û rêxistinên kurdan ve jî ew weke “Maocî” û “sosyal şoven” dihatin binav kirin, di cî de bi tirkî hate wergerandin û li Stenbolê bîranînên Cigerxwîn ji alî vê weşanxanê ve bi tirkî hate weşandin. Wê weşanxanê pirtûkeke weha qalind û çapa wê bi mesref, çima wergerand û weşand? Wan ji bo dîtînen Cigerxwîn -ku li gorî wan rast û gorî kurdan şaş in- weşandin. Di dîtînen Cigerxwîn de objektîfî tune û tu ciheke rast ku ji alî kurdekî welatparêz û xwedî Zanîna dîrokî be, bê parastin tune. Lê, ji bo çepên tirk ên sosyal şoven ew dîtînen rast in. Cigerxwîn di bîranînên xwe de bi kurdî rûn li nanê sosyal, şoven û kemalîstan dike, wan bi heq û serhildêrên kurd neheq der dixê.

Cigerxwîn lêkolînan û dîrokzan nîn e, lê helbestvan e. Xwezî ew qet têkel bûyerên dîrokî nebana û qîma xwe tenê bi helbestvaniya xwe bianiyana. Wî weha bikrana, ji bo serhildana Şêx Seîd û birêvebir û serhildêrên kurd neheqî nekirana, gotinên nebaşî negotana, de qîmet û rûmeta wî hîn pirtir û bilindtir bana.

Cigerxwîn ji bo kurdên Cizîrê jî weha dibêje :

“ Li nav kurdên Cizîrê nikarî mirovekî tenê jî pak bibîne. Hemî diz mêrkûj talanker...” Rûpel – 164

Di navçeyekê de dibe ku hinek zilamên xirab hebin, lê mirov bi hezaran kesên navçeyê weha suçdar nake. Ev tawanbarî ji bo tevahiya runiştvanên navçê neheqiyeye mezin e. Cizîr navçeyeye kurdan e ku tê de hest û ruhîyeta kurd-ayetiye ji berê ve xurt e.

Mebesta vê nivîsê nîrxandina dîtin û bîranînên Cigerxwîn nîn e. Ev karê lêkolînan û dîrokan e. Kurdekî lêkolînan li ser şaşiyên bîranînên wî pirtûkek amade kiriye û ew ê di nêz de biweşîne. Ez dixwazim pirtûka wî ya bi navê “Sewra Azadî” a helbestan bi kurtî bidim danasîn û di derbarê şîrovekirina berhemên wî de çend gotinan bibêjim.

“Sewr” peyvek erebî ye. Kurdiya peyvê “şoreş” e. “Sewra Azadî” yanî „Şoreş

Azadî” ye. Ev pirtûk dîwana Cigerxwîn a duyem e. Pirtûk cara pêşî di sala 1954-an de li Şamê di çapxana “Kerem” de hatiye çap kirin. Çapa wê a duyem jî di sala 1979-an de ji alî weşanên “Pale” de li Swêdê hatiye çapkirin. Ji bo çapa yekem Osman Sebrî pêşgotineke dirêj û ji bo çapa duyem weşanên “Pale” pêşgotineke kurt nivîsîne.

Pirtûka “Sewra Azadî” 211 rûpel e û tê de 117 helbest hene. Cigerxwîn helbestên xwe kiriye sê beş. Beşa yekê “Birrê Welatî” ye, a duyem “Birrê Tevahi” ye û beşa sêyem “Birrê Evînî” ye. Li gorê sernavê beşan helbest li ser hev hatine civandin.

Pirtûka helbestên kurdî a pêşî ku min li navça Licê xwend, ev pirtûk bû. Di sala 1975-an de kurdekî welatparêz ê Lîceyî ev pirtûk bi dizî anî Licê û da min ku ez bixwînim. Min pirtûk xwend û helbestên tê de gelek xweşa min çû. Naveroka helbestan welatparêzî bû û gotinên helbestan bi ruhê kurd û kurd-ayetiye hatibûn xemilandin. Ev pirtûk di navça me de, di destê xortan de digeriya û bi dorê ji alî xortên ku întreseya –qîmawan bi fikrên siyasî û doza kurdî hebû, pirtûk dixwendin û hinek helbestên wî ezber dikirin. Li navçê bi navê “Mistefayê Berber” kurdekî welatparêz hebû, wî bi dehan helbestên Cigerxwîn ezber kiribûn û bi şêweyekî xweş ji xortan re bi deng dixwend.

Helbestên Cigerxwîn ên gelek baş hene. Lê, çi heyf ku bîranînên wî siya xwe da ser wan helbestên baş. Ew di dîwana xwe ya, ku bi navê “Sewra Azadî” de li ser qehremaniya Kurdan helbest dinivîse, lê di bîranînên xwe de, qehremanên ku gihîştin radeya herî bilind, anku çekdarên serhildêr weke diz, talanker bi nav dike. Ew bi bîranînên xwe ên çewt bi helbestên xwe ên berê re jî dikeve nakokiyê.

Cigerxwîn li ser Marks, Lenîn û Stalîn helbest nivîsiye, pesnê wan daye û heta bi sernavê “Şîna Stalîn” helbestek nivîsiye û xemgîniya xwe nîşan daye. Lê, gelo ew nizanibû ew Stalîn bû ku herêma otonomî, ya Kurdistana Sor xirab kir, bi hezaran kurdên Kafkasyayê sirgûnê Sibîryayê kirin. Ew Stalîn bû ku komara Mehabatê kire qurbana petrola Iranê. Cigerxwîn li ser Stalîn helbest dinivîse, şîna wî digre, lê li ser serokên kurdan yên netewî helbest nanivîse û şîna komkujîya kurdan nagire.

Ez naxwazim vê kurterexneya xwe dirêj bikim. Ez vê jî bibêjim, di gel şaşî û çewtiyên Cigerxwîn, ew helbestvanekî kurd e û wî ji bo ziman û edebiyata kurdî xizmet kiriye. Tiştê wî yê ku ji me re pêwîst e, ew hêla wî ya edebî ye. Ev hêla wî bila ji gelê kurd re be û dîtin û baweriyên wî ên şaşî jî bila ji wî re bin.

Cigerxwîn nivîskarekî berhemkar bû. Hijdeh (18) pirtûkên wî hatine çap kirin

û hinek jî li benda çapê ne. Cigerxwîn ne tenê pirtûkên helbestan diafirandin, wî herweha pirtûkên li ser ziman, dîrok, gotarên pêşiyên û çîrok jî nivîsî bûn. Di gel ku ewqas pir pirtûkên wî hene, xuyaye bala rexnegiran nekişandiye û tu rexnegirekî pirtûkên wî ne nirxandiye. Ez hêj rastê nivîsek jî ne hatime ku rexne li pirtûkeke Cigerxwîn girîtiye. Li gor bîr û bawerîya min, divê tu kes nebe pût û li derveyê rexneyê nemîne.

Rexne û rexnegirî divê ji bo hemû nivîskaran û berhemên wan bê pêkanîn. Tu nivîskar û berhemêke pîroz tune ku keskî nikaribe li berhemê wî / wê rexne bigre. Rexnegir dikare li berhemên her nivîskarî rexne bigre. Dema min ev nivîsa xwe dinivîsî, hevpeyvîneke bi Jan Dost re di kovarekê de derket. Wî di derbarê Cigerxwîn de weha gotiye :

“Divê 8 dîwanên wî bêne nirxandin in, wî çi li wêjeyê zêde kiriye? Ez behsa kesiyatiya wî û fikrê wî nakim. Nizanim, pesnê kê daye, ew tiştêkî dine û di fikrê xwe de hemû kes azad in. Divê hemû berhemên wî di bêjîngê re bêne derbas kirin û bêne parzûn kirin û saffikirin. Em niha sedsaliya wî pîroz dikin û pesnê wî didin. Herkes radibê û dibêje, nizam La Fontenê kurda ye, ji ber ku wî li ser heyvanan jî helbest nivîsandiye... Heke ku em wî bikin pût û jê re pûtparêstiyê bikin, emê li cem wî bisekinin, nekaribin jê derbas bibin. Heke ku em wî nekin pût emê jî derbastir bibin û dê helbast-

vanên ji wî mezintir jî derkevin. Ev jî ji bo wêjeya kurd girîng e. “ Jan Dost – Malpera Rojev rûpel : 1

Gotinên Jan Dost rast in. Divê ne tenê 8 dîwanên wî, herweha pirtûkên wî ên din jî bêne nixandin. Cigerxwîn dîroka Kurdistanê nivîsiye. Gelo ew çiqas dîrok e? Li ser ziman nivîsiye, gelo ew çiqas zimanzan bû?

Bi min, ji bo pêşketina helbesta kurdî, divê helbestên helbestvanên kurd bêne nixandin. Cigerxwîn jî yek ji wan e ku divê berhemên wî bi şêweyekî rexnegirî bêne nixandin. Sala 2003 bû sala bîranîn û pesindayîna Cigerxwîn. Bila sala 2004 jî bibe sala rexne û nixandinên berhemên Cigerxwîn.

* * *

Şakirê Xudo:

Kurd li çavên mirinê dinêrin û jê natirsin
ew doza karê xwe dikin.

Pêşkêşkirin: Elî Cefer

Di bin nav nîşana „ Pirsê kurdî ji Lozanê ta Yekîtiya Ewropayê „ hêja Prof. Dr. Şakirê Xudo, serokê „ Navenda Lêkolînên Kurdî li Moskoyê „, ji lay KOMKAR ê ve hati bû vexwendin; ku li çend welatên Ewropayê semîneran bi vê boneyê bide. Li Elmanyayê jî, li çend cihan semînar hate dayîn. Yek ji wan cihan, ku ligel hevalên Komkarê, rêxistina Başûrê Elmaniya ya Partiya Yekîtiya a Demokrata Kurd li Sûriyê (Yekîtiya) li bajarê Bottropê pêkve, di 11. 10. 2003 an de, semînarekî nirxibha hat li dar xistin.

Berî ku em naveroka axaftina hêja Şakiroyê Xudo ji we, xwedevanan re rêxin, û tevî ku Ş. Xudo, xasme di nav gelê xwey Kurd de nasdare, lê dîsan jî em dixwazin wî bi kurtî bidin nasîn:

Şakirê Xudo, derbazî naveroka babeta semînarê bibe, pêşkêşvanê semînarê jê xwest ku xwe bi xwe bi mêvanan bide nasîn. Şakirê Xudo weha got: ((Pişiyên min ji Qersê ne, bi xwe sê pêlên penaberan ji herêma Qersê koçî Ermenistanê îroyîn bûn. Pêla pêşin li sala 1853 – 1856 an, di şerê Rûsan û Tirkîyê, pêleke biçûk, di şerê 1877 - 1878 an de, û pêla sîsiya di şerê cihanê ê yekê de bû. Tê bîra min, dê û bavê me, taxeke gundê me Helexizê hebû, digotin heva Gaxdegane, me dizanîbû ku peyva Gax-

degan ji merivê ku qisurê wî hene re tê gotin, ango bi wateya kesên ne bavçî (eslî) tê gotin, paşê ez pê hesîm, ku xebera Ermeniya Gaxtegan, yanê penaber. Min xwendina xwe a pêşin li gundê Elegazê standiye, pêre çûme universîtê, min xelas kiriye, pêra du sal hatime gundê xwe Elegazê, dersdarê dirokê bûme. Sala 1955 an rojnama «Riya Teze» hatibû rawestan, ji sala 1930-1938 an, «Riya Teze» derdiket, sala 38 an rawestî, di sala 1955 an de, pê rawestanê re cardin derket, vêca gava «Riya Teze» derket, gavik beref dikirin ku di «Riya Teze» de kar bikin, yek ji wan jî, ez bûm, salekê wekî xerîcê serokê beşê kulturê, paşê ez pêşda kişandim xwedîgiravî kirime cîgirê berpirsyar (..... Eser), lê kurdzanîne mijol bûm, çar salan ez di «Riya Teze» de xebitîm, sala 1960 î ez derbazî akadîmiya Ermenistanê bûm, li wir beşê kurdzanîne hebû, ji 1960 î ta roja îroyîn karê min, pêşeyê min kurdzanîne, diroka Kurd bi temami, lê bi taybetî Kurdistanê Başûr. Li 1963 an, diktoria xwe a yekê tewaw kir, li 1977 an, diktoria diduwa, li 1981 ê navê Prof. Min stand, ji 81 ta 94 ê serokê beşê kurdzanîne bûm, beşekî êpêce mezine ; Hacıyê Cindî, Xalidê Çeto, Mersîmê Xemo, Celîlê Celîl û Evana gişkî di vî beşê de kardikirin. Sala 1991 ê, ez hatim hilbijartin wekî endamê aladariya akadîmiya zanistî ya Ermenistanê, ev cara yekemîn bû, wekî pêşekî kurdzanîne nav sistema

Yekîtiya Sovyetistanê de meriv hatin bijartinê, ew jî ez bûm. Sala 1996 an, ji endamê aladariyê, derbazî endamê rastî (tekûz) bûm yê çand, niha jî ez hesab dibim endamê akadîmiya zanistîya Ermenistanê. Sala par (2002) ez hatim bijartin endamê akadîmiya Rûsî ya bi navê: (Lêkolîn û Navnetewî). Niha ez serokatiya Navenda Lêkolînên Kurdî dikim li Moskoyê. Ev deh salin ez kar dikim, bi kurtî dixwazim bêjim, wekî karê me lêkolîn û lênêradina(????)pîrsên kurdzanîne ye. Ta roja îro me 14 pirtûk çapkirine, yek ji wan dîroka Kurdistanê bi şeweyekî akadîmî û bi giştî. Ev cara yekemîn bû; me 5 Prof. (Şakirê Xudo serokatiya wê girope dikir) Kurd, Kurdistan, millet, welat, ev pirtûk bi çend zimanan hatiye wergerandin. Niha jî em karê xwe berdeham dikin, lê sed mixabin, em bixwazîn, nexwazîn karê me bi siyasetê re gelekî girêdayî ye, nimûne Elman dikarin zaravekî gelê Elman lêkolîn bikin, wekî perçekî zanistî, lê ya me Kurda, em bixwazîn nexwazîn, em bi siyasetê re girêdayîne, nimûne em gerek bicih bikin, ne ku bi şer, şûr, xebera, wekî Zazakî perçekî zimanê kurdî ye, diyalikte lê kurdî ye, wekî giramêra kurdî ya ku me nivîsiye,(.....), ev cara yekemîn, me ser bingeha hemû zarav û hemû diyaliktên kurdî, pirtûkek çapkir, wekî diyaliktên me pirin û nikarin bê diyaliktî bibe miletekî mezin, welatekî mezin, lê bingeha wan a giramêrî giş yekin.

Îsal me dest bi çapkirina tiştêkî nû kir (Çêrge) ew pirtûka pêşin li ser temenjîn, Şerefhan Bedlîsî; kî bû?, Malbata wî kî bûn?, Kengî hatine Bedlîsê?, Bîr û baweriyên wî çine?, Ramana wî ya netewatî, felsefa wî...em rastî tiştêkî zehî tîn, wek merivekî gelekî xwendî bû di dema xwe de, pir zana bûye, ev pirtûka wî ya ku çêkirîye (Şefernama) nexşandina, şiklkişandina giş bi destê wî hatiye kirin, paşê em îro dixwazîn çêrge xwe berdeham bikin, navê sîrya jî ev e (Gire girên Kurdistanê). Paşê nêta me heye, ew navnîş vekirîye, em dikarin bi hevalên xwe re giftogo kin, ka gelo kê em bikin wê navnîşanê, merivên navdar gelek in, lê gereke rastî mezin

be, em dixwazîn pê Şerefhanê Bedlîsî re Mustefa Barzanî çapbikin, Şêx Seîd, Qazî Mihemed, Seyid Riza, Qasimlo, Hejar, Ehmedê Xanî, Milayê Cizîrî û ên mayî çapbikin.

Bi vê yekê em dixwazîn şansekê, qanalekê çêkin, wekî em xwe baş nas bikin, tiştêkî bi ciye, sed mixabin, wekî gelek ji me zanin Ehmedê Xanî merivekî mezin bûye, E. Xanî dîroka bengîtiya Mem û Zîn gelekî bi hûstatîke mezin nivîsiye, lê yê ku dixwîne insokulobîdiyake tewaw emirjîna Kurdistanê, felsefa Kurdistanê, milethezkîrîna E. Xanî têda heye û bi ser ên dinê jî, em xwe baştirîn nas bikin, ew ji me ra bibe weke qanaleke mezin, weke em dîroka xwe hildin, bi kurtî serhatiya min ev e.))

Piştî saloxdana serpêhatiya xwe, hêja Şakiro derbazî naveroka semînarê bû, û weha dest pê kir: ((Geli bira! Gava ez dihatim vê derê, ez di balafirê de diramîm, wekî bi çî cureyî ev rasthatina me, ev suhbeta me derbaz bikim. Ez bawerim wekî piraniya we, divê giş jî, agahdarin li ser peyman (Sîvirê) jî, li ser peyman Lozanê jî, li Sîvirê şansek ji me re çêbû, wekî bingeh bê danîn, paşê ji destê me çû, paşê ji Lozana çêbû, Lozanê Kurdistan lap kirine zagonî perçekirina wîya û navê Kurd û Kurdistanê ji holê hildanê, yanê ev bûyer bi kurtî û giştî ji gişka re eyane, bo wê yekê ez fikirim wekî hinekî bi careyekî mayîn, evê xeberdana xwe çêbikim, û paşê wextê axaftinê, guhdarîke mezin bidim ser wekî ku em çî gereke hîn bibin ji dîroka xwe. ((Dîrok dersdarekê gelekî berg, dersdarekê gelek mezin e, kî ji dîroka xwe ders hiltîne, ew temenjîna xwe rast çêdike û dighêje armançêkê, kî dersê dîrokê hesab hilnade dîrok gelek berg wana ceza dikê. Eva xebera min nînin, eva xebera dîrokanekî Rûs î gelek mezin e, navê wî Giloçêvîskî ye. Dibêje; dîrok dersdar e, kî dersê wêra hesab hilnade wan ceza dike. Sed mixabin nava vê axaftina îroyîn de, em bibînin wekî dersek heye ku me hesab hilnada ye û bo wê em hatine cezakirin û hêjî tîn cezakirin.

Derseke dîrokê herî sereke ew e, wekî em îro bo karê xweyî îron gerekî pêre hesab rûnin, ew nayê wê wateyê ku em dixwazin di cîhanê de tevlihevbûnek çêbe, lê rastî heta ew e, wekî statuteke we qeyd zagonên cîhanê da hene, hinekî tevhevî çênebe, pîrsa me nayê holê, eva riyalî-têteke, ev bîr û bawerîya min nîne, ev kes nikare me gunehkar bike, bêje ; bo çi tu tişta dibêje, pîrakisyone, çiyê?.

Em dîna xwe bidine dîrokê, sê caran pîrsa kurdan bi temamiya bejna xwe ve pêşberî dîrokê sekiniye; cara yekê di şerê cîhanê ê yekê de, bîra we tê, Sîvir û Lozanê hatin ortê, cara diduwê şerê cîhanê, ê duwem, eqopiya Mehabadê, ya sisiyê ev tevlihevbûn 91 ê û vê dawiyê, pîrsa kurda bejna xwe ve xuya hat, û mîxanizma wê jî, ez bawerim şirovekirineke kûr û dûr ne gereke, gerek aqilekî mezin tune be wekî meriv vîya fêhêm bike çima wisane, gava her kes sînorê xwe xuya kirî, xwe têda dijî û tu problêm, tevlihevbûn, giftogo tune, her tiştî we heta heta herê, lê dema tevlihev dibe şansek çêdibê, dibêje bibore ev neheqî hatiye kirinê divê bê guhertinê. Ger hûn vê neheqîyê rast nekin, em nahêlin hûn nan û xuyê rihet bixwin. Divê pîrsê de, pîrseke dinê jî pêşda tê; ew derseke dîrokî herî mezin e, em çi cureyî gereke bikin wekî bigêjine çareserkirina pîrsa xwe? Ev bi Sîvirê ra girêdayî ye, ev bi Lozanê re girêdayî ye, ev bi peymanên vê dawiyê re jî tîn girêdanê.

Gava em pîrsa Kurdan hemberî pîrsên netewên, milletên din dikin, em dibînin wekî tenê, ha bi tomarî, bi nêrîneke cara yekemîn, em dibînin ya me jî, wekî ya wan e, nimûne pîrsa kurdan pîrsa Yûnanan, wextê xwe de, wekî bin nîrê Tirkên derketin, pîrsa Kurdan, pîrsa Belqanan, pîrsa Kurdan, pîrsa Bengiladêşê ye, pîrsa Kurdan pîrsa Felestînê ye, lê ew hemberhevkerina pêşin wêdatîr êdî tişteki ne wana wek hev tune, taybetî pîrsa kurdî gelekî ferehe û gelekî kûre, em wexta wê nabînin, serê sêrîda em ber berderiyê reş disekin, nayê safî kirin, yanê eger em vê fikrê tomarî bikin, fikra pêşin ew e wekî, pîrsa Kurda, bawerîya we bi Xwedê hebe, ji van pîrsên min

gotine, ji gişka çetintir, ji gişka zehmetire, bo çi? Berî her tiştî em gereke ji bîra xwe nekin wekî Kurdistan welatekî bindest ne wekî Engola bona Burtogalyayê, an jî bo Firansayê, heta îrtîrya bo Esiyobya, Kurdistan herçar perçê wê, aha kîp kîp hevra, perçeyekî li Tirkîye ne, perçeyekî li Îranê ne, perçeyekî li Îraqê ne, û perçeyekî li Sûriya ne, û sed sala weide wisa derbas bû, wekî ew întîgirafîya me xweş tê, xweş nayê, ew tişteki mayîne, em ne ku tenê li kêleka hevîn, nav hevda dijîn, eva yek. Dêmek wextê meriv başqe bû, bindest be, şerkariya wî hêsantir e, eve welatê min e, ez pêşkariya wî şer dikim, pak e, xirap e, ew tişteki mayîne, ev yek. Ya diduwê, em di vê civînê da, ez bawerim, emê hevdu fêhêm bikin, bi heft şîrta ji aliyê olê ve, aliyê ola misilmaniyê va, em bi Tirkên girêdayîne, Îranê ve girêdayîne, bi Ereban ve girêdayîne, ez hêvîdarim hinekî ji bîra xwe wêda bavêjin, wekî ez Êzîdî me, ez qal-qisurî tu ola ra çênakim, ol, ol e, çi xaçperest be, çi îslamî be, çi ... , lê ola îslamê, oleke zor e, ola îslamî întîgirasiyoneke wisa çêkiriye, wekî pêşîya me, heta roja îro jî gelek hesab dibin ew birê me ne, em misilman in, hûn dizanin wekî nava îslamê de jî fêhêmdariyek weha heye: Ume, Ume-El-îslamiye, Miletê îslamî; tu Kurdî, Erebi, Farisî, çi dibe bibê, lê em giş birê hev in. Evê biratiyê gelekî mala me xera kiriye, me fêhêm nekiriye wekî em birê hev in, lê bo çi gerekî zimanê te serketî be, zimanê min qedexê be? Bo çi em birê hev in, ez piştgiriya te digrim, tu piştgiriya min nagrî? Îslamî gereke xwîna îslamî birê xwe nerijîne, lê bo çi xwîna min mîna çem dikşe? Bo çi Ayetollah Xumeynî weta şer destpêkir dijî Kurdan, dijî Qasimlo got, em cîhadê, dest pê dikin, wana bê Xwedê ne. Bê Xwedê tune bû, Kurd in, me, çawa îslam bûn, wisa jî îslam bûn, dua xwe jî dikirin. Na bona wana îslamî hesab dibû qanalek wekî pîrsa xweyî netewî pêşda bibin, û eger em dîna xwe didinê tu cudatî orta siyaseta Xumeynî ya olperest û şahê Îranê M. Riza Behlewî yê, ne olperest da tune. Di pîrsa kurdî da giş yek in. Eger biraderê min yên Kurdên Bakur ên li vîra hazirin, dîna xwe bidinê, emê bibînin wekî di pîrsa kurdî

da, bawer bikin cudatîke gelek biçûk heye, eger nebêjin tune ye, nava çepê tirka, rastê tirka, olperestê tirka, Nazêm Hikmetê komanîsta, hem pirs digêje Kurda giş hev digirin, eva jî derseke mezin e, wekî sed mixabin, ev miletê meyî torin, aqil, namdar, seke sîfetê xwe da serîkî ji wana bilindtir, kultura me hele çênebûye, wekî em hinekî nekokiye xwe biçûk hûda daynin, em bigîjin welatekî, paşê ez bêjim, ez vira rûnim, tu jî vira rûne, ev jî derseke lapa mezin e. Dêmek min anî ser wê yekê wek taybetîk Kurdan e. Eger em hinekî jî bi dilvekirî xeberdî, ez wera bêjim, ez bawer dikim hûnê jî min fêhêm bikin, eger em Kurd xaçperestbana di olê da, me dijî dewleteke îslamî şer bikira, karê me hêsantir ba, yan jî sersêrî daynin, eger ew dewletê em dijî wan şer dikin, ew xaçperest bana, em ser vê ola xwe bana, dîsa wê hêsantir ba. Eva ha taybetiyeke wekî bê gili-gotin azadbûna me, destdanîna armanca me, gelekî aqîlê, û ser çêkirê. Dermanê wê çiyê? Dermanê wê jî ev e: Wekî em giş ji bîra xwe nekin, wekî em Şêne, em Elî Îlahî ne, em Êzîdî ne, lê piraniya xwe va, em Sinî ne, lê em miletê in, em Kurd in. Dêmek kurdayetiya me gereke ser bîr û baweriya me olî be. Ya gelek mileta, evan herduwa bi hev ra kiriye, nimûne xaçparêziya Ermeniya ewana xaçparêzin, ewana başqe dibû ji xaçparêzên din jî, girîngariya wana, rûndartiya wana, netewatiyê da, bi hevra tevî gorî wankê wekî ola me, netewtiya me, haqa bi hevra naçin, ola me bi wan ra hatiye girêdanê, netewtiya me başqe ye, em nikarin destê xwe ji olê bikşînin, ol jî kultureke, ol jî curekî Xwedê nasîyê ye, herkes îzna xwe heye, dua xwe, çi cureyî dixwaze bila bike, lê em taybetiya me ewe, wekî giş gerekî pêşî bîr binin, wekî em Kurd in. Sibê rabû bê Xwedê hawara 72 miletan bê, paş hawara me. Helbestvanekî me jî hebû, Simoyê Şemo, mehera Xwedê lêbe, digo pêşiyên me, serê sêrî da xerîfîn, bona me Êzîdiya digot, digot; dewsa bigotana Xwedê tu hawara me bê, paşa hawara 72 miletî, digotin Xwedê tu hawara 72 î bê, paşê hawara me, Xwedê jî hawara wan hat, em bîr kirin, em vê rojê da man man û man.

Şerê cihanê ê yekê şansek da Kurda, wekî vê rêxezebê derkevin, ew şans jî ew bû, wekî dewletên Entatayê cara yekemîn bilokeke gelekî zor hat çêkirin, wekî tirkîyê, imperetoriya Osmanî biperçiqîne, perçiqandina imperetoriya Osmanî tiştêkî ne haqa zehmet bû, hûn zanin wekî destpêka çerxa 19 an de, navê imperetoriya Osmanî danîbûn, “ Merivê Nexweş “ merivê nexweş jî, wekî dehfekê lê bide, lê pirs çetinayîya wê ew e wekî nekoki nava wan welatan de hebû. Kî, wê kîjan parî xwera hilde? Hûn zanin wekî Elmanayê, Ustirayayê wana, piştigiriya Tirkîyê dikirin, (Entatayê hînê ew hersêk bûn), û Firansa û Rûsyayê, sîmpatya, Emerîkayê jî terefê wan bû, di vî şerî da sala 1916 an, peymanek hate girêdan navbera Firansayê û Ingiltirê da, ev peyman jî navê wê; peymana Saykis – Pîko. Saykis wezîrê karê der ve yê Ingiltirê, Pîko yê Firansayê, bi navê wana, navê peymana Saykis - Pîko, mehekê şûnda ev peyman hate îmzekirin, wisa jî, ji aliyê wezîrê karê der ve yê Rûsyayê Sazunof, gelek caran lîdretorê da dibêjin, peymana Saykis – Pîko – Sazunof. Çi hatibû nivisandin di vê peymanê da? Bi kurtî peymaneke gelekî mezin bû; gerekî, kîjan, çawa, bi çi cureyî, hazar û yek pirs hebûn, lê kurtahî bo me, êntirêsa wê ew bû, wekî bi vê peymanê Misir, Îraq, Felestîn dikete dest Ingiltirê. Libnan û Sûriyê, diketin bin destê Firansayê. Ermenistan û Kurdistan diketin bin kontirola Rûsê, bi objektîvî çiqasî empiryalîzma Rûsyayê çi bû, çi nebû, bona me ew şansek bû, wekî em bin nîrê Tirkîyayê derkevin, weke dewletekê, bin dest, çi dibin, ew tiştêkî başqe ye, û wisa hat standinê, tu bêji ha ha ha zûtirê em bigîjine wê qederê, di vê holê da, du hasîgeh çêbû ser saffîkirina vê pirsê, heta niha sed mixabin çi li Sovyetê, çi ji dervayî Sovyetê li derheqa vê yekê da kêman hatiye gotinê, yan jî nivêro hatiye gotinê, weke niv rastî, û gelek merivên zane dibêjin, wekî derew diha başe, neku niv rastî, yan eva rastiye, eva ne rastiye, niv rastî lê her talûke ye, ew niv rastî jî ew bû, wekî rola rêberên Oktoberê, - ez bixwe jî komanîst bûm, me xwe bixwe jî di pirtûkên xwe de çend ciya nivisîye, lê qisura min biborînin eva rastîke -, hele Sovyet hebû jî min ew rastî jî texmîn kir,

û got; wek rêberên Oktoberê di pirsê me da malxirabîke mezin bû. Biraderekî me heye; Dr. Ebdî Hacî, kurdekî Sûriyê ye, gelekî xwendiyê, û kurekî gelekî zana ye, dibêje, mamoste Şakiro, rêwîlosya Oktoberê bo xezeb, bo du mîleta; bo Rûsa û bo Kurda, ya Kurda min zanî bû, lê vêca wexta wî bala min kişand ser Rûsa jî, kêfa min pêra hat, wekî min got şukir di nav me da rewşenbîrên ha hene. Bo çi? Gava rêwîlosya Oktoberê, Rûsya ji nav şer talûke bûyê derket. Rûsa dijminê herî xedar ji bo Tirkayê, Rûsa û Tirka 12 şer kirine, cara yekemîn Rûsa dixwast ev topraxa çavê wê li ser bû, hilda xwera, cara yekemîn dewletên Rojava, yên ku tim li pêşberî Rûsyayê disekinîn û nedihêştin ew pilana bê serî, ew ji pişt wan revîn, wexta wana dixwast zorê bidin Tirkayê, Rûsya pişt Tirkayê digirt, evê carê giş yek dijî Tirkayê derketin, dêmek rêwîlosya Oktoberê çêbû, û êdî pilanên dewletên Entatayê xuya bûn, pêra tevgera Kemalîsta dest pê bû, Mistefa Kemal dest pê kir û lîdretora Rûsyayê nivîsîne, wekî şerê azadariyê, eva jî tiştêkî sexte ye, çimkî şerê azadariya çi?! Azadarî wexta tu mîletê xwe, axa xwe azadkê, lê wextê tu dixwazî ew mîletên, dîsa bin destê xwe xaykê, eva ne şerê azadariyê ye, lê temami lîdretora Sovyetê wisa hatiye nivîsarê, eva sextek û gunehkariyeke mezin e. Rûsya ji dijminê herî talûke ji Tirkayê re, bo dostê wê herî nêzîk. Ew nayê wê wateyê, wekî Rûsya dijminê mîletê Kurd bû. Na, Rûsya dixwast wekî Kurdistan jî, Ermenistan jî bikeve destê wê, çimkî Bolşevîk û komonîst lawaz bûn, nikarîbûn pêşiya Entatîyayê bisekinin, Fîransayê, Ingiltîrê, ewa jî destpêkir dijî wana, ew û Kemalî hatin bûn yek. Dêmek bi serê Rûsyayê Kemalî neku bi tenê kumek stand, lê dijminek ji holê derket. a duwem Kemalîyan xwe bixwe şerekî mezin dest pê kirin û wisa hate standinê wekî eniya dijî Tirkayê sist bû, wateya wê sistbûnê ew bû, wekî Îngîlayê ew çiku dixwasta distand, ew hersê welatê xwe, wekî min got, Fîransayê jî ya xwe stand, pirsê Rûsyayê Kurdistan, Ermenistan, bû tiştêkî tektîkî, bûye, bûye, nebûye, li cehnimê. Bi vê tehrî, di vê rewşê da sala 1920 an, li 10. 08. hat girêdan peymanê Sîvirê, hûn haj vê hene, ez nexwazim hûrgilîk ser

vê bêjim, Peymana Sêvirê gelî bira, dixwazim hinekî we agahdar bikim, 600 rûpele, derheqa Bosforê, derheqa mîletên biçûk, derheqa deynê Osmaniye, derheqa Izmirê, derheqa , hezar û yek pirs. Ez vê jî bêjim, wekî heger peymanê Sîvirê bihata serî, ne ku tenê her mîletên bindest xelas dibûn, wisa jî Tirkîyê diçû Anadolîya Rojava û lokal dewletîke usa bû, wekî rola wê îroyîn êdî tu ortê nikarî bû berbe, lê sed mixabin sala bîstê, êdî aşkere bû, wekî di hate xuyakirin, wekî peymanê Lozanê, dikare peymanê Sîvirê, yaserbûna wê gelekî zehmet, û gelekî giran e. Gava sala 1922 an, ber çemê Sakariyê Kemalîya leşkerê Yûnanan, yê ku dakuta bûn pişt wan şikinand, êdî aşkere bû, wekî Kemalîya bi serketine.

Em vê stasyonê daynin wê kêlekê û derbazî ser mesela Kurdan bin, basîsa me çi bû, em Kurd, me çi dikir, karê me çi bû? Hûn dizanin, wekî eynî wê demê da, sala 1918 an, agirbesta Mudrosê hat girêdanê, eynî hema berî, destpêkirina wê ya wîlayeta Musilê, yanê Kurdistanê Başûr, ket destê Ingiltîrê, ew û Îraq bihevra. Ingiltîrê gelek soz dan Kurda, wekî emê wera ha bikin, ha bikin, lê eynî wê salê da jî, bes bi şerkariya şêx Mihemed bû, lê serê serî da, hela hîn dewleta Îraqê nehati bû çêkirin, konfilêgta Kurdan, Ingiltîrê revo. Kurdan dixwest ser Awtonomiyê, serxwebûnê tiştêkî bistînin. Ingiltîrê hele ne amade bû, çi cureyî bê, çawa bikê, çibkê. Ya duwem ser vê bingehê konfilêgt çêbû orta Ingiltîra û Kurdan da. Bi dîtina min rehmetyê şêx Mehmûd hinkî lezgekt, gava şer destpêkir dijî Ingiltîrê, neku bi wê wateyê wekî Ingiltîrê baş bû, Ingiltîrê hele komplêgta wan bi Ereban jî gelekî zor bû, Ingiltîrê dizanî bû, wekî Kurd dikarin bibin şanseki wekî ewanaki staslib-sasyonê çêke di Îraqê da ber wê bi dîtina min rehmetyê şêx Mehmûd hinekî demê zûtir şer kir. Me nikarîbû bi hostafî ew nekokî ji xwe ra bida bikaranîn, lê tiştê dine ew bû, wekî Kemal û kemalîsta himlî dijî Ingiltîrê şer bikira. Şêx Mehmûd konfilêgta wî ew bû, Kemal dakete wê derê, Elî Şefîq hebû, qumandarê Tirkan bû, ew temamiya karê xwe tevî Kurda ewî dikir, wekî

Kurd û Tirk birê hevin. Bi xwe M. Kemal ne ewqas olperest bû, lê di vê pirsê da, îslam kete bîra wî, dibêje em birê hev in, em îslamî ne, em gereke bi hev re dijî Îngiltirê şer bikin.

Eynî vê çaxî da, tucaran di dîroka Tirkiyê de, haqas berg û gumreh pirobaganda çenedikirin, wekî Kurd û Tirk birê hev in, ev dewlet dewleta du mileta ne, ev dewleta Kurd û Tirkan e, navê Kurdan jî datanîn pêşiyê, ango pêşiyê digotin Kurd, paşê Tirk. Şert jî ew bû, wekî eger bi wan ra lihev bîn, wîlayeta Musilê paşda bînin, lê yala bê sereke, wekî jî şert û peymanî Sivirê xwe dîr xî. Eynî vê demê da, sala 1921 ê, herêma Koçgere serhildanek çêbû, ya Kurdan, Tirkan ev serhildan nava xwîne da perçiqandin, û di meclîsa Tirkan da çend digotata ev pirs bilind kir, ecîb , wê çaxî nekokî nav Kemal û dijminê wî da hebû, ev giftugokirin. Eynî wê wextê da, pêşniyarek hatiye kirinê, wekî gerekê Awtonomiyê bidine Kurdistanê. Ev dikomênt nava tu pirtûkan de tune ye, van salên paşin, sala 1996 an, ev dikomênt hate holê. Çi dikomêntê? Berlemana Tirkiyê biryar da, wekî Awtonomî bidin Kurda.

Ew dikomênt 10 xalên wê hene, ez we aciz nakim, yekê, diduwa ji we re bixwînim.

- Bona hesabhildan û dayîna mafê Kurdan, encumena Tirka Awtonomiyê dide Kurdan, ya ku gerekê hemû extiyarî wana, netewîya wana, erf û edetên wana, hilde ser hesêb.

- Weke wezîr Awtonomî, encumena Tirka mirovekî dibêjêre, yê ku gerekî rêz û hirmeta wî nav milletê Kurdan hebe, wekî karibe bi destê xwe de xayke.

- Ew wezîr bi 3 ê salan tê xuya kirin (bicihkirin). Eger millet bixwaze wî paşda vegşîne, wê çaxê karin yekî din pêş din. Bi kurtasî ev wezîr ji alî Anqere da tê bi cih kirin.

Bi gilîkî, di vê ruhî, deh xal hatine xuyakirin dermaf Awtonomiya Kurdan da. Em nava axaftina Kemal û kemalîstan da gelek tiştan dibînin,

wekî wê çaxî dermaf biratiya Kurd û Tirkan gelekî hatiye gotinê, lê dikomêntek vî cureyî, cara yekemîn em dibînin. Çawa bû, yazia wê bextê wê dikomêntê? Nasoyalîstên Tirkan, cî bi cî, du rojan şûnda, ev dikomênt hinda kirin, lê libek kete destê Ingiltirê, Rûsa. Ingiltirê, ya ku dijminê Tirkiya bû, û ev dikomênt ji dest wan hatiye holê û derketiye nava meydanê, yanê ev listika Tirkan - kemaliyan bi Kurdan re, neku tenê bi zarekî hatiye gotin, dikomêntekî hajî hebûye. Ez bawer dikim wekî gerekî ev jî bê kar anîn, vir hada bona şerkariya Kurdan, seba bigîjin bext û rizgetê xwe. Bi vî tehrî, sala 1922 an, êdî dihate xuya kirin wekî peymanî Sivirê hele hîn nebêli bû, berve windabûnê, berve mirinê diçe.

Sala 1923 an, li Lozanê konfirans çêbû, di wê konfiransê da perçebûna Kurdistanê, êdî bi kurtasî hate bi cî kirin. Peymana Lozanê ne wekî peymanî Sivirê ye, lê ew jî 140 pere, hezar û yek pirs têda hene û bona Kurdan tu tişt tê de nehate gotin; ne navê Kurdistan têda heye, ne navê Kurdan têda heye. Xalên wê bal min hene.

Peymana Lozanê da, beşekî wê heye, beşê ser kêmetewe, milletên biçûk. Bona milletên biçûk çî hatiye gotin, bona milletên ne misilman çî hatiye gotin? Yanê kongirêkt di Tirkiyê de demê Ermenî, Cihî û Yûnan. Kurd kirine qalibê, îslamiyê, milletekî îslamî ne, tu problêm di vir de tune. Tiştêkî pir entirêsent e wekî carekê va, dest ji peyman û şertên Lozanê kişandin tiştêkî zehmet bû, çimkî sê sal berê, hele sê sal kêmtir jî, navê Kurd û Kurdistanê hebû, çawa bû hurîş Tirkê dane, a li vê derê Îsmetê kerr, Îsmet Înono, - bi xwe Kurd bû, Xwedê temenê wî kin ke -. Ez bîr nekim bêjim M. Kemal, wextê dêgotatê (nûner?) Kurd dihatin encumenê, listikek zor dihat kirinê, bi Kurdan ra, digot gerekî hûn bi cilên kurdî va bêne encumenê, wekî bê xuyakirin, hûn Kurd in. Eynî jî kongirê Lozanê wextê pirsê Kurdan hate ortê, dewletên Rojava jî gotin, helbet durûtiya wan jî gelek hebû, ewa çî ji wan re gerek bû, hildan, wekî Kurd bibe, nebe

li cehnimê.

Firansayê dest pê kir têkiliyên xwe çêbike wekî deynê xwe ji wan bistîne, Ingiltirê nêhêrî Rûsa û Tirkiya-Kemalî nêzîkî hev in, ew jî, alî xwe ra nêzîk bûn, wekî gelek nekeve hembêza Rûsya-yê. Îca Kurd hatin firotan, lê dîsa jî çiqasî hebû, gerekî nişanî cihanê bidana wekî me bîr nekiriye pîrsa Kurd heye. Gava behsa Kurdan hate kirin, wana got; problêma Kurdan tune, dewleta Tirk, dewleta Kurdan û Tirkan e, û Îsmet Înono têlîgram şande Anqerê. Li Anqerê nûnerên (dêgotatê) Kurdan têlîgram şandin bi îmza xwe. Çend serokên Kurdan, wekî em vê îmza xwe didine bicihkirin, wekî tu problêmên me li vira tune ne, dewlet dewleta me ye, perlement, perleman me herdu miletan e. Di nava wan da Husên Ewnî û Husên Xeyrî. Têlîgram hate Lozanê, li Lozanê hate xwendin. Helbet eva ne şertê sereke ye, wekî wana got, loma ev biryar pejirandin. Ez dixwazim bi vê yekê nişan bidim, wekî em çiqas dilsax, gelek cara çiqas birimîftik, çiqas zû bawer dikin û sala 1925 an, wexta serhildana şêx Seîd hate perçiqandin, ev herdu jî hatine dardakirin. Bi vî tehrî, peyman Lozanê pîrsa kurdan ji holê da hildanê. Kîjane dîsa serekî bo me, dîsa em bêne ser problêma serekî. Li Sivirê; Sivir bajaranê biçûk e, kêleka Parîsê ye, peyman li wir hatiye girêdanê, loma jî dibêjin peyman Sivirê. Em Kurd sed mixabin ne amade bûn, wekî çawa pêwîste xuyîtiyê li extiyarî û bext û rizqê xwe bikin. Şerîf Paşa, ceneralê kurd, wekî balyozê Tirkiyê bû li Siwêsiyê, ewî bolyoztiya xwe berda û xuyîtkir, lê aborata wî tune bû, konsaltatî tune bû, şewirdarî du-sê meriv bûn. Eynî wê demê pîrsa Ermenyan jî dihat, lê Ermenyan dêlêgaseke mezin hebû, xwediyên wan hebûn, piştgiyaya wan dikirin, ev yek. Jê wir da, ew derdê mey dê û bavan, dîsa serê xwe bilind kir, yekîti di nav Kurdan de tune bû, em bêjin dîgotatê Kurd piştgiyaya pîrsa Kurdan nedikirin, ev jî pîrsêk e. Li wilayeta Musilê xwe bixwe jî yekîti nava Kurdan tune bû; şêx Mehmûd, bi dîtina min hinekî weidê zûtir xwe bi serxwe hesab kir, navê xwe jî danî paşa, paşayê Kurdistanê. Çi jî hebûya, êdî ala Kurdistanê rakirin, êdî markeya

hate berdan, rojnamên wan derketin û hwd. Eynî wê çaxê Adîle Xanim, Xorşîd Axa, Baba Bekir Axa û gelek şewirdarên din jî û şêx Mehmûd şer dikirin. Yanê ev şertê der hebû, lê em ne amade bûn, wekî wan şertan bona xwe baş bidine bi kar anîn. Eger em giştî hildin dîsa herî mezin, ew wekî em, divê ev xeberdana min, gotina min, bi teorîtkî, bi pîrensîb ne pejirandinê, lê hesab hildana wê em bojdarin. Ez wek dîrokzan nikarim mîletekî bindest ji çerxa nozda girtî heta îro nişan dim, bi tiliya ve, bala we bikşînim ser wana, wekî ew xwe bê komeldariya dewleteke mezin, ji bin nîrê dewleta dinê derketiye, eger hûn meseleke weha bibînin ezê gelekî spasdarê we bim.

Em bîr ser Yûnanistanê, sala 1825-1828 an, eger Rûsya û welatên Ewropa nîbona, nikarîbûn bindestê Tirkiyê derketa. Ez vê wera bêjim, bawerîk û nivîskarê mezin Corc Bayron xwe bi xwe tevî wî şerî bû, bona azadariya wê, û lingê wî li wê derê seqet bû.

Em hildin Ermenistan ji Îranê xelas bû, weidê xwe de, sala 1828 an de, em bêjin Erîtrîya ji Esiyobya, em bêjin Bingladişê, em bêjin welatên Balqan; eger piştgiyaya Rûsa tune ba, nikarîbûn xwe xelas kirana. Kîjan welat dibe, bila bibê, bê piştgiyaya dewletekê nikarîbû xelasiya xwe bistîne. Ev tîye wê wateyê, wekî em gereke guman xwe nedine ser dewletên mezin, wekî bîr me aza bikin. Xwedê gotiye; ji te hereket, ji min bereket, lê gerekî em qedrê wî faktorî zanibin. Em gerekî karibin xwe re dostan çêbikin, mesela me Kurdan heye dibêje: “ Hezar dost kême, dijminêk pîre e”, sed mixabin di nav me de hêz û meriv hene, wekî mera bol, bol çiqas dixwazin me ra dijminan çêkin, dewsa dostan çêkin, eva rêyalîteteke me ye reş e. Eger em nikarin dostan çêkin, qenê be wisa bikin wekî nîtiran bikin, eger komekê nade me, xirabiyê jî mera nekin.

Ya diduwan, di vê pîrsê de, gertekî derseke Lozanê û Sivirê, êlahî Lozanê, ew e wekî em gertekî hîni kultura siyasetê, diblomasîyê bibine. Dunya îroyîn hezar û yek mesele dide me, wekî

meriv gelek caran dikare bi destê diblomatekî zor, siyasetmedarekî zor pirsên wisa safî ke, yê me bi çomax, mêtîng, û hezar tiştî ve nikarî bûn safî bikira.

Ya sisiyan, wekî tiştêkî oktomîst bo me Kurd û Kurdistanê, ew jî ewe wekî wextekê Şiroçiklî; Alman bû, Ingilîz bû, niha bîra min nayê, miletê Kurd sed mixabin, çûbû Kurdistanê, dîtîbû, Kurd gelekî jê hezkiri bûn, sed mixabin dibêje; miletê Kurd, miletekî ji bîr kiriye, şerekî ji bîr kirî dike. Yanê wî xwe bi xwe jî, ji bîr kiriye, şerê wî jî bîr kiriye. Şukur ji vê gavê re, em gihîştine rojeka wisa wekî niha kes nikare bêje, Kurd û Kurdistan bîrkirî ye, şerê me bîr kirî ye, lê awtomatîk pirs nayên safî kirin, gava siyasetmedar, yan jî diblomat bêjin; erê mafê we heye, nizanim çi çi, em gerekî wîya bawer nekin, neku wekî ew xerabin. Na. Ez deqekî hinekî dûrkevim ji axaftina xwe, Firansiwa Mîtiran dostê Kurdan ê mezin bû, lê çimkî jina wî jî dosta Kurdan a mezin bû, Firansiwa Mîtiran dostayîya xwe û kirina xwe, em gava berhev dikin, dibînin ha ne haqa wekî hev in, dêmek eger em dixwazin, piştgiriya me bê kirinê, em gerekî bi hêz û yek bin, rastiyeke mezin heye, meinî sistiya me, zêfiya me ew kî êlahî derê piştgiriya me nedikirin, lê em ji bîra dikin, wekî piştgiriya me nakin, çimkî em sistin, eger em dixwazin piştgiriya me bikin, gertekî em bi hêz bin, çimkê dunya kişike, şaxmat e, bazar e, tu vê dikî karê min têda heye, ez ji bo te dikim.

Ez dixwazim ser vê xalê, qisura min efo bikin, min hinek dûr û dirêj kir, serê we êşand, bême ser wê wateyê, wekî îro dermafê pêwendiyên Kurdan û Emerîkan gelek axaftin tê kirin;

Emerîka me bixapîne, yan nexapîne, Emerîka bidê me, yan nadê me? Di siyasetê da, ev tiştê birêmîtîk kar nake, eger em dixwazin Emerîka komekê bidê me, eger em dixwazin yarmetî bistînin, çimkî me re pêwîste, gereke yekîtiya me hebê. Gereke ew karê em dikin, Emerîkî; çi dost, çi dijmin têda bibînin, wekî pêrispîk ta ev kar heye.

Xala dawî nav me da gelek cara, (duh axaftinek jî min bîst), ez naxwazim bêjim pirsê serxwebûnê, standina mafê xwe, bicurey Awtonomî, fêderasyonê, serxwebûn e, tiştêkî dine mayîne. Ya me ne weke gelek miletên mayîne, ya me pîrosêse, pîrosês tê fêhêm kirinê, pîrosêseke dûr û dirêj e, gerekî hêdî hêdî, pêpel bin, yek yek herin. Ew nayê wê wateyê wekî em naxwazin, yan tê wê wateyê curekî mayîn tune, gerekî dîrokê lez neyêxin. Îro ev şans kefi destê me, îro Kurdistanê Başûr e, îro Komkar li vê derê, Alman seba wê yekê ev cî nedane me wekî gunê xwe bi me tê, Alman dinêre ne ji bona wê yekê qedrê me bigre, Alman îro di Kurda n de hêzekê dibîne, weke miletekî layiqî wî qedrî. Eger em karibin temama van pirsan kompilêgt, bi hevra bînin û kultura me danûstandin hebe, em bi hev re berg pirsan giftogo bikin, bi hevra qar nebin, hinek ser hevda hêrsbin, lê wexta ji vira derketin, weke dostan derkevin, weke miletekî kultur, wê çaxê emê bextê xwe jî bistînin, rizqê xwe jî bistînin.

* * *

Bersiva min li ser nameya mamosta Reşo Zîlan

Keça Kurd

Nameyek ji hêja Reşo Zîlanî di riya mamosta Tengezarê Marîni re, gihaye min, ku tê de min rexne dike û raya xwe li ser bêjeya(çêr) di zimanê kurdî de daye. Wa diyare ku mamostayî gotara min, ya li ser bêjeya(çêrok an çîrok) di kovara PÊL de xwendiyê. Vêce hin têbîniyên mamostayî li ser şirovekirina min ya li ser bêjeya (çêr) hene. Û dide xuyakirin ku raya min di wateya wê bêjeyê de şaş hatiye.

Ez ji xwendevanan dixwazim ku ew bikarin wê kurtegotarê bixwênin; li gel ku mixabin ew gotar di kovarê de çewt hatiye çap kirin jî. An jî ew dikarin di malpera qamişlo de(pencera pênuşxane) bixwênin, da bizanin bê min çi nivîsiye. Li gel wê jî ez neçar im hin hevokan ji wê gotara xwe biguhêzime vir. Û raya xwe ji mamostayî û ji xwendevana re şirove bikim.

Birayê min, ez sipasiya we dikim û ez hêvî jî ji we û ji her nivîskarekî dikim; her rexneyeke we hebe, bê erêno raberî min bikin, da livandina di vê barê de xurttir bibe. Bi raya we, ya min û ya nivîskarekî di findek li pêşiya xwendevanan pêdikeve û sudek jî jê werdigirin. Bi vê nameya we û ew rexneya ku we li min kirî, ji min re bû tirafa di tîfika vê gotara min de, da ku ez bikarin bihtir li bin rehê bêjeya(çêr) bikolim û hinek ji wê rastiya ku hun dibêjin, û ya ku ez jî bawer pê tînim, raberî xwendevanan bikim.

Lê ji berî ku ez bersiva mamostayî li ser vê bêjeyê bidim, dixwazim li ser hin ra û takbîrên wî, yên ku li destpêkê rû bi rûyî min kirine, bi-

axivim. Mamosta dibêje:“Heyran, di cîhana zanistê de zanistek heye, ku jêre dibêjin etîmolojî, ango nasîn û zanîna rehên peyvan...”

Ez li gel mamostayî me û bê bingehekî zanistî tu kar cihê xwe nagire û bê sûd jî dimîne. Zanist çiye? Gelo nasîn û zanîn çawe bi dest mirovî ketiye? Mirovekî nezan, yekî şivan an jî gavan li cara pêşî hêza agirê kûmirê tîbînî kiriye û paşê mirovine zana ew hêz bi zanistî bi kar anîne. Ango ez dixwazim bêjim ku ne merce em hemî tiştî di riya pirtûkên zanistî, an jî ji lêkolînên akademî wergirin; lê a baş ew e ku em wan bêjeyên di bin toza salan de bivêvirin, em li bin rehên wan bikolin; heryek ji me çi di karîna wî de heye, bila nemerdi neke. Dibe ku ez bi qilçikekî darînî li bin rehên vê gulistanê bikolim, lê yekî di bi alavekî pêşketîtir bikole; belê em herdu jî xebateke sûdber dikin. Eger me pirtûkxaneyeke weha dewlemend hebaye û me zimanekî nivîskî î kevin hebaye, wê xebata me jî hesanîtir baye. Lê em çibikin, mercên ku gel û welatê me tere derbas bûye û hêjî di nav de ye, em pêbend kirine. Pirsgirêka zimanê me ne weke ya ti zimanan e, ji ber ku ta roja îro zimanê me li derveyî dezgehên zanistê maye; ne ketiye hundurê dibistan û zanîngehan de û ji qewareya ezmûneke zanistî bê par maye(mebesta min zaravê kurmanciya bakur e).Ti pirtûkên ku li ser binge hine zanistî, yên ku ji rexê zanayine cîhanî danpêdabin me nînin, ta ku em pal bidine ser ; em hîn di destpêka civandin û komkirina bêjeyên zimanê kurdî de ne. Em bi şûn pirtûk û hin çêrokên mele Mehmûdê Bayezîdî, yê ku

di hicrika feqetiyê de çend pirtokên bi zimanê erebî xwendî bûn, digerin, da ji zimanê wî sûdek bi dest xin...

Ez di wê kurtegotara xwe de bi şûn bingehê çêrokê de çûm û min berawirdek li gel hin bêjeyên dî, yên ku paşpirtika(ok) sitandine kir, ta ku ez gihame wê rastiya ku bêje(çêrok) e, ne (çîrok)e. Û bi vî rengî ye: Çêr weke bêjeyekê navdêreke serbixwe ye, lê ku paşpirtika(ok)ê stand, navdêreke dî, ya ku çêrok e pêk tîne û wateyeke dî dide. Ev paşpirtik bi ser gelek navdêran ve dibe û navdêreke nû, bi wateyeke nû dirust dike, wek; Serok, kenok, hevok, lêvok ...Û min di wê gotarê de bi vî rengê xwarê nivîsî bû:

„Di baweriya min de, çêrok ji çîrokê rasttr e, ...ji ber ku navdêra(çêr) bi wateya axivtin û gotinê hatiye. Li devera çiyayê kurmênc û li hin deverên dî bi kar tînin û dibêjin: Duhî Ehmed çêra Xelîlî dikir; bi wateya ku li ser Xelîlî di-xivî. Dema Apo Osman di civatê de rûdinişt, çêra wî li ser kêşa gelê wî bû. Li devera Aliyan, li Binxetê jî li cihê (çêr), (çêl) dibêjin; te çêl min dikir, angî çêla te li ser min bû; di zimanê me de tîpa(r) û ya(l) cihê hev digirin“

Vêce mamostayê hêja Reşo Zilan di vê nameya xwe de dibêje ku bêjeya(çêr) bi vê wateya min gotiye nayêt û eva ha çewt e. Belge jî ji min re aniye, dibêje:

„Ji ber ku tu dibêji ku kurdên filan-bêvan deverê „çêr“ jî bi manaya li ser peyvîn/behs kirin û hwd de dibêjin. Ne rast e. Eger bibêjin jî, çewt e û tişteki gelek deverî ye.

Li ser gotina mamostayî ku dibêje ev gotin:”gelekî deverî ye”

Bersiva min li vê rista mamostayî û li ser ya ku dibêje:”..etîmolojî, angî nasîn û zanîna rehên peyvan“

Eger mirovê vekolîner pal ne de ser bêjeyên deverî û wateya bêjeyekê ji çend deveran û ji nav dilê çend cotegotinan dernexe, wê çawe bikare

bigehe reh û bingehê bêjeyê û çawe rastiya wateya wê derfne? Vêce li vir ez dibêjim, hemî ew bêjeyên deverî ji me re giring in û nabê em wan pişt guhê xwe ve bavêjin. Dema min dît ku li du deverên ji hev dûr; li rojhelatê Qamişloyê bêjeya (çêl) û li devera Çiyayê kurmênc bêjeya(çêr) bi wateya gotin û axavitin bi kar tînin, min got ku bingehê çêrok, ji çêr hatiye. Lê eger me got ku çîrok e, gelo wateya çîr çiyê? Bêjeya çîreçîr(dubarekirina çîr e) bi wateya dengê nexweş têt. Cîrçîrk(çîçîrk), kêzikeke bi şevê çîr-çîrê dike. Dema ku mirovek bi dengê bilind di-axive û qerebalixê dike, nemaze dema ku dengê wî zirav û bilind be, jêre dibêjin, ev çî çîrçîra te ye? Dema ku zincîra bîrê di çîrikê re derbas dibe û bi dewlê re tê kişandin, dibêjin çîrçîra çîrikê ye. Angî em dikarin bêjin ku çîr, navê dengêkî nexweş e.

Mamostayî di nameya xwe de gotiye:”Min ew(mebesta wî bêjeya çêr e) li çend cihan dît in û bi rastî min fedî jî kir.“ Angî ji ber vê bêjeyê ji gotara min fedî kiriye

Mamosta bi xwe dibêje, divê mirov pal bide ser zanistê. Vêce eger em pal bidine ser bingehên zanistî, ji xwe di mijarên zanistî de fehêtî nîne, ev ji layekî û ji aliyekî dî ez ji te re bi behwerî vê rastiye dibêjim, ku min şaşî nekiriye û ew wateya wê bêjeyê min rast gotiye; Kurd li hin deveran hene ku dibêjin: Ez çêra kêşa gelê xwe dikim, angî ez li ser kêşa gelê xwe dipeyivim.

Mamostayî nivîsiye:”Min jî heval hene ji çiyayê kurmênc, lê heta niha min ji yekî ev bi vê maneyê nebîhist.“

Ez jî ji we dixwazim, eger giranî nebe, li ser wateya vê bêjeyê, ji wan hevalên xwe û ji hinên dî bipirse, binêre ka dê çî bersivê bidin? Lê min bi xwe gelek caran ji xelkên çiyayê kurmênc bi-hîstiye. Û min ji bo vê mijarê, ji çend hevalên xwe ên nivîskar pirsî, ew jî ev in: (mamosta Heyderê Umer, Dektor Evdilmecîdê şêxo û Dektor Kamîran Bêkes); ev hersê jî ji xelkên çiyayê kurmênc in û ji min re bi her deh teli-

yan morkirin ku xelkên gelek deveran ji çiyayê kurmênc, nemaze yên ku ji sînôrê Ereban dût, bêjeya(çêr) dibêjin û gotina ku bêjin, min behsa we dikir, nabêjin; ew dibêjin min çêra te kir, ango axavtina min li ser te bû. Dema min bi telefonê ji dektor Evdilmecîdê Şêxo pirsî, wî got ku li çiyayê kurmênc bêjeya(çêr) weke bas kirin tê gotin, lê ne li hemî deveran; li devera me, ji ber ku em bi dev Ereban ve ne, em dibêjin qala wî kir û ev gotineke erebî ye; em nabêjin çêra wî kir. Paşê jî bi dev ken got, vaye kebanîya min dibêje, ku li devera wan, navdêra (çêr) bi kar tênin û dibêjin çêra wî kir, ango basa wî kir.

Mamosta Heyderî got, ku ev bêje, ango çêr li herêma çiyayê kurmênc bi du wateyan tê gotin:

1)Bi wateya gotin û axavtin têt(çêra min dike; behsa min dike).

2)Bi wateya mirûskirin û madê nexweş têt(çêra xwe nexweş dike, ango mirûsê xwe dike; rûyê xwe nexweş dike).

Ev wateya dawî di bawerîya min de, ji bêjeya çêr û çar hatiye, ango rûdêm.

Niha jî ez mînakeke nivîsî ji gotareke Dektor Kamîran Bêkes tînim, ya ku di kovara PÊNÛSÊ de, hejmara 13hê, rûpelê 5ê hatiye, dibêje:

„Gelo ma di siya nebûna yasaya partî, komele, rêxistin û çapemeniya azad de, mirov ê çawe çêra hîlbijartinekê(hema nivdemokrat be jî)bike.“

Bêguman mirov di vê hevoka dektor Kamîranî de, dibîne ku bêjeya(çêr) bi wateya gotin, bas û axavtin hatiye.

Mînak li ser bêjeya(çêl) di pênûsa van dû nivîskaran de:

1)Bavê Nazê di pirtûka xwe RÊZMANA ZIMANÊ KURDÎ de, rûpelê 43ê dibêje:

“Dêmenê siyem. Ewe yê ku di axavtinê de çêl wan tê kirin.”

2) Mamosta Deham Evdilfetah di pirtûka xwe HINDEK ALOZIYÊN ZIMANÊ KURDÎ de dibêje:”Mamosta Reşîd Kurd, Dr.Kamîran

Bedirxan, S.Şivan û Dr. Qenatê Kurdo, (e) ji ser bernavên şanîdan xistine û çêlî şeweyê dî nekirine.”

Mamosta Evdilfetah careke dî di rûpelê133ê li sê cihan bêjeya(çêl) bi kar anîye û di serê rûpelî de dinivîse: “Celadet Bedirxan, di rêzimana xwe de çêl şeweyê(b) yê nekiriye.” Li birka(movik) didoyê de, ji wî rûpelî careke dî nivîsiye, dibêje: “Dr. Kamîran, di rêzimana xwe de, çêl babeta zêdera dûbarekirî, kiriye, lê tu rêzan ji wê re danîye.” Li cara sisîyê jî, her li wî rûpelî nivîsiye, dibêje: “Dr.Qenatê Kurdo, di rêzimana xwe de, çêl babetê kiriye, lê bi lez di ser wê re çûye.”

Mirov dibîne, ku van du nivîskaran bêjeya(çêl) bi wateya axavtin bi kar anîne, li gel ku, li devera van herdu nivîskaran bêjeya(qal) bi kar tînin û dibêjin: Xelo qala Celo dikir. Belê di nivîsînên xwe de, li cihê bêjeya(qal), bêjeya(çêl) bi kar anîne.

Mamosta Reşo Zilan dibêje:

“Lê li gelek herêmên Kurdistanê, Kurdên li Qefqasyayê jî tede, bi tenê ji bo Dijûnê dibêjin. Ango, sixêf, xeber, qîseyên nexweş. Vêce, wek birayekî ji te tika dikim, lavakarê te me, ku bi tiştên weha rêyê li ber çewtiyên ku dikarin birînen kûr vekin, xweş meke. Digel silavên biratiyê.“

Gotina te rast e, bi wateya dijûn jî têt; lê dijûn jî her gotin e, belê gotineke nexweş e. Kurdên Qefqasiyayê bêjeya(çêr) weke dijûn û xeberên nexweş bi kar tênin. Li bînxetê jî em dibêjin filankes xeberan dike, ango dijûnan dike. Lê xeberên xweş û yên nexweş jî hene; xeberan ji wî re dibêje, ango axavtin û gotinên nexweş ji wî re dibêje. Di bîngê de xeber bi tenê nebû ye, li pêşî xeberên pîs, xeberên qirêj, yên ku cihê dijûn û sixêfan digirin hatiye gotin. Lê di pey re û jî bo kurtkirinê, bêjeya pîs, an ya qirêj nemaye û xeber bi tenê weke dijûnê hatiye gotin. Raste em bêjeya xeber weke dijûn bi kar tînin, lê em

bêjeya xeber weke gutin û axavtinên baş jî bikar tînin; herwekî berê jî min dabaş kiriye. Vêce em vê bêjeyê li gel bêjeya(çêr) berber bikin, emê bibînin ku ew jî dikeve bin bazîkê vê bendê de; em dikarin bêjin ku navdêra(çêr) carekê weke dijûn û gotina nexweş wateyê dide û carekê jî weke axavtin û gotinên şêrîn û xweş tê gotin; çêra şêrîn û a neşêrîn.

Li nav kurdên Sason û Bişêriyê jî bêjeya(çîr) ne ya(çêr) bi wateya dijûn hatiye.

Di ferhenga Elî Sîdo Goranî de bêjeya(çêr) bi wateya dijûn hatiye nivîsîn. Lê gelo em bi pirsîn, ka mamosta Goranî çi qasî zimanê bav û bapîrên xwe dizanî? Ew mirovekî ku li Urdinê û li nav Ereban mezin bû bû; tiştê ji destê wî derketî kir û ev karê ha ji wî re

serbilindiyê gelek mezin e. Lê herwekî ku em dizanin, wî bêjeyên ferhenga xwe hemî ji devê kesan guheztine, tenê ew kesên ku pêrgî wan bûye; lê em nikarin bêjin ku ferhenga Goranî serketiye. Wî nikariye hemî bêjeyên zimanê kurdî kom bike, ango ferhenga wî kême.

Mele Mehmûdê Bayezîdî jî bêjeya(çêr) bi wateya dijûn û xeberên nexweş gotiye. Li rûpelê 36ê ji pirtûka(Adetên Kurdistanê) gotiye: "ew(angoyê kurd) qewî bi ziman çêrî yekûdu nakin.....Çêr kirin li nik wan fehêt e..)

Mamosta Hejar mukriyanî jî bi vî rengê xwarê ev bêje rave kiriye: „çêr:1) Jêr, bin.2) çêl (çêlek). 3)dost û heval. Û deselat jî gotiye. Lê mamosta Hejarî bêjeya(çêrr) bi (r)ya qelew:1) Têr û çewalê dutakirî. 2) dijûn.

Mamosta Hejarî li gel ku mirovekî gelek zana bû û hinek ji zaravê kurmançiya bakur jî dizanî; lê wî nikariye ferhenga xwe ji zimanê kurmançiya bakur têr bike; li gel wê jî mamostayî ne tenê wateya dijûn, belê hin wateyên di jî bi bêjeya çêr daye. Ev jî wê rastiyê dide, ku di zimanê me de gotinek bi çend wateyan heye û me mînak jî gelek hene. Ji bo mînak, bêjeya(ber): 1-Ber, ango kevir.2-Ber, berê tivingê, ango fişek. 3-Ber, berê darê, ango mêwe. 4-Berê nixurî, ango zaroka pêşî. Çêleka me sêberî ye, ango sêgolik anîne; sê caran zaye. 5-Ber, berê te li kîj rexî ye?

Berê xaniyê xwe nede bayê reş..

Bi rastî ez behitî mam, ji vê lavelava mamostayî ku ji min dike û dibêje, ku ev çewtiyên ha dikarin birînen kûr vekin; ez nizanîm wê çi birînan vekin!???

Birayê min, ez niha xwe di mijara zimên de mijûl dikim û ez hewl didim ku ji hemî deveran û ji hemî devokan eger bikarim gotinan kom bikim, da ez bikarim hînî zimanê xwe bibim. Ku min karî ez hemî bêjeyan nas bikim û li hemî wateyên wan bigehim, hingê ji nû ez dikarim di bingeheên gotina kurdî de xebateke heja pêşkêş bikim; ev hê destpêke, ez û te, em hîn di pêpelûkên pêşî de ne; ne ez û ne ti kes dikare li hemî kuncên Kurdistanê bigere û ji bin guheên lat û beltikan xezna zimanê me kom bike, ku rûpelên sedên pirtûkan teji dikin. Bi hoya parçebûna welatê me û van sînorên ku piyên me bend kirine, tevgera me tim wê kême bimîne û nameya me jî di mijara zimên de wê her timî kême be. Lê çi qas dan û sitandin di nav me de berdeham be, em dê bikarin berhemek bidin; çi qas piçûk jî be, her wê sûdber be.

16.5.2003

„Haiko“-ya kurdî

Ebdurehman Efiî

Hezkirin min dûrî nivîsandinê dibe, nivîsandina helbestan. Divê ji evînê re hestên xwe deqe bi deqe binivîsim, an ewê aciz bibe, wê xwe aciz bike, wê hinekî bixeyide!!

Ez dixwazim xwe vala bikim, ti ramanên min tine bin, ti pêşeroj û çûrojên min tine bin; dixwazim nefikirim, nexwim, û venexwim, naxwazim razê, tenê şiyar bim wek kulîlkekê ji kulîlkên dara qeresyan!!!

We kulîlkên dara qeresyan dîtine!?!? Hûn bûne kulîlkên dara qeresyan!?!?!

Carekê di hevpeyvîneke bi min re de, berî nêzîkî 15 salan, min wilo pîrsek bi bersiv kiri bû: Ez dixwazim bibim gîhayek li ser banên xaniyan, dixwazim pişt re bibim hêlîneke çûkan, dixwazim bibim kevir, da bikari bim nas bikim ka çawa ew şînkahî, ew kevir û gir û darên bihîvan dihestin, ka danûstendina wan bi xuristê re çawa ye! Min dizanî bû, ramanên wan pîr xurt in, hêsirên wan pîr xurt in, ken û bişîrîna wan bêhawe ye. Min dizanî bû, ez li ber wan biçûk im, bêfen im, bêmicâl im; min zanî bû, ezê pîr bêşim, da kari bim pariyekî ji kontakta wan bi Xwedê re binivîsim.

Roj û şev ez xwe ji dinyaya derve dişom, ez xwe vedigerîn dinyaya hinav; carcaran bi min re derdikeve, pircaran bi min re dernakev: ez çêbûnek im ji herdu dinyayan, ez vî tiştî baş dizanim; lê dinyaya derve min dêşîne, ez tiştên wê gişan nikarim biecibînim, pîr tiştên wê nikarim biecibînim. Pîr xerabî û êş tê de hene û dilê min ji xwe ne hesin e, dilê min kulîlk e!

dah, hayê tikesî ji Zên tineye: ev balnedabûn, ev hayjênebûn sûcê kê ye? Kê wilo kiriye, ku em vê kurahiya mezin, em jê bidûr bin, em jê çavgiirtî bin!? Kê wilo kiriye, ku ştexaliya me tenê li ser êşê û politîk û bindestiyê be! Ma ev ne sedemek e, ku em naletê li zorker û zerdestên xwe binin! Çima ew nahêlin em bibin Buddah!

Ez ji evînê re wilo dinivîsim: ez li ser riyekê tengik im, li çepê min darstan e, li rastê min serê birca kenîsê ye, baraneke hûr dibare û دنیا rok e. Tu zanî, çi bi serê min hatiye; naxwazim herim malê, ez betilîme û nema liv ji min tê, lê hîn dixwazim bidime ser vê rîya tengik, li bin vê baranê bim, ji vê ruhniyê bixwim.

Evîn ji min re dinivîse: “Te îro tiştek ji min re ne nivîsî, ez jê fêm dikim ku tu di min de nafikirî, ez nayê bala te.” Evîn hinekî xeyidiye: evîn şitleke gulê ye, divê axa dora wê carê bête kolan, carê bête avdan, carê ew pencera, ya ku ew li ber e, bête paqijkirin. Heke tenê tu ji şitlê re bêjî, ji te hez dikim, ew têrê nake, ew ji gotinan bêtir kirinan dixwaze, xwe di ser nivîsandina helbestan re dibîne.

Di ber stasyona sereke a tirênan re li Hannoverê dimeşim. Evîn ne li vir e, dûr e. Yekî cilperpîtî hinekî xêzan li ser kaxetekê dinivîse. Gelo ew helbestvan e! Belkî ez bi xwe bim, van rêzan dinivîsim: kulîlkên darên qeresyan ên japanî li ber bê diweşin, evîn dûr e, ew kesê cilperpîtî ez û ne ez im.

“Haiku”-ya kurdî dibînim hêdî hêdî li Kurdistanê û li cîhanê kulîlk dide.

* * *

Çima li ba me Kurdan, kes bala xwe nade Bud-

Feqî Resîdê Hekarî û Du helbestên wî

Seîd Dêreşî

Feqî Reşîdê Hekarî êke ji helbestvanên kevin, ewî jî li di dwîv şîyanên xo dewsa xo di mêjîya torevaniya kurdî de hêlaye. Evî helbestvanî Wekî piraniya helbestvanên kurd kêr li ser hatiye nivîsîn û kêr berkarê wî jî maye; tiştê heta niho li pey wî maye tinê kitêbeke bi navê (Sirrûl Me`hşer)û du helbestên wî jî di nav desnivîsên min de hene, ku li ser “Biharê”ne. Di vê gutarê de, dê hindêkê li ser jîna wî û li ser kitêba wî a navbirî nivîsîn û herdu helbestên wî jî înine xwarê: Tiştê heta niho li ser Feqî Reşîd hatiye nivîsîn, bi vî rengî ye:

1. Berî her kesekî Cegerxwîn di helbesta xo ya li ser helbestvanên kurd, navê Feqî Reşîd îname, herweke ku dibêjît:

Yekî dî dibêjine wî Feqî Reşîd
Di zarê kurdî de fêris û egîd
Nivîşteke wî heye bi navê Sirr Mehşer
Zarokên kurdan dixwînin ezber

2. Sala 1984ê, hêja Ehmed kurê Helîmê ê Diyarbekrî, pirtûkek li bin navê “Rehberê Ewam” danaye û çap kiriye, ku ravekirina pirtûka “Nehcul Enam”a Mela Xelîlê Hîzanî ê Sêrtî ye, pirtûka Reşîdê Hekarî “Sirr Mehşer” jî di gel de çap kiriye û di rasta jîna wî de tişteke negotiye, tinê dibêjît: “dibêjin ji koçerê Hekarya ye”.

3. Sala 1985ê nivîsevanê hêja Ebdil Reqîb Yûsif navê vî helbestvanî di gutara xo “zanayê mezin Mela Xelîlê Sêrtî”de bi “Feqî Reşîdê Alkî” îname.

4. Sala 1987ê nivîsevanê çeleng Ebdul Rehman Mizûrî bo cara êkê di gutarekê de, piçekê bi dirêjî li dwîv jîna vî helbestvanî çûye, gutara xo li bin navê

“axivtinek serbara hozanvan Feqî Reşîdê Alkî” belav kiriye.

5. Sala 1986ê nivîsevan Zeynelabîdîn Zinar pirtûka vî helbestvanî

“Sirmehşer” ji tîpên erebî veguhastiye tîpên latînî û sala 1990ê çap kiriye.

Hêjayî, berahiyek bo nivîsiye û piçek jî li ser jîna wî axivtiye. Û dibêjît:

“Ev çapa Sirmehşerê ya bi tîpên Erebi ku didest me de ye, di sala 1984 an de bi destên Mele Ehmedê Qoxî, di paşîya Nehcilenama mele Xelîlê Sêrtî de, bi yek cildî çap bûye û wî hinek têbînî jî li ser hin malikên wê-bi kurmancî-nivîsîne5.”

1

Tiştê gelek baş ew e, ku Zeynelabîdîn desnivîsa Mela Ehmedê Qoxî ya Sirmehşerê di gel latîniya wê çap kiriye.

Navberrên kitêbê

Kitêba Sirr Mehşer ya pêkhatiye ji 589 beytan.

Kitêb hemî li ser 24 navbirran hatiye nivîsîn:

Navbirra êkê: li ser Xudê û mezinatiya wî ye.

Navbirra duyê: helbestvanî li ser rewşa xo gotiye.

Navbirra siyê: li ser rewşa Gorrê ye.

Navbirra çarê: dîsa li ser serûberê Gorrê ye.

Navbirra pêncê: li ser bêmîfayîya dinyayê ye.

Navbirra şeşê: li ser nişanên Qiyameta mezin e.

Navbirra heftê: berhevkirina Cehnemê.

Navbirra heştê: danana Tiraziyê ye.

Navbirra nehê: Tirazî û `Heşir.

Navbira dehê: li ser rêzên mexlûqatî li roja Qiyametê.

Navbirra yazdê: kesên Zikatê neden.

Navbirra dwazdê: xudanên kirrîn û firotinê.

Navbirra sêzdê: şhadeta zor.

Navbirra çardê: yê şhadê divesêrît.
 Navbirra pazdê: ehlê Zinayê.
 Navbirra şazdê: ewên Cîranan têsînin.
 Navbirra hevdê: xudanên keyf û henek û laqirdiyan.
 Navbirra hejdê: ewên malê sêwiyan dixon.
 Navbirra nûzdê: xelkê Kujek.
 Navbirra bîstê: xelkê çakî û başiyê.
 Navbirra bîstûêkê: dwîmahî û aqûbeta kesên navbirî.
 Navbirra bîst û duyê: Feqî Reşîd li ser nefsa xo.
 Navbirra bîst û siyê: xatîma kitêbê.
 Navbirra bîst û çarê: dîsa Feqî Reşîd li ser xo û texsîriyên xo.
 Dengên navbirran
 Navbirra (1): li ser deh dangan hatiye vehandin.
 Navbirrên 3, 5, 9, 22: her êk ji vana li ser şazde denga hatiye vehandin.
 Navbirrên 2, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24: li ser yazde dangan hatîne vehandin.
 Di dawîya desnivîsê de, meşiqvanî navê xo û dîroka meşiqkirna wê bi vî rengî nivîsiye:
 Xudê ji we razîbe, ku we fatîhe xwend
 Ehmedê Qoxî ji bikin şerîkê xêrê
 Roja duşembê 23 Cimada axir sala 1404mişextî
 13 Adara 1399r, 26 Martê
 sala 1984za

Çend malik ji Sîrr Mehşerê bo mînak
 Ev çend malikên xwarê dê bo mînak ji kitêba
 “Sîrr Mehşer”ê, ji navbirra duyê deyne Pêş
 çavên xundevanan:
 Ey Feqî tarîx-i benda te temam
 Heq teala mexfîret ke filqiyam
 Min nivîsî ev kitab leyl û nehar

2

Lew ji bo îxwanê dîn ra yadigar
 Kê bi vê bendê bikêtin î tîbar
 Hem bike herçî ku nuqsane sitar

Heq Teala eybê wî mestûr bike
 Hem di heşrê da ewî mesrûr bike
 Min bi ewna Reb nivîsî ev kelim
 Ber ruhê Ehmed selat û hem selam
 Hem li cumle al û hem eshabê wî
 Tabîîn, ensar û hem ehbabê wî
 Hem ji Ummet razîbitin ew muîn

Rehmetullahî eleyhîm ecmeîn
 Kî bixûne Fatihe bo me ji can
 Rebbê alem wî bike ehlê îman

JÎNA FEQÎ REŞÎD

a. Xelkê kî derê ye?

Di rastiya jîna wî de tişteke têr û tîjî li ber destê me nîne, tinê ew e, ya ku Ehmedê Helîmê ê diyarbekrî gotî, ku ((dibêjin ji koçerê Hekariya ye)).

Dîsan Ebdîrreşîb Yûsîf dibêjît xelkê “Alka”ne. Alka jî eşîreteke e û dîr nîne ji Hekarî bît.

b. Nav û Nasnavên wî

Tiştê em ji nav û nasnavên wî dizanîn tinê ew e, ya ku wî di nivîsînên xo de înyayê, ku di (Sîrrmehşer)ê de, çend caran bi “Feqî” xo nav kiriye, carekê jî bi “Feqiyê sanî” û carekê jî bi “Reşîd”. Di helbesta wî ya li ser “Bihar”ê, tinê carekê bi vî rengî navê xo înyayê: “Ew Reşîdê dil kule, Mîmî Hê l’piştê kevît”

Merema F. Reşîdî bi “Mîm û Hê l’piştê kevît” ne xoyayê, dîr nîne mexseda wî her F. Teyran bît, ku piranî wî nasnavê xo bi “Mîm û `Hê” înyayê. F.Reşîd divêt bibêjît: Reşîdê dilkul, ku ew bi xo ye, dikevîte piştî Mîm û Hê, ku Feqiyê Teyra ye.

c. JI DAYIKBÛN

Di rasta ji dayikbûna wî de, wî bixor çarmalkiyek di kitêba xo Sîrrmehşerê de nivîsiye û dîroka nivîsîna pirtûkê xuya kiriye, dibêjît:

Ey Feqî tarîx-i benda te temam
 Heq teala mexfîret ke filqiyam
 Min nivîsî ev kitêb Leyl û Nehar

Lew ji bo îxwan-i dîn ra yadigar

Zeynelabîdîn Zinar dibêjît: ((belam F. Reşîd di beşê dawî yê vê pirtûka xwe de weha gotiye: “Ey Feqî tarîxê benda te tamam” û di malikeke din de jî gotiye:

“min nivîsî ev kitab Leyl û Nehar”.

Îcar di van herdu hevokan de, dibe ku wî jî mîna gelek nivîskar û helbestvanan tarîxa li dayikçêbûna xwe yan tarîxa kutakirina nivîsandina vê pirtûka xwe li gor hesabê Ebcedê “Cemel” nivîsî be”. Lê eger ku ev wisa bin û em rêza pêşî bikolin ji bêjeya “Tarîx”ê, tarîxa 1211 (1793) derdikeve. Eger ku em li rêza din bikolin, ji hemû tîpên wê tarîxa 1130 (1725-26) derdikeve!))(10)

3

Bi baweriya min ya dirust nêrîna êkê ye, ya ku dibêjît: ((Ey Feqî tarîx-i benda te tamam)), ku peyva “Tarîx” bi vî rengî tete vekirin: $T 400 + A 1 + R$

$200 + \hat{I} 10 + X 600 = 1211$ mş 1793za.

Nêrîna duyê ((Min nivîsî ev kitab)), ya ku ez dibînim di cihê xo de nîne; û bi vî rengê xwarê tete vekirin: (($m 40 + n 50 + n 50 + f 80 + \hat{i} 10 + s 60 + \hat{i} 10 +$

$e 1 + f 80 + k 20 + t 400 + a 1 + b 2 = 1130$ mş 1725-26za.

Ji ber van egerên xwarê ez nêrîna êkê rast dibînim:

1. wesa xuyaye ji awayê axivtinê û awayê nivîsînê, ku Feqî Reşîdê Hekarî ne hindê keve.
2. Praniya helbestvanên klasîkî peyvên Erebi bo lêkdana dîroka nivîsînê, yan ya ji dayikbûna xo bikar inayne, nek yên Kurdî.
3. Ev rêzepeyva hosa dirêj biser şiklê hindêve naçît, ku wî bo mêjoya nivîsînê, yan ji dayikbonê inabît.

Helbestvaniya Feqî Reşîdê Hekarî

Bi rastî F. Reşîd xo gelek bilind dibînît û wesa

hizir diket ku helbestvanekî jêhatî û serkeftî ye, herwekî ew bi xo dibêjît:

Eya ey Feqiyê Sanî heta kengî bikî dewran
Li wî darî tu mihvanî diçî paşî dibî `uryan

Merema wî li vêrê bi ((Feqiyê Sanî)) Feqyê Teyra ye. Ew wesa xo dibînît ku Feqyê Teyra yê duyê ew e. Lê eger mirov temaşey helbestên wî biket, dê baş bo mirovî xuya bît, ku ne wesa ye wekî wî hizir kirî. Ew û Feqyê Teyran gelek jêk dîwîrin. Bi rastî hunera helbesta R. Hekarî gelekê lawaz û bêserûber e, lewra jî hevberkirin di navbera wî û F. Teyra da, nahêt kirin. Di teknîka vehandinê de û di dariştina dîmenên helbestvanyê de, çî helbestvanên klasîk bi wê lawazyê nehatîne di meydanê da. Lê digel vê çendê jî, wî cihê di nav dîwarê klasîkên Kurd de girt û kete di lîsta klasîkan de.

Du helbestên Feqî Reşîd

Ev herdu helbest, sala 2000 min ji destnivîsekê li Bîblyotêka Berlînê deranîn, ku di bin vê hîjmarê “ms.or.oct.1207” hatiye parastin. Di destnivîsê de, bijlî van herdu helbestan pêtir ji pazde helbestên di jî yên klasîk tê de hene.

Destnivîs bi qelesa Mihemed Tofîq kurê Ebdula Efendî li Silêmaniyê hatiye veguhaztin.

Sala nivîsînê li ser nîne.

Hejiye bêjîn, ku ev herdu helbest bi êk awa û êk mijar hatîne nivîsîn, heta qalibên wan jî wek hev in. Eger bi êk helbest jî danîn çî guhorîn nakevîtê.

Di helbesta êkê de nasnavê wî hatiye, lê ya duwê nehatiye.

Di van herdu helbestan de F. Reşîd çav li helbesta Mela Mensûrê Gêrgaşî, ya ku li ser “Bihar”ê kiriye. Mela Mensûr yê ku di çerxên pazde û şazde zayîne de jiyayî, ku bi wê helbesta xo, ya ku ser “Bihar”ê navdar e û

berêkaneyeke di gel Melayê Bateyî. F. Reşîd jî viyaye li ser rêça Gêrgaşî binivîsît, lê mixabin F. Reşîd negehiştîye tûza Gêrgaşî jî. Helbestên wî bexêr û bêserûber hatîne. Evên xwarê jî têkistên

wan in:

HELBESTA 1

Sibhan ji mîrê xefarî
Sibhan ji şahê cebarî
Xoş têt weqtê biharî
Xoş bît lew feqr û jarî

4

Feqîr û rahet rûnît
Xilas bît mebrin baran
Dê çîn sorgulan înin
Dinav beqçêt biharan
Heyran ji dil diçitin
Bo nêrgizêt xumaran

Nêrgiz û Lalezarkin
Şîn bûn li ber keviyan
şalûl û indelîkin
Dixûnin digel hemiyan
Van hemyan çîke çîke
Dixûnin liber kaniyan

Ehmer û sor û alin
Sinbîla ser ximarî
Yeqîne ew xelatin

J'bo dinyaê hinarî
Ew kanî û cibal in
Mineqqeş bûn b'biharî

Sor û zer minewwer bûn
Bi litfa zalcelalî
Koh-i çiya gerim bûn
Ew ji Berf bûne xalî
Ku sor û al û zer bûn
Ew nêrgzêt hilalî

Hilal û gul kemilîn
Bi tertîba dinyaê
Kesk û sor pak xemilîn

Be qudreta xudaê
Sinbil û lal fessilîn
Bi sor û al, semawî

Sor kesik bûn cibal e
B'qudreta rebbniya
Kelş li rû hilal e
Têk xemmilîn hemiya
Kesik zer, sor û al e
E'hmer bûn koh-i çiya

Kohiser minewwer bûn
Çiya ku bûne bûke
Çiya ku sor û zer bûn
Hinarî j'bo kulîlka
Biyaban mişekkel bûn
Kebik derbûn ji şûka

Lew şûk û zincîr vebûn
Dest û payê bilbilî
Herçî hey mezlûm berbûn
Exres bibûn `indelî
Lal û gul mizeyyen bûn
Bihar tamam mekmelî

Temam kemilî dinya
Bi zînetê biharê
Bilbil gerya şahiya
`Indelî hate xarê
Melbûs bûn koh û çiya
B'semawî û sor û tarî

Ku sor û zer kemilî
Xoş bû weqtê şahiya
Ewin melhema dilî
Heta koh-i Qafiya
Ku xoş dixwînit bilbilî

Bilakotin hate çiya

Bilbil bo mi`hib gule
Welê bidest nakevî
Van sorgulan da mile

Ji bo `himaran dê çît
Ew Reşîdê dilkule
Mîm û `Hê l` piştê kevît

taze kemilî
mizeyyen bûn hîlale
têt awazê bilbilî
sûsin wêt bûte kûyal
dê keyn melhema dilî

1. Ebdurrehman Mizûrî/Axivtinek ser bara hozanvan Feqî Reşîdê Alkî/govara: Beyan, hijmar 134bp5 9, sal 1987 Bexda. Ji Ehmed Hilmî diyarbekrî/Rehberê Ewan/1984, Bp79
2. Ebdilreqîb Yûsiv/zanayê kurd Mela Xelîlê Sêrtî/rojnama hawar, hijmar: 805, sal 1985
3. Ebdurrehman Mizûrî/jêdera berê
4. Feqe Reşîdê hekarî/sirmehşer/guherîn ji tîpên erebî Zeynelabidîn zinar. Weşanên Dengê Yekîtiyê. Yekîtiya Demuqratên Kurdistan. sibat 1990 Dusseldorf, weşanxana xweyî.
5. Feqe Reşîdê hekarî/Sirmehşer/guherîn ji tîpên erebî Zeynelabidîn zinar. Bp6.
7. Ebdurrehman Mizûrî/ jêdera berê
8. Ebdurrehman mizûrî/jêdera berê
9. Destnivîsa Mihemed Tewrîq erendî/Bîblyotêka Berlînê, li bin vê hijmarê hatiye parastin”ms. or.ok.1207
10. feqe Reşîdê hekarî/sirmehşer/guherîn ji tîpên erebî Zeynelabidîn zinar, Bp5-6.
11. feqe Reşîdê Hekarî/sirmehşer/destnivîs

37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37
 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37
 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37

30 Û HEWT

SÎ Û 7

37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37
 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37
 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37 37

Geyište ber kinaypeke* û westa. Pêş ewey dabezê û hewalî dawakerî taksî bipirsêt, dergatexteke kirayewe. Kabirayekî ketey sûr û spî be larelar le pêpîlkanekanewe hate xwarewe. Şofêreke serincî da û kewte bîrkirdinewe.

Aya eme kelkî guwastinewey heye?..le rêga le naw otombêleke da narşêtewe? Yan xewî lê nakewêt?... Eger ew core bedmestane xewiyan lê bikewêt be agahênaneweya gelêk dijar e û dirêje dekêşêt. Kat be fêrodane! Şofêrî taksî boy nîye herwa sûk û asan bedmest firêdate ser şeqam. Debêt nawend“sentral“ agadar bikrêtewe..Biryarî ewanîş her yek şite, bangî polîs dekirê yaxud yaro teslîmî nizîktirîn binkey polîs dekrêt. Ey ewan çî deken? Be destkêşî naylonewe pelkêşî derewey deken. Le cizdan, yan gîrfanî parey taksîyeke derdênin û detdenê..êdê to mal awa“.

Hêšta biryarî tewawî nedabû kabira der-

gay piştewe kirdewe û xoy be ser kursiyeke da kêşa û be dengî nizm wutî:

-Rojbaş heval!

Şofêreke zor be nabadil welamî dayewe.. bonî keskunî bîre û cigere hewakey pir kirdewe.

-Fermû, bo kuy?

Ewca penceşî be jimêre(edad)otomat îkiyeke dana. Kabira qederek serincî şofêrekey da û be xawî wutî:

-Tikaye bo Garat**

Le rêga, wek hemî şew, bo ewey kat be ser berêt lêy pirsî :

-Em şewit xoş be ser bird ?

Kabira herdû destekanî be ruxsare sûre gûştinekey da hêna, pufêkî dirêjî kird û

wulamî dayewe

-Bawer nakem bedmestît kirdibît..le şewêwe heta êstayîş...

-Sî û hewt bîrem xwardotewe..birwane wirgim delêy tankî lorî ye..

Kabira serî hênaye pêştir û pirsî

Şofêreke serincî da, bedem pêkenînêkî nermewe pirsîyewe

-Wutit çî ?..le şewêwe ?!..nee nee heval le seatî dew nîwî em beyanîyewe..

-Sî û hewt bîre?? Ewe be rastite?!

-Le pênc seat da sî û hewt bîre ?!

-Ewca çî mecbûrm diro bikem

-Eha..

-Le şewêwe?

Bo çî bew xêrayî ye ?..Pêşbirkêy xwardinewe bû ?

Kabira ruxsarî girj kird û riwanîye katjimêrekey meçekî destî rast. Încaxaw pirsî

Pufêkî dirêjî kird, bonî keskun û cigere û elkihûl hewakeyan quristir kird. Şofêreke pencey be dugmeyek da naw hewayekî sard hate jûrewe.

-Saat çende heval?

Lêxureke serincî xêray daye katjimêrî piştî sêw nîwî paş nîwero ye.

-Belê heval..bebê pêşbirkê min dorawim..bo ewey le xem û nîgeranî dûrbikewme we.

Belê, supas.

Şofêreke serî leqand û(xem û nîgeranî) wutewe.

Hîpêkî kird û qirçênayekî dayewe

Herdukiyan maweyek bêdeng bûn. Tenya givey hewayeke û wurey motor û wîzey tayekan debîstra. Le pirêk da :

-Bimbûre

-Meseleyek nîye

-to çît heval ?

-To şofêrêkî mîhreban û mirovdostît

-Çî.. min çîm ?!

-Çon?

-Çunke zor le lêxuranî taksî xelkanêk le gel xoyan helnagirin ke bedmestîyan kirdibêt

Be pêkenînêkî nermewe wutî

-Dezanim to mirovît..Mebestim ewe ye

ser be çî gel û neteweyekî?

-Eha..belê..rast, çep, ewca rastew rast.. a lewêkane raweste.

-Min Kurd im.

-Zor hez dekem mîwanim bît

Serî leqand û çend carêk”ehay” wutewe.

-Zor supas, debêt kar bikem..detwanît le gel jin û mindalekanit da rojêkî xoş besere berît..

-Hiç le barey Kurdewe dezanît?

Le katêk da parey taksîyekey deda liçekanî hênayewe yek, serincî le ser çawî Şofêreke ragirt, henaseyekî dayewe û be nîgeranîyewe wufî:

-Belê..belê, bedbexttirîn gel in..

Destî xiste ser destî Şofêreke ke beser gêrekewe bû, ewca piçir piçir wufî

-Hemûyî têperrî!

-Heval! Ey Kurd.. bawer bike hîç dijî biyanî nîm..xo îşim zor le derewe karim kirduwe..ewaney dijî biyanîn..bê zanyarî û kurtbîn in..zewî û mirov tewawkerî yektirîn..siruşt berhem dedat..îtir agay le reş û spî û zerd û çûleke û Islam û Mesîhî û ew şitane nîye..Min bawerim waye le her kuwê kar û nan hebêt, ba xelkî ruwî têken..

-Çî têperî?

-Jiyanî xêzanîm, tenanet hewtî nefretîşim***tewa nekird!

-Bo?

-Le destim helhatin..

Hîpêkî kird û qirqêneyekî dirêjî dayewe

-Le destit helhatin..yanî çî ?!

-Bibûre heval!

-Her waye

-Belê, Qeynakat.

-Bedaxewem..

Paş kemêk bêdengî dirêjey pêdayewe

-Deba êweş hîç nebêt ew mafetan hebêt ke kirêkarî mîwan lêre heyane.

Dergakey kirdewe, hewayekî fênik hiru-jmî kirde jûre we. Qaçî rastî le derewe bû, destî rastîşî be ser dergake we. Be destekey tir ke cizdanî parekey têda bû, sûk be şanî şofêrekey da kêşa:- Ay le minî beraz, êsteş jinekemim xoş dewêt.. dû mindalekem ewe her basiyan meke! Nabût bûm..Ay le minî

-Waye..eha..

Geyîştine Garat, Şofêreke ruwî tê kird:

-Fermû bilê, bo çî şeqamêk?

beraz!..şewgerî û qumar û bedmestî nuqmî zekawiyân kirdim..Bawerit bêt ew kesane(demaxsizin) ke wa dezanin serkirdine ser xwardinewe çareser..

Awirî le dû kes dayewe ke be layan da têperîn..Serî birdewe pêştir û nizm wutî:

-Wa dezanît ewende gelho û nezanim hestim bewe ne kirdibêt? Ow..ewey debû ruy ne daye, ruy da..Lew bawerdayt ke ew bo jinekem piyawêkî baştir debêt?

-Çî bilêm..

-To bilêt bigerêtewe lam?

-Çî bilêm..

-Axir çend carî tirîş belênî başbûnim daw..

Tep dergayekey daxist. Şofêreke otom-bîlekey xistewe kar û pêçî kirdewe. Kabira werçerxayewe û be lare lar çuwe be piçir piçir wutî:

-Heval..em ro rojî ledayikbînme..eger çî şewîş ledayik bûm..em ro bûme sî û hewt sal!

Şofêreke dest xiste naw destî pîrozbayî lê kird. Dirêjey pêdayewe:

-Hetmen êware jin û mindalekanim..be gulewe dên.. wa nîye?!

-Ay ke xoş debêt!

Kabira werçerxayewe, be lare lar be çend pilîkane da serkewt. Xoy be derga asineke da kird. Şofêreke be mêşkî cen-cal û bîrkirdinewe kewtewe rê. Çendîn seat her bîr lew kabiraye dekirde. Eger çî ewe yekêke lew sedan u hezaran baseseyr û sersûrhêneraney ke bîstûnî. Serincî kewte ser katjimêrî piştî sukaneke..zanî katî dengûbase. Mîlekey bada. Ke dengûbasî derewe dway hat, le beşî dengûbasî nawçeyî da emey bîst(volvang zayel, em roke bibwe sî û hewt sal, le qatî hewtemî bînakewe xuy firêdawete xwarewe.. Dêrêkî xwar û xîçî le ser lapereyekî jakaw nûsîwe we cêy hêştuwe: Îtir twanay jiyanim ne mawe! Ew destê gulaney ke jin û mindalekey deyanwîst pêşkeşî biken..dextrête naw gorekey..

Perawîzekan:

*Kinaype: Bar, Mexane

**Garat: Şaroçkeyekî nîzik be“Dusildorf”e

***Hewtî nefret: Qiseyekî Kultûrî Elmanî ye, baweriyân waye ke ew jin û mêrdey hewt salan pêkewe helbiken êdî ciyabûneweyan degmen e.

GURG Û SEYÊ ZÊREVAN*

Şevêk hîveron, sayî bû esman
 Gurekî bîrsî pirç lê weriyayî
 Rastî seyêkî li ber malê hat
 Gur hind lawaz bû, hind qor û hejar
 Terrî rût û tût wekî şivdarek
 Çav korevîşkî limoz gewr û boz
 Ew gurê pîr î jar î dev kelxot
 Lê seyê malê bi pirç û pal bû
 Xweş dibirisqî pirç û şenga wî
 Her du çavên wî cot tasên xûnê
 Gava direwtî deng wekî topan
 Gur bi dîna wî gelek zende ma
 Tirse tirs silav li wî segî kir
 Gotê pismamo çi hal û dem e
 Tu çi dixoy ku wa qelew bûyî
 Ka qebûl dike xudan û rebî
 Tu çi dikî ku dema te saz e
 Ew seyê malî xwe pir û gij kir
 Got ger dixwazî tu jî wa kok bî
 Were li bal min em hevra kar kin
 Gur got hez dikim xudanê kar bim
 Bêje kurapo çîye karê te
 Segî gote gur ez nobedar im
 Ez gur û dizan ji mala axa
 Eger gurek bê bo layê pezî
 Ez ewana he j, dûr va dibînim
 Li ber vî karî evê xizmetê
 Goşt û hestikan dide min axa
 Li wê demê da çavên gurê pîr
 Wî zincîrek dît li ustuyê gemal
 Gur got ew çîye li gerdena te
 Seyî gote gur eva xelêtk e
 Gava gur bihist navê zincîrê
 Jê pîrsî yanê tu ne serbestî
 yanê kurapo tu hinde pestî
 Ji bo nanê zik dijî pismaman
 Bi şev digêrî lê rojên ronak
 Bi şevê axa te kişkiş dike
 Bi roj zincîrê dike ustiyê te

hîva çimbilzîv ron kiri bû cîhan
 ji weş dakefî pişt lê çemiyayî
 seyê bermalê lê ma heyir û mat
 hestfîyên parxanan dihate hejmar
 ser li ser ustu xwe giranbarek
 gava dimeşî jê diweşî toz
 kê ew bidîta dil bi wî disot
 li ber pîrxoriyê şeng û şepal bû
 wek ya şêran bû xwe navtenga wî
 sor û geş bûn ew weke êtûnê
 wek hespê cexor li bez û lotan
 li ber heybetan li cî da vema
 pîrsiyara dem û rewşa heyî kir
 dibînim dilê te pir bêxem e
 li ber çi pismam wa bedew bûyî
 ez wa qorr û jar tu wa qelew bî
 gelo tê bêjî ka ew çi raz e?
 li pêş gurê pîr xwe tîrş û dij kir
 xudanê mil û pelek û çok bî
 bibin hevkar û tev kar û bar kin
 bi rûmet bijîm, ne şermezar bim
 çawa dimeşe kar û barê te
 zêrevanîye şev kar û bar im
 diqewirînim ji rez û baxa
 pîrikek here nav bax û rezî
 zû axayê xwe pê dihesînim
 axa dide min gelek rûmetê
 roj radizem ez li ser binraxa
 kete gerdena seyê rûve jîr
 ku dîteyîsî herwekî şemal
 ew çi bizmike li jêrçena te
 axam zincîrê bi wê ve dike
 dîlî û bindestî zû kete birê
 benîyî, qûlî herdem bindestî
 ji bo nanê zik dikî bindestî
 dixebitî tu bo şerq û şaman
 cîgehê teye dev kulîn û pag
 kişkiş pismam û xizm û xîş dike
 tev girê dide hiş û hestiyê te

Tu hestîkojî ne nobedarî
 Ez qet naxwazim wê jînê çî car
 Bila sed salan birsî û dilkul bim
 Bila birçî û bê pirç û pal bim
 Landa min bibe qefa kevirî
 Nebînim xwarin hefteyê carek
 Ne ko l, bindestên neyaran kar kim
 Zincîra dilyê li serê xwe kim
 Na, na naxwazim ez wê xweşiyê
 Pêşkêşî te be ew jîna pintî
 Te xwe firotî bo parçeyek nan
 Ez û tu çima dibin hevhejmar

xwe gelfiroşî di hiş de jarî
 qet nakevim ez jêr lepên neyar
 ne ku zincîra dujmin li mil bim
 bê koşk û sera bê xan û mal bim
 nerazêm li ser binraxên hirî
 li birsa bimrim li ber zinarek
 dijî gelê xwe gazî û hawar kim
 gişt karî dijî netewê xwe kim
 dijî gel nakim ez dilreşiyê
 tu ne ji meyî herre azintî
 kengê ez û tu em dibin yeksan
 herre wenda be ey segê mirar

4.5.02 Zürich

Hizra vê çîrokê ji çîrokeke Almanî hatîye wergirtinê û naveroka wê li dijî kesekî taybetî nehatîye nivîsînê.

Perwîz Cîhanî

Dostê Baranê

Dr. Zorabê Bûdî Aloian

Hesenê Silo ji baranê pirsî:
- Tu çima konê min şil dikî?

Baranê got:
- Tu çawa diwêrî bêtî vir? Dakeve jêr û tev gundiyeş xwe mîna berê bijî, miqatî mala xwe be.

Hesenê Silo bi hêrs ket:
- Ev êdî karê min e, ez li kuderê xaniyekî ji xwe re şên dikim. Ji te re çî?

Baranê aveke gur reşande konê Hesen, ew jakand û ji erdê rakir. Paşê baranê vekir, Hesenê Silo dîsan carekê dakete gundê xwe û konek din ji xwe re kirî. Wî didît, ku pîrejîn awirân diavêjinê û zîlam pê dikenin: “Lê Quran li te ketiyê, teba te li gund nayê? Te jin-zarokên xwe radestî merivên xwe kirin û bi xwe hildikişî ser van giran. Xanebêzarê bêşerm, te li wir çî wînda kiriyê?”

Baranê jî herdem ev pirs didayê:
- Gelo te li vir çî wînda kiriyê? Teba te li gund nayê?

Îro jî baranê konê Hesenê Silo tev ava qirêj berda çemê Erezê. Lê Hesenê me li ser ya xwe sekinî û konekî nû danî.

Barana westiyayî gazinên xwe kirin:
- Ez li dunya-alemê digerim, lê rastiyê bêjime te, min serhişkên mîna te hên nedîtine. Tu jî rind dizanî: Kes tune ye, ku bi dilxwaziya te re qayîl be. Her dirawsêyek berhingarê te ye. De bêje, ezê avê çawa bireşînim ser deşt û zozanan, ser berm û rûbaran, û xelk jî di ser de tuf li rûyê min bike? Guneşê te li min nayê?

Hesenê Silo guneşê xwe pê anî, lê ji armanca xwe daneket. Wî konê xwe danî û rahişte mer û keviran. Berêvarê sekoya xaniyê nû hatibû danîn. Niha mabû, ew xwalya zêde biavêje jêr û şivê bixwe. Hesenê Silo serê xwe bilind kir, li ezmanan nihêrî û ji şabûnan bazda. Xuya ye, ku îro ne ewrayî ye û baran nabare. „Ezê şevê jî bixebitim, mala xwe ava bikim, cihê xwe li vir dayînim.“

Roja din rûyê Hesenê Silo ji xwêdan û tozê reş dikir, lê mala wî ji kevirên ku wî li dor goristanan kom kiri bûn, tîk û bedew bala xwe dida Dara Herherî. Gava baran barî û konê Hesen dîsan tevlihev û pirtî-pirtî dikir, ciwamêr xwe di mala xwe de veşartî bû û simbêlên xwe badidan.

Ji îro şûnde baranê çî bikira, çî nekira – êdî ne xema Hesen bû. Li bin piyên wî gundê wî bû. Welatê ku ji bona bavê wî yî rehmêtî dîrdest xuya dikir, niha jêre dibişkurfî. Wî aliye çemê Erezê xaka Kurdistan bû. Eger meriv li berjêr seyir bike - milê Îranê ye, eger li destê rastê biferice – milê Roma Reş e.

- Te bi ya xwe kir, aferim! – baranê gotê û keniya.

- Çarê, bavê min Siloyê Ceferê rehmêtî gelek li ber xwe diket, ku wî welatê xwe hîştî bû. Min jin anî, zarok mezin kirin û niha dixwazim, ruhê bavê xwe şa bikim. Ez ji vir zozanên bereka wî baş mêze dikim. Xwedê bike, rojek bê û ne ala Tirkan zemîna me heram bike, ne jî sînorvanên Farisan.

Hema baranê ev gotin bihîstin, peya bû, li kêleka Hesen rûnişt û ew hembêz kir:
- Tu ji min nexeyide, min rê nedida te, lê tu

bi xwe dizanî, neyarên te bi çendî fêlbaz û pîs in. Ez salê diwanzdeh meh gef dixwim, ku warê Kurdan geş nekim. Ev avrabûn û lehiyên ku têne serê te, wana ev daxwaz kirine. Ez çi bikim, delalê min? Xwedê fermanan dide min, dibêje: „Cihanê avde!“ Xelk jî bi duhayan zorê li min dikin, ku ez mala te xerab bikim. Sawa wan ev e, ku eger te welatê bavê xwe bi ronî û zelal dît, hebe-tunebe, tuê rojekê wî ji xwe re paşde bistîni.

Hesenê Silo dev ji gundiyên xwe ên bêtap berda bû û bi xwe bû sedema tirsxa xêrnexwaz û

dizekan. Mala wî mîna şaxên serberz û serberf di navbera ewr-ezmanan de quloz dikir. Carinan Hesen çavên xwe ji Xwedê re diqurçandin. Xwedayê hebûn û nebûnê serê xwe bi loman dihejand û bihna baranê teng dikir:

- Tu li Hesenê Silo nikarî, ez li wî nikarim, desthilatên cihanê li wî nikarin, gelo halê me wê çawa be? De bila ev duniya han hilweşe û bibe geremol! Wê çaxê belkî Hesenê çavsor bibe xwediyê welatê bavê xwe! Tenê ez bi çi rengî qirkirina dijminên wî asteng bikim? Ne ez Xwedayê wana me jî?

Helbest

Adalbêrt Ludwîg Balig

Wergerandin ji zimanê elmanî

Dr. Ebdilmecît Şêxo 2002

Adalbêrt Ludwîg Balîng di sala 1933an de ji dayik bûye, me çend malikên vebijartî ji dîwana wî“Eger dilşadî bi basik bin“wergerandin û ev pirtûka wî ji (91) rûpelan pêk hatiye, û di sala 1984an de li Friburgê(Almaniya) çap bûye.

EGER DILŞADÎ BI BASIK BIN

Dilşadî
Pênpênikeke

Rengdar û

Ronak e

Em li pişt wê diçin.

Dilşadî

weke kenîn

weke girîn

navnetewî ye

û bi hemî zimanan dipeyive.

Eger dilşadî bi basik bin

Barên derdan

Yên rojên dirêj namînin.

Eger dilşadî bi basik bin

Emê bibîsin

gulê lê vegerand, lê tenê diviya bû,
 te weha gotiba,
 ta ku gulên din jî bibihîstana.
 Eger mirov niha
 Di ber min re derbas bin,
 nizanin ku ez dixwazim
 hîn guldar bim
 û zû ne çilmisim û nemirim.
 Eger dilşadî bi basik bin
 Emê bibihîzin
 Ku gul bi hev re deng dikin.
 Ê stêrik distrên.
 Eger dilşadî bi basik bin
 Ewê dilekî li dû dilekî veke.
 Eger dilşadî bi basik bin
 Ewê royê rake
 Ê bi ber me de hûne.

Henîf Derwêş

JI BO ME

Ji bo me...

Xoşewîstên

Dilê min.

Çavên çîyan...

Şêrên şikevtan...

Guhên gundiyan...

Zimanê perîşanan...

Şiyarin.

Ranawestin.

Lal in

Ji bo me ...

Hatin...

Derwêşê Evdî

Ehmedê Xanî

Melayê Cizîrî

Osmanê Sebrî

Nivîsandin

Ji ber me...

Evîna canê min.

Seyrana buharê

Sehera serê salê

Agirê evînê

Gulên darê hatine veşartin.

Çekdarên çavreş.

Canê xwe

Di devê tivingê de

Danî...

Ji bo me..

Di tariya şevê de.

Sitêrkên jînê

Ronî dîkin

Da zarokên me

Mîna zarokên cîhanê

bê tîras bilîzin

bixwînin..

bikenin..

û bê tîrs

şîrê dayikên xwe bimijin

12 o5 1999 Os

أن يصدر الرأي، أي رأي، عن الشرعيات كالدساتير الوطنية والوثائق الدولية لهو أقل ضرراً بالتفكير من صدوره عن مرجعيات، دنيوية كانت أم أخروية).

أحمد جان عثمان يظهر موقفاً واضحاً ومتقدماً على الجميع عرباً وأكراداً وهذا الموقف أو الرأي لن نصل إليه إلا بعد ضياع وقت طويل وكلّي أمل أن لا يكون بعد ضياع أرواح كثيرة أيضاً وقد تكون فرصة هائلة لدعوة الكتاب والمثقفين العرب والسوريين خاصة أن يقرأوا التاريخ والأحداث جيداً وأن يكونوا سابقين في تجذير شعوبهم وبلدهم الكثير من الألام. اتخاذ مواقف واضحة لا لبس فيها من عدة قضايا وعلى رأسها قضية الشعب الكردي في سوريا وحقوقه القومية، هناك تناقض بين أن أكون مثلاً مع الشعب الفلسطيني ونيله كافة حقوقه ومن ضمنها حق تقرير المصير والعكس مع الأكراد، هناك تناقض في أن أطلب بحق عودة اللاجئين الفلسطينيين والافغان وروبينما لا أتخذ موقفاً من حرمان أناس موجودين أصلاً في أرضهم من حقوق المواطنة والجنسية والملكية و... الهروب من مواجهة المشاكل والقضايا تحت أي مسمى يستعمل: كالوحدة الوطنية والمواجهة مع العدو والاستقرار وولم يعد مقبولاً.

أوضحهم الاقتصادية والاجتماعية والثقافية بكل حرية، حسب ما جاء في المعاهدة الدولية للحقوق الاقتصادية، الاجتماعية، الثقافية الموقعة عام 1966.

3- تبعاً لما سبق، فإن لهم الحرية في الاختيار: الاتصال بالوحدة الوطنية السورية أو الانفصال عنها. إذا كان خيارهم السياسي الحر هو الاتصال بذلك يعني الاندماج الكلي بالمجتمع السوري أو الحكم الذاتي أو الفدرالية. وأما الخيار الآخر فيعني الاستقلال كدولة أو إقليم في ما يسمى بكرديستان.

4- كل ذلك، كما أعتقد، بغض النظر عن إدانة السلطات السورية ومثقفها لهم بـ "الخيانة العظمى" أو الدعم الذي يتلقونه، كما يدعي البعض، من الإمبريالية والصهيونية العالميتين أو بغض النظر عما يحدث الآن في المنطقة من مؤامرة دولية. هكذا كان رأيي.

وأضيف أن الشعب الكردي كان، في ما مضى، ضحية المؤامرة الدولية، مثله مثل الشعب الفلسطيني، ولا ضير إذا استعاد حقوقه جراء مؤامرة دولية أخرى! فلندع الأكراد ليتمتعوا بحقوقهم الثقافية والاجتماعية والاقتصادية قبل أن نطالبهم بكل الواجبات التي تخطر على بالنا.

قومي تقدمي رأى أن الحل يتم باقاة دولة كردية مستقلة في العراق وتخيير الأكراد في سوريا بالرحيل أو البقاء . والحقيقة أنا احترمت الشق الاول من رأيه كونه يقبل باستقلال أو انفصال الاكراد وكونه لم يهاجم الفيدرالية مثل غيره دون أن يعرف ماذا تعني

الكثير من الكتابات رافقت وتلت الاحداث وفرضت على الجميع ان يدلي بدلوه من مختلف الاتجاهات والموافق، وبعيدا عن كتاب السلطة ومن يدور في فلها وفلك التعصب القومي الأعمى تجد في كتابات بعض المثقفين الاكراد عبارات المديح عن التعايش السلمي والفسيفساء الرائعة التي كانت سائدة قبل احداث تلك المباراة وكان المشكلة فقط بدأت بعد المباراة . آخرون بدأو يسردون ويذكرون الاخر الذي أنا من نه بتضحيات الأكراد والشخصيات الكردية التي قدمت لسورية أرواحها مثل يوسف العظمة وفكرها مثل محمد كرد علي مع الاحترام الكامل لمن ورد ذكرهم ولكن حسب رأبي ان الاكراد ليسوا في قصص الاتهام حتى يبرهنوا أو يجهزوا بالأدلة على مدى تفانيهم في خدمة هذا الوطن .

في بحر الكتابات التي رافقت وتلت الأحداث لم أجد موقفاً واضح من موقف الكاتب السوري أحمد جان عثمان الصديني الأصل ونحن قوم نحب أن نذكر الشخص بأصله دائماً، حتى لو كان الشخص أو الشعب هذا موجوداً في هذه البقعة من الأرض قبل وجودنا .

يقول الرجل في مقال نشر في موقع الحوار المتمدن التالي، تحت عنوان: هكذا كان رأبي: (منذ 12 آذار ، فقد أدليت بدلوي فيما يتعلق بالحوار حول المسألة الكردية في سوريا. أستطيع تلخيص ما ذهبت إليه في تلك المداخلات كالتالي:

- 1- الأكراد هم سوريون كغيرهم من الإثنيات المتعايشة جنباً إلى جنب مع العرب.
- 2- ينبغي أن يتمتعوا بحقوق رير المصير كسحب من شعوب العالم حيث يستطيعون التفكير في مصيرهم السياسي وبحث ودراسة

تقع بين الدرياسية وعمودا تسمى (أبو جرادة) ولا أدري السبب الذي جعل الأكراد يسمون قريتهم بهذا الاسم ربما تيمناً بالجرادة كونها لا تحتاج إلى جذسية أو جواز سفر. المهم كوني جاورت تلك القرية لفترة من الزمن أو قل أنني هجرت إلى جوارهم وأخذت أرضهم وكل ما أخذت أخف وطناً من غيرها حتى لا أتهم بنقص في عروبتهم، القرية سالفة الذكر يوجد فيها شخص واحد موجود حسب الوثائق الرسمية السورية وهذا المحظوظ يستطيع أحفاده وأحفاد أحفاده ومن تبعهم إلى يوم الدين أن يحتفلوا بعيد ميلاده وموته يوماً ما بلغتهم الخاصة بهم وبشعائيرهم، ولكن ماذا عن البقية؟ الله أعلم والدكتور الشعبي وبثينة شعبان أيضاً

ما حصل أثناء المباراة وبعدها وما أدت إليه من نتائج في القريب المنظور والبعيد دفعني مثل الكثيرين غيري أن أكتب وأدعي الألامم بالقضية بكل تفاصيلها ومسبباتها وحسب المثل القائل أهل مكة أدري بشعابها فما بالك وأنا ابن تلك الشعاب والشعوب.

منذ بداية الأحداث حاولت توجيه سؤال محدد إلى الأحزاب والمنظمات والشخصيات الفكرية السورية. السؤال هو من فقرتين:

1- هل أنت مع حق تقرير المصير لأي شعب على وجه الأرض، وبالأخص الشعب الفلسطيني؟

2- ماذا عن الشعب الكردي اذا؟؟

والحقيقة حتى الآن انظر الردود. من خلال المناقشات والأدبيات مع الأشخاص الذين قابلتهم ويتم التطرق إلى القضية الكردية بشكل عام وما حصل في القامشلي بشكل خاص تصل إلى نتيجة سريعة ان الاحداث مفتعلة ومدعومة من الخارج ولا يوجد أكراد اصلاً في تلك المنطقة من سوريا إنما اناس قدموا من العراق وتركيا وايران وكرم الضيافة العربي تركهم يقيمون تلك المدة الطويلة.

صديق اسلامي تمنى لو أن الأكراد لم يكونوا مسلمين لكانت مشكلتهم محلولة، عليهم فقط ان يدفعوا الجزية ويعيشوا بسلام وأمان، رفيق

هذا هو رأيي

عمر هلال
عقرين - نت 08.05.04

والرياضة في سوريا ليست بمستوى ان تكون على مسرح الاحداث وبهذه الضخامة. وأذكر فيما أذكره أن فريق كرة القدم السوري يفوز دائما على منتخب فلسطين ولبنان وفولتا العليا وعليكم البحث عن فولتا العليا اين تقع ولا حرج من اخباري بنتيجة بحثكم. أما ان تكون نتيجة المباراة كل هذا الدم وهي مباراة بين فرقي محافظتيين هامشيين من حيث النفوذ داخل اقدية السلطة لا من حيث كونهما سلة انتاج للاقتصاد المنهوب. وهامشيين من حيث ندرة الخدمات المقدمة لهما وبالأخص محافظة الحسكة. حيث يحكى ان الطريق الذي يصل بين حلب والحسكة مسجل في الوثائق الرسمية طريق ذو اتجاهيين اي \اوتوستراد\ فهل رأى احد منكم فيما رأى اين ذهب الطريق الأخر؟ ربما ما ظن المقاول أو الشركة التي نفذت الطريق أن أهل المنطقة عيونهم مصابة بالحول لذا سيرون الطريق الواحد \أوتوستراد\ ويحكى أن أهل المنطقة الشرقية عربا وأكرادا لا يحافظون على المال العام لذا من الخطأ اقامة مصانع كبرى او جامعات, ويحكى أنه لا يوجد أحد في سوريا قاطبة مجرد من الجذسية أو لا يملك جذسية أصلا انه هي محض أكاذيب من جهات خارجية مدسوسة اذا استطيع أن أدل اللجان التي تشكل بسرعة البرق والتي توافق على تغيير فقرات الدستور خلال ثلاث ثوان ولكنها على حل مشكلة مواطن تحتاج الى ثلاثة قرون. أدلهم الي قرية

مع أنني عربي على الأقل منذ القرن الماضي وهو ز من عمر ابي وجدي. ومع أنني أفخر بأني عربي على عكس ما أحس به الكاتب محمد الغانم. لأن العرب لا يختزلون في قلة قليلة وهي قيادتهم وحكامهم ومعارضتهم التي لم يختاروا ايا منها لا بملء ارا دتهم ولا حتى بالنسبة المتبقية من النسبة المئوية للانتخابات في البلدان العربية بمختلف مشاربها والوانها. ملكية وجمهو هلاكية .

لست من هواة الرياضة وبالمقابل لا أتخذ موقفا معاديا لها لأنني ببساطة أشاهد مباراة واحدة في كرة القدم كل أربع سنوات وهي التي يسمونها المباراة النهائية على كأس العالم. طبعاً اشاهدها على التلفزيون حتى لا يظن اثم أنني أشاهدها بشكل شخصي في الملعب .

كما أسلفت أنني لست من هواة الرياضة ولكنني اسمع فيما أسمع أو ما مسموح لي أن أسمع ان للرياضة عدة فوائد منها انها تستخدم للتقريب بين الشعوب وقد تكون رسالة سلام في بعض الاحيان, وتقهم الشجارات والشغب الذي يحصل بين المشجعين للفرق الرياضية على اساس الحماس والتشجيع لفرقهم ويصل الامر لوقوع ضحايا نتيجة التدافع والعراك و القتال بالسلاح الابيض والكراسي من فئة السلاح الابيض كما يحصل في انكلترا (ربما أصل الانكليز يرجع الى دير الزور و الأكراد) قد أكون سباقا في علم الأنساب نتيجة اكتشافي هذا .

كش ملك

محمد جعفر

tamozo_254@hotmail.com

لم تعد للأشياء في ذاكرتي معنى
قطعان هائجة من القلق تجتر صوري
تقشرنني...؟!
.. الآن ..
.. يبدو الحلم المعلق نحيلاً وهو يتسلق أُملي الأملس
.. الآن تترجل الجاذبية عني
.. لأعدو مكوكا في عالم المخاوف
.. فأقطعه ويقطعني
.. انتظرت الطريق
.. أحرقته حقولي
.. يوما يأكلني التراب.. ويوماً أبني وهماً من الطوب
.. صور ..
.. أكوام هائلة من الأقنعة تحد مدينتي
.. وجوه اقترفت الفرار
.. وبشرٌ علقوا كدمي في باحة السلطان
.. صور ..
.. أ أحدثكم عن الرجل الذي ضاجع وطنه ؟
.. أم أخبركم عن الصفيح الذي أنبت شعواءً ؟
.. صور ..
.. في بيتي أزرع الكلام والشمس نائمة
.. أقطفه .. والشمس نائمة
.. في بيتي قمر واحد
.. لا يموت إلا على وسادتي
.. صور ..
.. قالوا ..
.. أن البحر كبير يتسع السماء
.. قالوا ..
.. أن لا حدود تفصله عن الموج
.. ثم أكلوا الموج
.. شربوا السماء
.. ومات لوركا .

هذيان الطرقات

(إلى روحها الغض)

لها....كما لهنّ
اسرج من الهذيان
ودروب من المخمل القارس ..كطيف دخان
عقد من النطس أنبت في مجرى ضحكاتهم
بعدما قالت (أنا)..كما أنتم يا سادة الأمنيات
... أنا أطلقت للصرخة اسماً باقياً في باطن تشتتكم
لما الريح كما تشتهون يا سادة؟
كلما فرشت أمامكم سرباً من جرار المياه
أتنفس أثراً من ضجركم يا سادة الأسماء؟؟؟
!!..ثمة احتمالات تعرفها الأصابع
!!...كثو هي أساور الضعفاء
صوت ... صدى
.....!!!!...ظلّ....ظلام... وأنبوب من الطلقات
كيف أهجيك سيدتي...حان الوقت كي أضع لك اسماً من الخردل
أو أختار لك موتاً قد تطوقني ... بعد أن أنزع حنجرة القصبات
..... هل أزرع ك سوسنة؟؟ ...أم شاهدة كي نشرب الربيع في ظلها
ذاك الهذيان..ربما كانت قلالةً من البوح
(معقةً في عنق جدي (الصغير)
أو ربما فقّ أسويه بغصن زيتون.....لاحقاً

جان هيمن

راوندوز الجبلية في الشمال، فإنها تفقد أهميتها الاستراتيجية ". لأن الموصل، حسب رأي (م. س . لازاريف) ستصبح رأس جسر ينتشر منه التوسع العسكري البريطاني في الاتجاهات الشرقية والغربية . أي في كردستان تركيا وإيران وأرمينيا الغربية في تركيا.

www.arsivakurdi.org

والحصول على نفط الموصل. وخطط الانكليز لهذا الغرض، تشكّيل دولة أو عدة دويلات صغيرة بين ميسوبوتاميا والبحر الأسود، لتكون تحت الوصاية البريطانية. وبما أن أرمينيا التي أنيط القيام بها بهذا الدور لا يمكن حتى الحديث عنها، فإن بريطانيا تسعى دون جدوى إلى استخدام العصابات الكردية بزعامة الأندال، للهدف ذاته. ولكن الانكليز تدفعهم مصالحهم لاتخاذ الخطوات اللازمة لتنفيذ سياستهم في العراق، أصدروا أمراً بإجراء استفتاء خلال شهر كانون الأول / 1918 / وكانون الثاني / 1919 / حول مستقبل نظام الدولة في العراق. واقتروا الموافقة على إنشاء دولة عربية فوق أرض ميسوبوتاميا. قاصدين بذلك الولايات الثلاث: الموصل وبعث و البصرة أي من الحدود الشمالية لولاية الموصل وحتى الخليج على أن تكون تحت الحماية البريطانية وان الاستفتاء يشمل ثلاثة أسئلة:

- 1 — هل ترغبون بحكومة عربية مستقلة تحت الوصاية البريطانية يمتد نفوذها من أعالي شمال الموصل إلى الخليج الفارسي؟
 - 2 — هل ترغبون أن يرأس هذه الحكومة أمير عربي؟
 - 3 — من يكون ذلك الأمير العربي؟
- وهكذا أظهر الانكليز نياتهم. فبالنسبة للأكراد فقد عرفوا أن الانكليز لا يرغبون في تحقيق مطامعهم القومية، وتشكيل دولتهم المستقلة. وبالنسبة للعرب ظهر أن الانكليز يخالفون وعودهم للشرق (أميرمكة) بتشكيل دولة عربية واحدة تضم سوريا ولبنان وفلسطين والعراق والحجاز. وكما ظهر من هذا الاستفتاء فإنهم لا يرغبون بإعطاء ولاية الموصل إلى فرنسا، كما كان متفقاً عليه فيما بينهم، في اتفاقية سايكس-بيكو. وإنما يريدون ضمها إلى دولة العراق التي ستنشأ حديثاً، وتحت حمايتهم. لأن انكلترا، حينما وافقت على اتفاقية سايكس-بيكو، كانت تقرر، حسب الظروف الدولية أثناءها، باستخدام فرنسا كحاجز بين

الناطق المجاورة لها. وكما يقول (م. س. لازاريف): " فقد كانت المسألة الكردية التي تستحوذ على اهتمامها، كرهان في صراع المزاومة من أجل السيطرة الاقتصادية والعسكرية والسياسية". ويضيف أيضاً: " وما أن اندفقت الحاجة إلى دعم الحركة الكردية القومية، حتى وضع مشروع (كردستان مستقلة) في الأرشيف".

غير الانكليز أسلوب إدارتهم في كردستان الجنوبية. فقد كانت في السابق عسكرية صرفة. أما الآن فقد أودوا تطبيق نظام الإدارة المعمول به في بغداد، لذا عينوا العقيد (ليجمان) رئيساً للإدارة الجديدة، ومقره الموصل. واستبدلوا في منتصف آذار / 1919 الميجر نوئيل بالميجر صون في السليمانية. مستهدفين من هذا التبديل بين نوئيل وصون، كما تقول المسز(كيرترود بيل) الموظفة المهمة في الإدارة البريطانية في بغداد: " تقليص ظل الشيخ محمود وإرجاعه إلى الوضع الذي يتناسب مع مؤهلاته".

وعلى ما يبدو، لم يكن لبريطانيا في البداية سياسة كردية محددة وإن كانت تحاول الاستفادة من تجاربها السابقة في البلاد الأخرى، أو ما يستجد لها في كردستان الجنوبية أو العراق كله. لذا نجد آراء ومواقف مختلفة عند الإدارة البريطانية في بغداد تجاه الأكراد في كردستان الجنوبية. مثلاً يقترح إيجاد (اتحاد فيد رالي) بين دويلات كردية، تدشأ تحت رئاسة زعماء العشائر الكردية، وتحت الحماية البريطانية. وبهذا الشكل سيكون الأكراد أصدقاء لبريطانيا، وممتدين لها ومرتبطين بها. في حين أن هذه الدويلات الكردية ستكون " حاجزاً منيعاً، لا غنى عنه، بين ميسوبوتاميا و دوران الفقاس السياسي " أي بين نفط ولاية الموصل و الخليج وبين روسيا وتركيا. كتب (يوسف كمال) وزير خارجية تركيا بتاريخ 4 / آب / 1921 إلى وزير خارجة الاتحاد السوفييتي (غ. ن. شيشيرين) عن أهداف لندن في ميسوبوتاميا ما يلي: " تشكيل حاجز الهند،

لذا عمدت إلى ا لحد من نفوذه، و جعله في منطقة ضيقة لا تصل إلى إيران.

كان الشيخ محمود قد أصبح في هذه الفترة / 1918 - 1919 / من أكثر الشخصيات الكردية نفوذاً، في القسم الجنوبي من كردستان الجنوبية. وأصبحت بريطانيا تتخوف منه، لسعة أهدافه وكبر مطامحه. ينقل عزيز الحاج عن المسز (بيل) قولها: " وما حلت نهاية كانون الأول حتى أخذت الشكوك تثار حول ما إذا كان من الحكمة أن يسمح لسلطة الشيخ محمود أن تزداد لدرجة أكثر مما ينبغي. إذ أن تاريخه في زمن الترك لم يكن يدعو إلى الثقة والاطمئنان ". وبدأت السلطات البريطانية تتنقده وتكثّر من الملاحظات عليه. يقول الميجر (صون) عن الشيخ محمود: " عندما أعطي لكردستان الجنوبية حكم ذاتي، يذع للإشراف البريطاني، ويحظى بمساعدة الموظفین البريطانيين، في تنظيم شؤون الإدارة، سرعان ما أدرك الشيخ محمود، وهو أقوى شخصية في البلاد، أنه من الممكن أن تنشأ دولة كردية بمساعدتنا، تكون متحررة من التزام الإدارة التي تسيطر من بغداد مباشرة. فأصبح من الضروري بوضوح أن تتخذ الخطوات اللازمة للحيلولة دون انتشار نفوذه إلى مناطق ليس من الضروري أن ينتشر فيها ". ثم يضيف أيضاً " ولكن الشيخ محمود لم يكن مستعداً لأن يتقبل منا قياماً بتحديد سلطته، كما كان شأنه مع الأتراك من قبل ".

وهكذا ظهر أن الإنكليز جاؤوا إلى كردستان العراق غزاة فاتحين، لا محررين، كما قالوا. وتصرفوا مع الأكراد وعشائهم بما يتفق ومصالحهم الاستعمارية. فصدّم الأكراد بذلك، لأنهم أحسوا بوجود هوة عميقة بين أقوال زعمائهم وأفعال قواتهم. وتبين فيما بعد، أن الدول الكبرى المنتصرة في الحرب، و في مقدمتها بريطانيا، لم تكثر بمصير الأكراد، كما كان زعماءها يقولون، بل بمصالحهم الاستعمارية الخاصة في كردستان، و في

التقدم سلمياً على درب الحضارة ". فقام العقيد (أ. ولسن) من جانبه بالتوقيع على وثيقة، يظهر فيها أنه بوسع زعماء الأكراد من نهر الزاب الكبير وحتى ديالي، الاعتراف (حسب رغبتهم) برئاسة الشيخ محمود الذي يحظى " بتأييد معنوي في الإشراف على هذه الأرض " .

ج - علاقة الشيخ محمود البرزنجي بالانكليز.

يظهر أن الإنكليز كانوا يرغبون بتطويق المنطقة وزعمائها، بين نهر الزاب الكبير ونهر ديالي، عن طريق الشيخ محمود البرزنجي الذي رأته مفيداً، يمكن استخدامه كوسيلة للسيطرة على المنطقة الجنوبية من كردستان الجنوبية. ولكنها لم تكن تعلم بأنه ليس بذلك الذي يتحدث عنه. يقول الميجر (صون): " لم يكن الشيخ مستعداً لأن يتقبل منا قياماً بتحديد سلطته " .

لقد طلب الشيخ الحماية البريطانية على كردستان الجنوبية، لقاء إنشاء دولة كردية ذات حكم ذاتي، تحت إدارته تضم ولاية الموصل كلها. مع أجزاء من كردستان الشرقية أيضاً.

وكانت إنكلترا تعارض انضمام كردستان إيران إلى (الاتحاد الفدرالي) بزعامته لشيخ محمود، وترغب في إعادها عن كردستان الجنوبية وحتى الشمالية. وكانت تطلب من زعماء العشائر الكردية في إيران الخلود إلى الراحة والهدوء، والانصياع لأوامر السلطة الإيرانية، حسب سياستها في إيران. كما فعلت نفس الشيء مع أكراد تركيا أيضاً. وحول ذلك يقول (أ. ولسن): " كنا نهدف إلى تثبيط أية محاولة من جانب الأكراد، للاندفاع عن الحكم الإيراني، بكل وسيلة ممكنة بيدنا. و كنا نهدف إلى ترك الأكراد خارج ولاية الموصل لمصيرهم ولرحمة الحكومة التركية ". وبدأت تخاف من ازدياد نفوذ وسلطة الشيخ محمود بين الأكراد. فلم تعد تنظر إليه بعين الارتياح،

وكان الأكراد قد تقدموا من الانكليز، بـ عدد خولهم كردستان الجنوبية كمحررين للشعوب، بقلوب مفتوحة ملؤها الأمل بقرب يوم الحرية. فعرضوا عليهم كل امكاناتهم، لتحقيق الانكليز وتوجيهاتهم أمثال الميجر (نوؤيل) الذي عينته في منطقة كركوك بتاريخ 1 / 11 / 1918، وجعلت مقره السليمانية. ولكي ينفذ الانكليز مخططهم عينوا الشيخ محمود حاكماً على السليمانية. ولتقرر بوا من الأكراد أكثر، استبدلوا الموظف بين الأتراك والعرب بالموظفين الأكراد. وجعلوا كل رئيس عشيرة مسؤول عن عشيرته أمام الضباط السياسيين الانكليز. وأوجدوا شكلاً من اتحاد فيدرالي بين رؤساء العشائر تحت زعامة الشيخ محمود البرزنجي.

رحب الأكراد بهذه الخطوة وانتعشت آمالهم. وانتشرت في هذه الفترة، في منطقة السليمانية وكركوك شعار " كردستان للأكراد ". نشر العقيد (أرنولد ولسن) نائب كبير الضباط السياسيين الانكليز في هذا الوقت بياناً باسم الحكومة البريطانية، بعد اجتماعه مع زعماء العشائر الكردية، وعد فيه الشعوب المحررة من النيرالتركي، الوصول إلى الاستقلال. فقدم له الشيخ محمود على أثره، بياناً موقعاً من / 40 / أربعين زعيماً كردياً، يعلن فيه قبول الوصاية البريطانية، وإقامة الصلات مع الإدارة العربية في بغداد. وجاء في البيان حسبما جاء في كرد وكردستان في الوثائق البريطانية للدكتور وليد حمدي): " بعد إعلان حكومة صاحب الجلالة عن أن نيتها في الحرب هي تحرير الشعوب الشرقية من الاضطهاد التركي وتقديم المساعدة لها لتحقيق استقلالها. فقد طلب زعماء القبائل، باعتبارهم ممثلين شعب كردستان، من حكومة صاحب الجلالة بقبولهم تحت الحماية البريطانية، وضمهم إلى العراق، لكي لا يحرروا من فوائد ذلك الضم. والتسوا من المنسوب المدني للعراق ارسال ممثل إليهم مع المساعدة الضرورية لتمكين الشعب الكردي تحت الرعاية البريطانية من تحقيق

وكان الأكراد قد تقدموا من الانكليز، بـ عدد خولهم كردستان الجنوبية كمحررين للشعوب، بقلوب مفتوحة ملؤها الأمل بقرب يوم الحرية. فعرضوا عليهم كل امكاناتهم، لتحقيق الانكليز وتوجيهاتهم أمثال الميجر (نوؤيل) الذي عينته في منطقة كركوك بتاريخ 1 / 11 / 1918، وجعلت مقره السليمانية. ولكي ينفذ الانكليز مخططهم عينوا الشيخ محمود حاكماً على السليمانية. ولتقرر بوا من الأكراد أكثر، استبدلوا الموظف بين الأتراك والعرب بالموظفين الأكراد. وجعلوا كل رئيس عشيرة مسؤول عن عشيرته أمام الضباط السياسيين الانكليز. وأوجدوا شكلاً من اتحاد فيدرالي بين رؤساء العشائر تحت زعامة الشيخ محمود البرزنجي.

رحب الأكراد بهذه الخطوة وانتعشت آمالهم. وانتشرت في هذه الفترة، في منطقة السليمانية وكركوك شعار " كردستان للأكراد ". نشر العقيد (أرنولد ولسن) نائب كبير الضباط السياسيين الانكليز في هذا الوقت بياناً باسم الحكومة البريطانية، بعد اجتماعه مع زعماء العشائر الكردية، وعد فيه الشعوب المحررة من النيرالتركي، الوصول إلى الاستقلال. فقدم له الشيخ محمود على أثره، بياناً موقعاً من / 40 / أربعين زعيماً كردياً، يعلن فيه قبول الوصاية البريطانية، وإقامة الصلات مع الإدارة العربية في بغداد. وجاء في البيان حسبما جاء في كرد وكردستان في الوثائق البريطانية للدكتور وليد حمدي): " بعد إعلان حكومة صاحب الجلالة عن أن نيتها في الحرب هي تحرير الشعوب الشرقية من الاضطهاد التركي وتقديم المساعدة لها لتحقيق استقلالها. فقد طلب زعماء القبائل، باعتبارهم ممثلين شعب كردستان، من حكومة صاحب الجلالة بقبولهم تحت الحماية البريطانية، وضمهم إلى العراق، لكي لا يحرروا من فوائد ذلك الضم. والتسوا من المنسوب المدني للعراق ارسال ممثل إليهم مع المساعدة الضرورية لتمكين الشعب الكردي تحت الرعاية البريطانية من تحقيق

وقد كانت كردستان الجنوبية، ذات أهمية كبيرة لبريطانيا، تفوق في هذه المرحلة في الدرجة على كردستان الشمالية. وهذا يذكرنا بقول اللورد (ك.ن. كيرزون) وزير خارجية بريطانيا: " فالانكليز يرون أن الحدود الغربية للهند تمر عبر الفرات، الذي لا يمكن السيطرة عليه إلا عن طريق الموصل ". لذا حاولت بريطانيا مد سيطرتها على كردستان الجنوبية.

و تأسيس حكومات وإدارات وطنية، ت ستمد سلطتها من رغبة نفس السكان الوطنيين ومحض اختيارهم".

لم تتوقف القوات الإنكليزية في تقدمها عند بغداد، بل تقدمت واستولت في الشرق على مدينة خازقين الحدودية في كانون الأول من عام 1917 وعلى كفري في نيسان / 1918 / وعلى كركوك في 25 / 9 / 1918. ووصلت في تقدمها إلى مسافة قريبة من الموصل (على بعد 14 ميل)، حين وقع الحلفاء مع تركيا في 30 / 10 / 1918 على معاهدة (مودرس). ولكن هذه المعاهدة والتوقيع عليها، لم تمنع الإنكليز من التقدم نحو مدينة الموصل والاستيلاء عليها في 18 / 11 / 1918. ثم توجيه أنظارهم نحو بقية كردستان الجنوبية، يريدون السيطرة عليها.

ب — الإنكليز والأكراد.

إثر البلاغات والنشرات والتصريحات لزعماء الدول المتحالفة (كلمنصو) وغيره، بأنهم قادمون لتحرير الشعوب من الاستعمار التركي ومساعدتها في الوصول إلى حقوقها القومية. كقوله: "إن الأتراك أثبتوا بأجلى برهان، بأنهم بفضل إدارتهم السيئة ومظالمهم المتنوعة، من عصور عديدة، عديمو الكفاءة والأهلية في إدارة العناصر غير التركية. فيجب والحالة هذه، ألا نترك أمة ما في إدارة الأتراك".

رحب أكراد كردستان الجنوبية بالجيش الإنكليزي، لتدوير كردستانهم من سيطرة الأتراك. وتشكلت فرق غير نظامية من العشائر الكردية، لمساعدة الجيش الإنكليزي في محاربة الأتراك. لكن لم تمر فترة طويلة حتى وتعكرت الأجواء مع الإنكليز، وازدادت الشكوك، حتى وصلت إلى درجة الاصطدامات والمعارك الحربية.

إيران، فقدت استقلالها الفعلي وخضعت لسيطرة دول الحلفاء، خاصة إنكلترا. وقد أدى هذا إلى تدوير كردستان من سيطرة استانبول وطهران، اللذين اضطهدتا الأكراد لقرون طويلة من الزمن.

وبالنسبة لكردستان الجنوبية التي تقع في أقصى الشمال الشرقي وشرق العراق، كانت قبل الحرب الأولى، عملياً في حالة شبه استقلال، أو مرتبطة بالاعتمادية مباشرة، وليس بالولايات العراقية. إلا في فترات قليلة جداً، ومنقطعة في التاريخ وظروف خاصة. فما أن دخلت القوات الإنكليزية العراق، حتى وقف الأكراد والعرب مع الأتراك باسم وحدة الدين والجهاد المقدس ضد الإنكليز. وخاضوا معارك حامية ضد قواتها في لناصرية والشعيبية منذ تصف نيسان 1915. ولكن هذه الحماسة الدينية التي وحدتهم مع الأتراك، خفت مع الزمن. خاصة بعد هزيمة القوات التركية في الشعيبية. وتقدمت القوات الإنكليزية بقيادة الجنرال (باريت) بعد فتح (الفاو) بتاريخ 6 / 10 / 1914، ثم بغداد في 11 / 3 / 1917 على يد الجنرال (مود) الذي خلفه الجنرال (مارشال) الذي نشر منشوراً موجهاً إلى أهل العراق. جاء فيه: "إذني مأمور بدعوةكم بواسطة أشرفكم، والمتقدمين فيكم سناً وممثلةكم، إلى الاشتراك في إدارة مصالحكم الملكية، ولمعاوضة ممثلي بريطانيا السياسيين المرافقين للجيش. كي تناضلوا مع ذوي قرباكم، شمالاً وجنوباً، شرقاً وغرباً، في تحقيق أطماعكم القومية".

و حين انكشفت اتفاقية (سايس - بيكو). وتغطية لغدر دول الحلفاء بالشعوب المصدومة بأمالها المستقبلية، أصدرت إنكلترا وفرنسا بلاغاً جاء فيه: "إن الغاية التي ترمي إليها من فرنسا وبريطانيا العظمى في خوض غمار الحرب في الشرق، من جراء أطماع ألمانيا، هي تحرير الشعوب التي طالما رزحت تحت أعباء استعباد الأتراك، تحريراً تاملاً ونهائياً،

كيف أُلحقت كردستان الجنوبية بدولة العراق

الاستبداد العثماني التركي، وترنو بعين الامل إلى مؤتمر السلام في باريس، وتعيش على أمل و صول زعماء الدول المتحالفة إلى قرارات تحق لها أمانيه في الحرية والاستقلال. لذلك توجهت وفود عديدة من الشعوب المضطهدة في الامبراطورية، التي أصبحت قاب قوسين من التذك، كالأكراد والعرب والأرمن وغيرهم إلى مؤتمر السلام. يدفعها أمل قوي، وثقة كبيرة بزعماء الدول المتحالفة، الذين غمروا هذه الشعوب بالوعد المعسولة والمغرية، بقرب يوم الميعاد، وتنفيذ مبادئ الرئيس (و. ولسن) الأمريكي ال / 14 / التي أصبحت شعارات للعهد الجديد، خاصة البند / 12 / الذي نظرت إليه الشعوب المضطهدة، ومن خلاله بعين الأمل إلى المستقبل. لأنه يبحث موضوع المناطق " غير التركية من الامبراطورية العثمانية، وضمان استقلالها الذاتي وتطورها، وقاً للإرادة الحرة للشعوب القاطنة فيها".

كانت السنوات الأولى التي أعقبت الحرب العالمية الأولى، سنوات آمال للشعب الكردي. لأن الدول المسيطرة على كردستان قد انهزمت في الحرب. فالإمبراطورية العثمانية قد استسلمت لدول الحلفاء، الذين وعدوا شعوبها بحقوقهم القومية، وحريةهم الكاملة. وكذلك

بعد هجوم القوات الامركية والانكليزية على العراق، والقضاء على حكم الطاغية، جزار العراق صدام حسين. وقف بعض العرب ضد مطلب الاكراد في الفيدرالية الجغرافية القومية، ضد من عراق ديموقراطي موحد. ومحاولة أذرباين من عرب العراق الالتفاف على مطلبهم. رأيت أن أنشر باختصار بعض ما كتبته عن كيفية "إلحاق كردستان الجنوبية بدولة العراق" من قبل الانكليز. ليعرف الجميع أسباب وجود كردستان الجنوبية ضمن الدولة العراقية، وكيف أصبحت تحت سلطة العرب في بغداد.

أ - كردستان الجنوبية.

حدثت الحرب العالمية الأولى بين قوى عالمية متنافسة، متنافسة المصالح، متنافسة على المواقع والمناطق الشاسعة، من المرغوب استغلاله. وكان الصراع شديداً بينها، والمنافسة قوية والحرب تقترب يوماً فيوماً. حتى جاء ذلك اليوم الذي انطلقت فيه الرصاصات الأولى معدنة بدء حرب ضروس، عمت العالم بأسره.

كانت شعوب الامبراطورية العثمانية التواقفة إلى الحرية، تسعى إلى الخلاص من

- 1
الديانة الزرادشتية- المزديسنا- نوري اسماعيل
- 2
الديانة الزرادشتية - المزديسنا- نوري اسماعيل
- 3
الفرافاشي: هي الارواح المجردة التي تتولى حراسة و رعاية كل رجل و امرأة و طفل من المؤمنين و هي بنفس الوقت نماذجهم السماوية
- 4
انكره مينو: اهريمن رمز الشر في الديانة الزرادشتية

يطلقون عليها في الزرادشتية إحالة الماجا . فالإنسان في الزرادشتية مذير بين الخير والشر . وبوصول الشخص الى حالة الماجا ، فإنه لا يضمن السلامة لنفسه فحسب ، بل يستطيع ان يساهم في العمل الغفراني لاهورامزدا . ان وظيفة العبادة هي الاكثر اعتبارا في هذا الشأن ، اذ ان كل عابد يساهم في ظهور العالم من جديد . و هو يعيد في شخصه الخاص هذا التجديد ، لتتحقق شرط الطهارة ، التي سبقت الخلط الحاصل بغزوة انكره مينو 4 \ الى ملكوت السموات والارض . وتعالشروح حديثة ، فان العابد يكتب ب واسطة الشعيرة يسنا ، على شرط تحقيق الماجا . اي انه يتمتع بتجربة وجدية تنتج التتوير . واثناء هذا التتوير ، يتوصل الكاهن المضحي لفصل جوهره الروحي عن طبيعته الجسدية . اذ ان خلط الجوهرين ، حصل على اثر مهاجمة \انكره مينو\ كما اسلفنا الى ملكوت السموات والارض . واستوطن الشر اجساد البشر . وبعد اجبار انكره مينو من قبل الفرافاشي 3 للخروج من ملكوت السموات والارض ، عبر الثقب الاسود الذي دخل منه هذا الملكوت ، سيفصل الجوهران ، وتعود الحياة الى الوضع الاولي التي سبقت الخلط . وهذا برايهم عمل ضروري لتغيير العالم . لذا شرط تحقيق الماجا هو عمل فدائي ، استعمل لأول مرة من قبل المضحي زرادشت ، وحتى انه يمكن القول بان المضحي يساهم انذ بعالم متحول

و سيعجزون عن البقاء طويلا في امكانهم على العرش الملكي . والكزافرنه تظهر جليا في يمن وهدها كما يعتقدون فقد قال الملاك اشا ذات مرة لزرادشت : " ان بدتك موهوب بالكزافرنه " وعندهم كل الملائكة تملك الكزافرنه . وهي على انواع ، فمذهاا للملكي ومذهاا للشعبي . وخلال العصور ذاعت فكرة عندها ، بان كل من تسمو به الرغبة الى الملك ، و شاء التربع على العرش ، عليه ان ينال الكزافرنه الخفية . ولذلك فان المغتصبين للسلطة كبهرام جوبين والضحاك ، لم يجدو عونا من الشعب وقت الشدة . لانهم لم يستحوذوا على الكمية الكافية من الكزافرنه . فمن يملكها يجد السلطان على الارض . ان الكزافرنه لا تلعب من صاحبها ولا تورده مورد الهلاك . واذا ما بدر منه ما يجعله غير جدير بها ، فانها تفارقه وتهمله . ومن لا يستحقها لا يستطيع الحصول عليها والانتفاع بها في قوته وسلطته . وتذكر الاسطورة الزرادشتية ، بان الكزافرنه بعيدة المنال وعند ما حاول الضحاك الاستيلاء عليها لكي يسط نفوذه على الناس ، ولدكن نار اهورامزدا تذق الكزافرنه الملكية ، فتهرب الكزافرنه الى بحيرة فوركاشا ، حيث اتخذ شكل ملاك الماء ، وتصبح بنت الماء . ومع ذلك يريد اهورامزدا ان تعود الكزافرنه الى الانسان . فيخاطب افراسياب التوراني لاستخراجها من اعماق البحر ، ويغوص في الماء ثلاث مرات ، ولكنه يفشل في الحصول عليها ، لكونه ليس اريا . وفي النهاية تهرب الجلالة \الكزافرنه\ الى هلمند في سيستان ، وتظهر هناك الدولة الكيانية 2 . لقد ذكرنا اعلاه بان شربا لهاوما شعا نريا من قبل الزرادشتيين اثناء الطقوس الدينية ، تساعد العابد على تجاوز ذاته ووجوده المادي ، ليكون بذلك قريبا من اهورامزدا . هذه الحالة

الکزافرناه

جمعة الداود

كثيرا ما نجد صور بعض الانبياء و القديسين تحيط برؤوسهم هالة من النور , و كنا نعتقد بانها امتياز الالهى لتلك الصفوة المختارة من البشر . خصهم الله بها تمييزا لهم عن غيرهم من الناس و كنوع من التكريم لهم , لما كلفوا به من قبل الله على الارض . و هي وان كانت كذلك في السياق العام لمفاهيم تلك الاديان , و درج الناس حتى خارج اطار تلك الاديان , على تقبل هذه الفكرة . الا ان الموضوع من وجهة نظر الزرادشتية , له تفسيرات خاصة بهم , و تشعبات كنا نجهلها و لم نسمع بها عند غيرهم من الاديان الاخرى . فالهالة الزبانية التي تحيط برؤوس الاتقياء و الانبياء , يطلقون عليها في

الزرادشتية اسم الكزافرناه . و لا يحصرونها في فئة معينة من الناس دون سواهم . بل يقولون بان كل كائن بشري يملك الكزافرناه الخاصة به . وان كان نصيب الاتقياء اكثر . وفي اعتقادهم هي ليست هبة الهية تمنح من قبل الله للانسان , بل كل فرد يستطيع ان يحصل على هذه الكزافرناه , بقوة ايمانه و التزامه بشريعة اهورامزدا و اداء الطقوس الدينية . فعندهم العامل الذاتي مهم جدا في الحصول على الكمية , التي تتناسب طردا مع

سلوكه الديني و قوة ايمانه . اما الالهية التي يستحصل بها على الكزافرناه , فانها بالاضافة لما ذكرنا تا تي شعيرة شرب الهاوما , و هو شراب مسكر يستخلص من نبات الراوند , و هذه النبتة مقدسة في الزرادشتية , و هي مصدر الحياة الاول عندهم . ان شراب الهاوما كما يعتقدون يبعث في شاربه روح الاستقامة و العفاف على عكس غيره من انواع الاشربة الاخرى التي لا تولد في النفوس الا الميل الى العريضة و سرعة الغضب . لذا فهم يشربونه في طقوسهم الدينية و يمجذونه . " نعبد الهاوما الذهبي , نعبد الهاوما المنير الذي اغنى الحياة , نمجد الهاوما الذي سيهرب الموت منه" يسنا- 42-5

ان الكاهن الزرادشتي يشرب الهاوما شعائريا اثناء الطقس الديني , لانهم يعتقدون بان شراب الهاوما , قادر على تجاوز وجوده المادي . و يكون قريبا من اهورامزدا و يسبق ماديا التجديد الشامل للكون 1

ففي الزرادشتية , السادة و الملوك بامس الحاجة الى الاكثار من شرب الهاوما , لانها تجعل العالم تحت هيمنتهم . و ان اقتدوها و تركوا شرب الهاوما شعائريا , قلت جدارتهم في الحكم

اليساري يدافع عن حقوق الاسلامي وغيره في التعبير عن آرائه في مناخ وطني ديمقراطي، بعيد عن الادانات المسبقة، والتهديدات المغلفة بسلطة قانون مفصل. كما أن الاسلامي نفسه سيتفاعل مع أجواء احترام الاختلاف والتنوع، و سيساهم إلى جانب الآخرين في بناء مجتمع يستمد عزته من إرادة سائر مواطنيه الأحرار بصرف النظر عن الانتماء المللي أو المشربي

والتفاؤل. ويسهم الجميع من دون استثناء في الحفاظ عليه وإثرائه بما يؤهله للارتقاء نحو المنشود.

إننا إذا وصلنا إلى حالة كهذه، سنجد أن العربي والسوري وغيرهما من مكونات المجتمع السوري سيدافعون عن حقوق الكردي أكثر من هذا الأخير. وسنجد في المقابل أن الكردي يناضل من أجل حقوق الجميع، يتمسك بالحمية الوطنية، مدافعاً عنها بكل إمكانياته. سنجد

أن يصير الحزب الحاكم بالقوة على أنه قائد الدولة والمجتد مع، اعتماداً على دستور نعلم جميعاً كيف فرض، فهذا فحواه أن كل حديث عن الإصلاح لا يستهدف سوى التعمية والتكيف مع المعيّرات الإقليمية والدولية، أملاً في كسب الوقت، وإيجاد امكانية الاستمرار، حتى ولو كان ذلك من خلال الاتفاق مع الخارج والاستقواء به على حساب الداخل.

إن الوضعية الحالية السائدة اليوم في سورية لم تعد مقبولة وفق كل المقاييس، مهما كبر المسؤولون العلنيون الذين يتصرفون في الواقع بموجبه إرادة أولئك اللامرئيين. فالتحديات كبيرة، والظروف المستجدة متلاحقة ومعقدة. في حين أن المفاهيم والأساليب التي كانت متبعة حتى الآن من قبل السلطة لم تعد تعيش عصرها، بل باتت كاجبا منذ زمن يلجم المجتمع، ويشوه الإنسان السوري من الداخل.

إن الملاذ بال نسبة لابناء المجد مع السوري - بانتماءاتهم القومية والدينية والسياسية المتنوعة - يتمثل في أصحاب الضمائر الحية من السياسيين والمتفكرين وانصار حقوق الإنسان والداعين إلى المجد مع المدني بتوجهاتهم وخلفياتهم المتباينة. فعلى عاتق هؤلاء تقع مسؤوليات خطيرة جسام، تشخص في تمكين الإنسان السوري من استعادة إنسانيته وثقته بنفسه. وهذا يتم عبر الخروج على المنظومة المفهومية التاريخية التي فرضها البعث منذ أربعة عقود، وتسببت في التسطيح والتشويه على مختلف المستويات. ومع خروج كهذا سيكتشف الجميع أن المسائل ليست عسيرة على المعالجة الموضوعية البناءة، وإنما على النقيض من ذلك، سيرى هؤلاء أن التنوع والتعدد والاختلاف عو امل لا تؤدي إلى الأضعف والتشتت، بل هي المدخل الواقعي المنطقي نحو بناء نسيج وطني متين، يجسد الحاضنة الكبرى التي تستمد قوتها من تفاعل خصوصياتها الفرعية بعضها مع بعض. نسيج يمد الجميع من دون استثناء بالقوة والحماية

الكردي ليس له أي تمثيل في السلطات الثلاث: التشريعية والتنفيذية والقضائية، هذا على الرغم من التحفظات الكثيرة على واقع عمل هذه السلطات، ومدى فعالية دورها في الحياة العامة بالنسبة إلى سائر مكونات المجتمع السوري. الكردي ليس له أي تمثيل في المؤسسات الاجتماعية والاقتصادية وغيرها... وإذا ما وصل أحدهم إلى مركز ما فسيكون ذلك من خلال الانتماء إلى حزب البعث، أو الاقتراب من أجهزة الأمن والتدكّر لأصل الكردي. ومع ذلك يقولون: لا فرق بين العرب والأكراد أمام القانون.

أنت ككردي لا يعترف بوجودك، لكنك في الوقت ذاته تتعرض للاضطهاد والتمييز استناداً إلى انتمائك القومي، وبوصفك كروياً لانتمتع بباية حقوق قومية ديمقراطية لا تهدد وحدة البلاد، بل على العكس من ذلك تعزز هذه الأخيرة، وتعكدها من مواجهة التحديات. وفي المقابل تتعرض ككردي لسلسلة لا تنتهي من الإجراءات الاضطهادية التي توضح بها العقلية الشوفينية الكسيحة التي تطابق بين مصالح البلاد وأهملها الذاتية. تلك العقلية التي تمثل الإطار الفكري لجهود الأمراء الفعليين المخفيين في سورية الذين يبدو أنهم قد قرروا اتخاذ الأكراد كيش فداء، يوحد التوجهات ويمنحهم مبررات الاستمرار.

إن الوحدة الوطنية التي يؤكد الجميع أنها فوق أي اعتبار آخر لا معنى لها إذا كانت مجرد شعار فضفاض، يستغله بعض ضهم لفرض ارادتهم على الجميع. فأية وحدة تقوم بمكوناتها وتقا عليها بعضهما مع بعض بصورة خلاقية ايجابية. أما أن يتنطع جزء من المجتمع ليسلب الأجزاء الأخرى جميعها حقها في التفكير، والتعبير، والنقد، والمعالجة، والاستمتاع بمقدرات البلاد، فهذا معناه وجود خلل بنيوي عميق، لا يستوي الوضع من دون معالجته. ومعالجة كهذه تستهدف تضافر الجهود من قبل سائر مكونات المجتمع السوري وأطيافه. أما

الأراضي من الأكراد على امتداد الخط الحدودي مع تركيا في منطقة الجزيرة، وبناء 42 قرية عربية عليها، جلب سكانها عنوة من مناطق الرقة وغيرها في إطار مشروع تمييزي أشرف على تنفيذه عبدالله الأحمد - عضو القيادة القطرية في ذلك الحين - في عام 1973. ومشكلة التعريب التي تشمل تعريب أسماء المدن والقرى والأشخاص والمحلات... ولعل كل ذلك يلقي بعبء الضوء على التناقضات التي أوقع هؤلاء أنفسهم بأنفسهم فيها. فالأكراد بموجب زعمهم جزء من المجتمع السوري العام، يسري عليهم ما يسري على غيرهم بالنسبة إلى الحقوق والواجبات. ولكن ماذا لو سألت أحد هؤلاء المسؤولين الذين عبروا عن "اعتزازهم بأهلهم الكردي" عن اسم محافظ كردي واحد في سورية، هذا ناهيك عن الوزراء وأعضاء مجلس الشعب. بل عن اسم كردي واحد يشغل في وقتنا الحاضر منصب مدير ناحية في أية بقعة لا على التعيين من سورية. عن اسم مدير شركة واحد كردي، عن اسم ضابط كردي من رتبة ملازم أول فما فوق. ومع ذلك يتفخخرون ويتباهون بأن الجميع سواسية أمام القانون.

المناطق الكردية تعد اليوم من أكثر المناطق تخلفاً في البلاد، وأكثرها تعرضاً لنهب المنظم، مع أنها تعد خزان سورية النفطية والمائي والغذائي. أن تكون مواطناً في الجمهورية "العربية" السورية، لا بد أن تكون عربياً أولاً، ومن ثم سورياً ثانياً، وذلك بحكم الدستور والقانون. ومع ذلك نقول أن العرب والأكراد في سورية يتمتعون بالحقوق ذاتها، ولا يعاين الأكراد من أي تمييز. العربي يقرأ بلغته، ويتابع وسائل الإعلام بلغته. يكتب وينشر بلغته، يسمي وليده ومحلته التجاري بلغته. يسجل أملاكه باسمه من دون منغصات. في حين أن الكردي محروم من جميع هذه الحقوق التي تعد من البديهيات في عالمنا المعاصر.

التفوه بكل مة الكردي التي كانت في ما مضى لفظاً محرماً لا تجوز مقارنته، وقد كان آخرهم رئيس الجمهورية نفسه بشار الأسد الذي اعتبر الأكراد جزءاً هاماً من النسيج الوطني السوري، وهذا أمر يعد بحد ذاته مؤشراً جديداً مقارنة مع المواقف السابقة، بل إن بعضهم بدأ يمتدح الأكراد من خلال التأكيد على كردية بعض رجال الثورة السورية والسياسيين السوريين الأوائل. هذا مع العلم أن التعديمتما زال هو الميهمن في المناهج الدراسية الرسمية على انتماء هؤلاء القومي، بل إن الأمر قد وصل بزكي الأرسوزي منظر البعث - الذي ما زالت مؤلفاته تعد رافداً أساسياً لايديولوجية البعث - إلى التشكيك في وطنية المناضل السوري ابراهيم هنانو من خلال الصاق تهمة العمالة به. وكى يؤكد الأرسوزي صحة وجهة نظره المناقضة للوقائع، يبين في السياق ذاته أن هنانو كردي الأصل، وكان الكردية بحد ذاتها جريمة ينبغي التنبيه لها. ومثل هذا التوجه ليس بالغريب بالنسبة لأقطاب البعث، فميشيل علفق نفسه، رفض أيام قيادته لحزب البعث الموافقة على ضم الأكراد من الحزب الأشد تراكي العربي الذي كان يتأسسه أكرم حوراني إلى الحزب الجديد، حزب البعث العربي الاشتراكي الذي كان حصيلة الوحدة بين الطرفين عام 1953.

ولكن من جانب آخر، هناك مؤشرات تبين أن ما سمعناه من أولئك المسؤولين بخصوص الأكراد، والإشادة بدورهم الإيجابي في المجتمة مع السوري، لم يكن نتيجة قناعة بضرورة حل المسألة، وإنما كان بفعل حالة عدم التوازن التي منيوا بها بعد الأحداث الأخيرة. وكانت تبدأ يروغ الفضاء التي أعلنت على الملأ مثل مشكلة المجردين من الجنسية الأكراد وعددهم يقارب ربع مليون انسان في يومنا الراهن، وذلك نتيجة الإحصاء الاستثنائي الذي اجري حصراً في محافظة الدسكة عام 1962. ومشكلة الحزام "العربي" التي تتجسد في واقع سلب

بعد، تتصل بمصير شعب يز يد تعده عن ا لمليونين و هي قضية تننا مى وتنفا اعل باسمرار نتيجة التزايد المتواصل على صعيد الوجود والوعي. وهي من ناحية أخرى قضية تخص أرضا قسمت والحقت بالدولة السورية التي انشئت حديثا بعد الحرب العالمية الأولى كما أسلفنا. ليس هذا فدسب، بل ان الشعب الكردي قد تعرض وما زال يتعرض لاضطهاد قومي مبرمج، يستهدف وجوده القومي وذلك عبر عدم الاعتراف الدستوري بوجوده، وسائر المحاولات التي ترمي إلى صهره قوميا.

وهذه المسألة - المسألة الكردية - لا يمكن حلها عبر الطرق التي طالما لجأت إليها العقلية الأمنية التي تسيّر دفة الحكم في سورية، وانما تستلزم حلا سياسيا بالدرجة الأولى. حل يستند إلى الاعتراف بالموجود القائم فعلا، و من ثم تحديد الأبعاد، ووضع الحلول المنطقية العادلة التي ستكون من دون شك في صالح الجميع. فالوجود الكردي في سورية أرضا وشعبا حقيقة واقعية تقر بها طيبة الأمور على الأرض، وتؤكدها المعطيات التاريخية والجغرافية بدءا من المرحلة الحورية وربما ما قبلها وحتى الآن... أما أن يتشدد هذا وذاك بعبارات استعلائية تنم عن تعصب جاهل، مثل "لقد أعطيناهم الملاذ" أو "أهذا هو جزء الجميل؟" وما شابه ذلك من أقاويل تتماهى مع المنظومة المفهومية التي تتحرك بموجبها السياسة السورية الرسمية الموجهة نحو الأكراد من دون العودة إلى أية معرفة علمية تقوم على أساس الإلمام بمختلف جوانب الموضوع، فهذا معناه أن التوجهات

اللاتاريخية ما زالت هي المهيمنة. وان مجرد التفكير في حل مسائل الوطن والمواطن لم يكن حينه بعد في منظور السلطة الأمنية التي تحكم من خلف الستار في سورية.

ولعلّه من اللافت للنظر في هذا المجال، هو أن العديد من المسؤولين السوريين قد اضطر إلى

(الأطلسي والبحر الأبيض المتوسط

إن هذه المادة تلغي صراحة وجود أرض غير عربية تعيش عليها قوميات غير عربية ضمن نطاق هذا التحديد البعثي للوطن العربي. ومثل هذا الأمر يصبغ على الصعيد النظري الايديولوجي لطابع العربي على مختلف المناطق التي تعيش فيها قوميات غير عربية منذ البدايات. ولكن ما يهنا هنا على وجه التحديد يتمثل في المناطق الكردية في سورية التي تعد استنادا إلى التحديد السالف جزءا من الأرض العربية، بل ان المناطق الكردية التي تقع إلى الشمال من خط قطار الشرق السريع إلى تخوم جبال طوروس، وهي التي تشكل جزءا مما يعرف راهنا بکردستان تركيا، إن هذه المناطق تعتبر هي الأخرى - نظريا على الأقل - جزءا من الأرض العربية التي "يناضل" حزب البعث من أجل استعادتها مستقبلا إلى السيادة العربية.

ويبدو أن واضعي الدستور البعثي قد أدركوا أن الواقع العياني لا يتطابق مع رؤاهم الذاتية، لذلك شددوا في المادة الحادية عشرة من الدستور نفسه على أنه (سيجلى عن الوطن العربي كل من دعا أو انضم إلى تكثف عنصر ضد العرب وكل من هاجر إلى الوطن العربي لغاية استعمارية). وهكذا منح البعثي نفسه الحق - اعتمادا على الدستور الذي وضعه هو بنفسه وليس غيره - في إجماع القوميات والأقليات التي يمكن أن تطالب في يوم من الأيام بحقها في أرضها، انطلاقا من أن هذه الأخيرة هي وفق المنظور البعثي أرضا عربية، مقدسة لا يمكن، ولا يجوز التفريط بها.

لقد أكدت الأحداث التي جرت في المناطق الكردية في سورية مؤخرا ابتداء من 12-3-2004 عدم امكانية إخفاء الرماح في الأكياس كما يقول المثل الكردي، فالمسألة الكردية في سورية واقع قائم، تستمد مشروعيتها الإصطلاحية من وجود قضية قومية لم تحل

اسكان عناصر عربية وقومية في المناطق * الكردية على الحدود ف هم حصن المستقبل ورفاقه بنفس الوقت على الأكراد ريثما يتم تهجيرهم. * جعل الشريط الشمالي للجزيرة منطقة عسكرية كمنطقة الجبهة بحيث توضع فيها قطعات عسكرية مهمتها اسكان العرب واجلاء الأكراد وفق ما ترسم الدولة من خطة. * انشاء مزارع جماعية للعرب الذين تسكنهم الدولة في الشريط الشمالي على أن تكون هذه المزارع مدرّبة و مسلحة عسكريا كالمستعمرات اليهودية على الحدود تماما. * عدم السماح لمن لايتكلم اللغة العربية بأن يمارس حق الانتخاب والترشيح في المناطق المذكورة. * منع إعطاء الجنسية السورية مطلقا لمن يريد السكن في تلك المنطقة مهما... كانت جنسيته الأصلية عدا الجنسية العربية (ص 46- 48).

والجدير بالذكر هنا أن صاحب هذه الآراء بدأ حياته السياسية ضابطا أمنيا في محافظة الحسكة بالتزامن مع استلام حزب البعث السلطة في سورية عام 1963، ليغدو فيما بعد وزيرا وركنا من أركان النظام. وكي لا نطمح الرجل، لا بد من التأكيد في هذا السياق أن مدد طلب هلال وغيره من الداعين إلى التخلص من الوجود الكردي الفيزيائي أرضا وشعبا في سورية بأية وسيلة، كانوا يستلهمون العقيدة البعثية في ميدان التعامل مع القوميات. ف دستور حزب البعث لا يأتى على أي ذكر لمسألة القوميات غير العربية داخل نطاق الحدود التي قدمها بوصفها التخوم التي تعين الأرض العربية، مع العلم أن عملية التحديد هذه تتم بم عزل عن المعطيات التاريخية والآثارية المعروفة بين جموع البادئين المختصين المعاصرين. فالوطن العربي وفق المادة السابعة من دستور حزب البعث هو (هذه البقعة من الأرض التي تسكنها الأمة العربية والتي تمتد ما بين جبال طوروس وجبال بشتكويه وخليج البصرة والبحر العربي وجبال الحبشة والصحراء الكبرى والمحيط

في مقدمتهم. بل انها مسألة أفرزتها التقسيمات الاستعمارية التي استهدقت المنطقة بموجب اتفاقية سايكس- بيكو والمعاهدات الفرعية التي خلفتها، خاصة معاهدة فرانكلين بويون بين فرنسا وتركيا عام 1921. والناتجة التي تم خضت عن كل ذلك تجسدت في ضم المناطق الكردية الراهنة مع سكانها إلى الدولة السورية الحديثة التي شهدت النور في أعقاب الحرب العالمية الأولى. ومنذ ذلك التاريخ وحتى يومنا الزاهر، يتعرض الأكراد لسياسة تمييزية ترفض الإقرار بوجودهم وحقهم القوميين. أما الحركة السياسية الكردية في سورية فهي تعود بجذورها إلى أوائل القرن الماضي، وإن كان بعضهم يتخذ من عام 1957 نقطة انطلاقها، وهو تاريخ تأسيس أول حزب سياسي معاصر يمثل البادية الفعلية لأحزاب الحركة الوطنية الكردية في سورية. راهنا.

وما ينبغي قوله للإنصاف التاريخي هنا، هو أن الوضع الأسوأ بالنسبة إلى الشعب الكردي في سورية بدأ مع حكم البعث الذي كانت فاتحته بالنسبة له وصايا محمد طلب هلال التي صاغها في تقريره الأممي الموسوم: دراسة عن محافظة الجزيرة من النواحي القومية، الاجتماعية، السياسية. 1963. وهي وصايا مفعمة بالتعصب القومي الأعمى لآنجد مثيلا لع في عالمنا المعاصر. فهي تدعو وفق النص الحر في لهلال نفسه إلى (* أن تعتمد الدولة إلى عمليات التهجير إلى الداخل..... * سياسة التجهيل: أي عدم إنشاء مدارس أو معاهد علمية في المنطقة. * سد أبواب العمل أمام الأكراد حتى نجعلهم في وضع أولا غير قادر على التحرك وثانيا في وضع غير المستقر المستعد للرحيل في أية لحظة. * شن حملة من الدعاية الواسعة بين العناصر العربية ومركزة على الأكراد. * نزع الصفة الدينية عن مشايخ الدين عند الأكراد وإرسال مشايخ بخطة مرسومة عربا أقحاحا. * ضرب الأكراد في بعضهم.....

أحداث شغب أم تجاهل شعب؟

د. عبدالباسط سيدا

في نظام اختزل القومية والوطنية، الدولة والمجتمع، في الحزب الواحد الأحد. ومن ثم اختزل هذا الأخير في مجموعة من الأيديين غير المرئيين الذين باتوا في ظل سلطة الحاكم الابن مصدر فرض الولاء، بعد أن كان هذا الأخير في ظل الحاكم الأب مسوغ الاستمرار والانتفاع. وقد تبلورت وترسخت في ظل العقود الطويلة من حكم حزب البعث الدولة الأممية، وذلك على حد تعبير الدكتور طيب تيزيني الذي شخص شعار هذه الدولة برؤية علمية مستقبلية منذ أوائل الثمانينات قائلًا: (إفساد من لم يفسد بعد، وإدانة الجميع كي يكونوا تحت الطلب.) ومع الوقت تمتكنت المجموعة التي تسيّر هذه الدولة بعقلية اخطبوطية مرضية من تحييد القوى القومية واليسارية معاً، وذلك من خلال شعاراتها الاشتراكية والقومية، وعلاقتها مع الاتحاد السوفييتي السابق، وحصولها فيما مضى على العطايا الخليجية السخية. كما استطاعت المجموعة ذاتها من فرض قناعاتها على الأحزاب التي أشركتها بفرض سلطانها في الجبهة الوطنية التقدمية، هذه المؤسسة التي من المفروض فيها أنها تدافع عن قضايا الوطن والمواطن في مواجهة الخارج، لكنها في الواقع العملي غدت ألوحة السلطوي في مواجهة الداخل. مطلوب منها أن تمرر وتبارك ما يخشى البعث نفسه من أبعاد وقعه على الناس.

لقد بدت الأحداث الأخيرة التي شهدتها المناطق الكردية في سورية غريبة، فجائية، عسيرة على الفهم. وذلك بالنسبة إلى المراقب غير المطلع على أبعاد تاريخ وجغرافية المنطقة، وماهية المنطلقات النظرية والممارسات الفعلية التي تتعامل بموجبها السلطات السورية مع قضايا الوطن والمواطن.

لكن الأحداث نفسها في المقابل تعد لدى المتابع لتفصيلات الوضع المحلي والإقليمي، وتفاعلاتها مع التوجهات الدولية الراهنة، نتيجة منطقية، تمخضت عن المقدمات التي أرسدها سلطة البعث وأجهزتها الأممية على مدى أكثر من أربعين عاماً. فالأحداث المعذبة لم تتدلج بفعل "أعمال شغب"، سبقت ورافقت مباراة كرة القدم، كما يحلو لبعض أصحاب النزعة البيغوية المقرين من السلطات في دمشق تكرارها، أولئك الذين تحرص بعض الفضائيات العربية على تسويق منطقةهم المعكوس، وتصريحاتهم الديماغوجية الخالية من الصدق، بل ومن أي مضمون. هذا مع العلم أن دمشق الفيحاء تضم الكثيرين من العقول النيرة المحاصرة التي لو قيض لها أن تعبر عن وجهة نظرها في المسائل المعروضة، لتبدلت طبيعة الأمور أساساً على عقب، وتم الكشف عن الكثير من البواطن والخفايا.

إن الأزمة الشمولية المسدودة الأفاق، بانعكاساتها العديدة على مختلف المستويات التي تعاني منها سورية رهنًا، تتمثل بواعثها

أما فيما يتصل بالمسألة الكردية في سورية، فهي ليست وليدة اليوم كما يعلم الجميع والبعث

فهرس

- أحداث شغب أم تجاهل شعب؟ . . د. عبدالباسط سيدا 3
- الكزافرناء جمعة الداود 9
- كيف ألحقت كردستان الجنوبية بدولة العراق . . . محمد ملا أحمد . . . 12
- هذيان الطرقات جان هيمن 18
- كش منك محمد جعفر 19
- هذا هو رأيي عمر هلال 20

Pênûs

مجلة ثقافية شاملة

رئيس التحرير: د. عبدالمجيد شيخو

هيئة التحرير:

كجاكرد
هاواري كوني
علي جعفر
جمعة الداوود

تصميم الغلاف: الفنان رشاد يوسف

البريد الالكتروني

kovarapenus@hotmail.com

العدد : 17 / Hejmar

الربيع 2005 / Bihar

www.arsivakurdi.org